

CSANÁDVÁRMEGYEI KÖNYVTÁR
SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK
EPERJESSY KÁLMÁN és ÁRVA JÁNOS

42.

**A CSANÁDI
EGYHÁZMEGYE
TÖRTÉNETE**

ELSŐ RÉSZ.

A CSANÁDI PÜSPÖKSÉG TÖRTÉNETE

ÖTÖDIK KÖTET

Makó, 1947.

A CSANÁDI EGYHÁZMEGYE
TÖRTÉNETE

A CSANÁDI PÜSPÖKSÉG TÖRTÉNETE

(1434—1500)

IRTA:

JUHÁSZ KÁLMÁN

Makó, 1947.

SZENT GELLÉRT-NYOMDA SZEGED, DUGONICS-TÉR 12.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000836980

Black Op

úrnak

Csanádvármegye alispánjának

Öszinte tisztelettel

a szerző

Bevezetés

Még csak félszázad történetének (1500—1552) kiadása van hátra és akkor sikerült megjelentetni az egyházmegye múltjából közel hétszáz év (1030—1699) történetét. Ennek feldolgozásánál számos szerencsés körülményen kívül állandóan kénytelen voltam észlelni olyan hiányokat, minőket más országok egyházmegye-történetírói aligha tapasztaltak. Egy püspökségnek több, mint hatvan évvel ezelőtt megírt történetén¹ kívül nem jelent meg más magyarországi egyházmegyének középkori története.² Nem tekinthetem be más egyházmegyék történetébe, nem hivatkozhattam az ottani hasonló vagy elütő korviszonyokra feldolgozott munka alapján. Nincs a tudomány mai szintjén álló magyarországi katolikus egyháztörténetünk. — Lányi Károly³ és Cherrier Miklós⁴ mintegy száz évvel ezelőtt írták műveiket és ezért elavultak.⁵ Karácsonyi János kitűnő munkája, mint ő maga nevezte, csak vázlat, ezenkívül szintén régen — félszázaddal ezelőtt⁶ — jelent meg.⁷ Hermann Egyed sajtó alatt lévő és kétségtelenül a tudomány mai színvonalán álló egyháztörténetét még nem használhattam. Ehhez járul, hogy míg egyes egyházmegyék kiváló középkori oklevél-tárral dicsekedhetnek,⁸ addig a csanádi egyházmegye történetének feldolgozására ilyen nem áll rendelkezésre; a „Törté-

¹ *Bunjtay* Vince, A váradi püspökség története. I—III. Nagyvárad, 1883—4. — ² Ideszámíthatjuk még *Temesváry* János művét: (Erdély középkori püspökei. Kolozsvár 1922), bár címében is kifejezésre juttatja, hogy inkább csak a püspökök életrajzát dolgozta fel. — ³ *Lányi* Károly, Magyar egyháztörténelme, átdolgozta Knauz Nándor, Esztergom, 1866. — ⁴ A magyar egyház története. Pest, 1856. — ⁵ *Balics* Lajos, csak az Árpád-kort dolgozta fel: A római katolikus egyház története Magyarországon. I—II. Bp. 1885—1890. — ⁶ 1906. — ⁷ A második kiadást még a szerző rendezte sajtó alá: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban. Nagyvárad, 1915. Azóta újból megjelent változatlan kiadásban. — ⁸ *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis* I—IV. Bp. 1896—1907.

nelmi Adattár Csanádegyházmegye hajdanához és jelenéhez⁹ jobbára csak a plébániák múltjából közöl anyagot.¹⁰

Tekintettel arra, hogy ez az első kísérlet az egyházmegye történetének megírására, nem mellőzhettem a közvetlenül az egyházmegye múltjára vonatkozó, jelentéktelennek látszó adatokat sem, hanem mindezeket iparkodtam, legalább röviden, felemlíteni. Ez a teljességre törekvésem kétségkívül ártott a könnyed előadásnak. Bizonyára elriasztólag hat a nagyszámú forrásidézet. Pedig e „tudományos apparátus“, valamint a nélkülözhető évszámok és nevek elhagyásával az egyes fejezetek munkám egyes köteteinek megjelenése előtt sikerült más megfelelő címekekkel elhelyeznem általánosabb tárgyú,¹¹ sőt részben határozottan szépirodalmi folyóiratokban.¹²

Történeti kutatás szempontjából nem vált a dolgozat hátrányára, hogy az azóta k i v o n a t b a n megjelent vatikáni ok-

Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I—III. Strigonii 1874—1924. —

⁹ I—III. Temesvár 1871—73. IV. Bp. 1874. — ¹⁰ Említettük, hogy az egyházmegye területén a középkorból semmiféle forrás nem maradt fenn. Püspökségtört. III. 8. — ¹¹ Némelyek megjelentek történeti szakfolyóiratokban is, mint Dezső csanádi püspök. *Turul.* (A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye.) Bp. 1929, 96—105. — Gergely püspök, Kun László kancellárja. *U. o.* 1930, 90 — 94. ¹² Legyen szabad időrendben a következőkre hivatkoznom: István „marosi“ püspök. *Vasárnap* (Arad), 1929, 18. sz. — Ellenzéki vezér az Anjouk trónrajutásakor. *Erdélyi Helikon* 1929, 1. sz. — A marosvári fejedelem. *U. o.* 1929, 4. sz. — Első János csanádi püspök. *Vasárnap*. 1930. 7. sz. — Bölcs püspök. *U. o.* 1930, 9 és 10 sz. — Óvári Saul. *Hirnök* (Kolozsvar), 1930, 5. sz. — Bornemissza Gergely. *Vasárnap*, 1932. 6. sz. — Macripodari Jácint. *U. o.* 1932, 9. sz. — Egy nyugtalan papi pálya. *Kath. Szemle*, 1942. 7. sz. — Egy feledésbe ment püspök a tatárjárás idejéből. *Erdélyi Lapok*, 1932. dec. 4. sz. — Egy olaszországi tanulmányai közben püspökségét veszített tudós. *Kath. Szemle*, 1933. 11. sz. — Ismeretlen csanádi püspök. *Szegedi Kath. Tudósító*, 1934. 23—24. sz. — Persei Melegh Boldizsár. *Erdélyi Tudósító* (Kolozsvar) 1934. 2. sz. — Egy hódoltsági püspök. *U. o.* 1934. 12. sz. — Mathisi István. *Vasárnap*, 1934. 24. sz. — Egy főúri nevelő a 16. században. *Erdélyi Lapok*, 1935. okt. 27. — Szederkényi Püsky János. *Erdélyi Tudósító*, 1935. nov. sz. — Egy keménykötésű főpap a török világban. *Erdélyi Lapok*, 1935. dec. 25. — Egy domonkosrendi csanádi püspök. *Kath. Alföld*, 1938. 6—7. sz. — Egy ismeretlen magyar vértanú-püspök. *Egyházi Lapok* (Budapest), 1944. 6. sz. — Egy ismeretlen „boldog“ pálos-püspök. *Egyházi Körirat* (Budapest) 1946. febr.—márc. sz. — Egyetem-alapító főpap. *U. o.* 1946. szept. sz. — Lelki ember a javadalom-halmozás korában. *U. o.* 1946. dec. sz. — Egy

levelek egy részét **F r a k n ő i Vilmos oklevél-kéziratgyűjteményéből** annak idején egész terjedelmében használhattam. Említettem az előző kötet Bevezetésében,¹³ hogy **L u k s i c s Pál** is szíves volt még munkájának sajtó alá rendezése előtt átadni oklevélmásolatait. A jeles tudós közel háromezer magyar vonatkozású oklevelet talált a vatikáni levéltárban a kutatása tárgyává tett időszakból. Nem volt lehetséges, hogy mindezeket az okleveleket önmaga másolja le, ezért ezt a munkát **o l a s z** másolókkal végeztette. Ezek a másolók a legjobb igyekezet mellett sem tudták olykor helyesen kibetűzni a magyar tulajdonneveket. Így **R e n e s Simon**nak neveznek egy „csanádegyházmegyei laikus“-t,¹⁴ ki Fraknói oklevélmásolataiban helyesen **R é v é s z**¹⁵ néven fordul elő.

Szándékoztam ehhez a dolgozathoz is a kiadatlan levéltári anyagból **o k l e v é l t á r t** csatolni, azonban a sajtó alá rendezés előtt meg kellett kurtítanom még a **s z ö v e g e t** is. Iparkodtam az egyházmegye történetét az ország és az Egyház történetéből nem kiszakítva, hanem azzal szerves összefüggésben tárgyalni. Kéziratban bővebben feldolgoztam ezt. Színesebbé vált volna az előadás ilyen feldogozással. E részek elhagyása a megmaradt szöveget helyenkint talán tömörré teszi, de tudományos értékét nem csökkenti, mert az elhagyott részeket másodkézből, azaz nem egykorú forrásokból, hanem kész feldogozásokból vettem. Ilyen megkurtított alakban is sikerült talán a nélkülözhetetlen történeti háttér megmenteni.

E dolgozatom megjelenését is elsősorban kegyes főpásztoromnak, **DR. HAMVAS ENDRE** csanádi megyéspüspök úrnak köszönhetem. Hálás köszönetemet kell még kifejeznem **d r. K o c z k á s Gyula** miniszteri tanácsos, **d r. T ó t h L á s z l ó** egyetemi pro-rector, **d r. M e s t e r J á n o s**, **d r. B á l i n t S á n d o r** egyetemi tanár, valamint **d r. K r a e m e r T a m á s** tb. kanonok, **d r. H o r v á t h L a j o s**, **K i s s I s t v á n**, **P o l y á k K á r o l y**, **W á t z O s z k á r** püspöki tanácsos, **B o r s o s J ó z s e f** plébános és **d r. P o n g r á c z L ó r á n t** hittanár úrnak.

magyar püspök az Anjouk trónrajutásakor. U. o. 1947. febr.—márc. sz. Egy szegedi bíró-fi. *Tiszatáj* (Szeged), 1947. évf. 8—9. sz. — ¹³ 8. lap. —

¹⁴ 1450. I. 22. Lk. II. nr 1078, pg. 272. — ¹⁵ „Reves“.

Kerolti Albert

káptalani helynök.

(1434—1438)

I. Series episcoporum jelentősége. — II. Születéshelye. — Kanonok-főesperes. — Püspöki helynök. — Káptalani helynök. — András püspök-főesperes. — Macedóniai Miklós. — Csanádi polgárok kibékítése. — III. Török veszély. — Templomok pusztulása. — Búcsúk és egyéb lelki kegyelmek. — Javadalomadományozások. — Ereklék tisztelete. — IV. Unio. — V. Márkiai Szent Jakab.

I.

Már rég elmúlt a keleti írók ama kora, melyben a királyok születését és halálát tartották a legfontosabb, sőt egyedül feljegyzésre méltó történeti eseménynek. A mai történetíró szeme finomult. Többet lát meg, mint elődei. Szakított azzal a felfogással, mely a nemzetek és országok történetében az egyes embereket tekintette a történelem tárgyának; ezek helyébe az öntudatra ébredt népeket tette. Másrészt tagadhatatlan, hogy a történeti fejlemények eredményei főleg a nép kiváló egyedeiben rakódnak le. Mindaz pedig, amit e történeti tényezők a történelem színpadán véghezvisznek, egymásután, időben történik, szétoszlik egyes tényekre. Amint a térkép hálózata felosztja a föld kerekességét kisebb-nagyobb kockákra és ezekben látjuk az egyes részeket fekvésük és méreteik szerint elterülni, éppúgy a történelmi élet változásainak sorában a kronológia lajstrom-s z á m a i adják meg azt az időbeli keretet, melyekben az egyes történeti n e v e k viselői, mint történelmi tényezők mozognak. E számok és nevek azok a világítópontok, melyek hiányában szövétnék nélkül botorkálnánk a múlt homályában. Habár a püspökök sorozata nem egyéb, mint egy-két lapra összezsugorodott, szűkszavú ténymegállapítások egymás mellé rakott halmaza és ezért rendkívül száraznak tűnik fel, szerepe mégis époly fontos a történetíró kezében, mint a térképeknél azok hálózata. „A történetírónak óriási munkát kell

végeznie, hogy a források adataiból kifejtse, mintegy megfer-
 remtse magukat a tényeket. Ez, ha úgy szabad mondani, a tör-
 ténettudomány mesterségéhez, technikájához tartozik. A tör-
 ténettudomány nem virágozhatik fel, ha nincsenek emberei,
 kik örömmel rászánják erejüket, hogy sötét mélységben alapot
 rakjanak s másnak használatára követ faragjanak“. ¹ Ilyen alap,
 ilyen kövek a történetírók kezében a főpapok sorozatai:
 neveik és főpásztorkodásaik évszámai. „Azon sokféle segéd-
 könyv között, — írja Fraknói Vilmos —, melyekre a tör-
 ténetbúvár és történetíró rászorul, nem az utolsó helyet foglal-
 ják el az u. n. archontológiák, vagyis azon munkák, melyek
 az egyházi vagy világi főhivatalok viselőinek névsorát, hivata-
 loskodásuk idejének meghatározásával, tartalmazzák. A kelet-
 nélküli okíratok kiállítási idejének, a kétes természetűek hite-
 lességének megállapításánál a főpapoknak vagy világi méltósá-
 goknak azokban előforduló nevei támaszpontokat szolgáltatnak.
 Emellett, míg egyrészt az egyházi és világi méltóságok be-
 töltésének módozata az egyes uralkodók politikájának megíté-
 lése tekintetében figyelemreméltó szempontot nyújt, másrészt
 az egyházi és világi főhivatalok viselőinek családi neve, hiva-
 talba lépésük és hivatalban maradásuk időtartama fontos kom-
 binációk alapját képezik“. ² Történészeink a főpapok hivatalos-
 kodása idejének biztos ismeretében látják a tévedések és ha-
 misítványok kiküszöbölésének egyik fő-eszközét. ³ Kiválóan
 jelentőségteljesek tehát a főpapi sorozatok („Series epis-
 coporum“). Ezekben olykor hiányokat észlelünk. ⁴ Utóbbiakat
 többnyire a történeti emlékek elkallódása okozza. Mutatkozik
 azonban a csanádi püspökök sorozatában négy esztendő hézag
 (1434—1438), amely időközre nem hiányoznak az oklevelek,
 hanem arról tudósítanak, hogy a püspökség betöltetlen
 volt. E négy év alatt az egyházmegyét nem megyéspüspök,
 hanem a káptalantól megválasztott helynök, Kerolti Albert
 kormányozta.

¹ Alexander Bernát, A philosophia történetének eszméje, tekintet-
 tel a történetre általában. Bp. 1878, 57. — ² Századok 1902, 273. — ³ Ka-
 rácsnyi János, A hamis, hibáskeletű és keltezetlen oklevelek. Bp. 1902,
 VII. lap. — ⁴ Juhász, Néhány szó a magyar főpapok sorozatához. Havi

II.

Évszázadok óta eltűnt az a helység, honnan nevét vette: Kerolt, Gerolt vagy Girolt⁵ a csanádi egyházmegyében. Előkelő családból származott;⁶ édesapja neve: Alb. o. Püspöki kinevezés útján nyerte el a Szegedi László halálával megüresedett csanádi mesterkanonokságot,⁷ úgy szintén a Macedóniai Bálint elhunytával megüresedett temesi főesperességet.⁸ Ezeket a javadalmakat V. Márton pápa újból neki

Közlöny, Temesvár 1916, 574 sk. — ⁵ Lk. I. pg. 287. Helyfekvése ismeretlen. — ⁶ „Qui de principum seu baronum magno genere procreatus est“ 1433. X. 16. Vat. It. Suppl. Mart. V. ann. III. VI, fol. 282 (287/a), — Fr.-jz. ⁷ „Beatissime pater, vacantibus canonicatu et prebenda ecclesie Cenadiensis per obitum quondam Ladislai Andree de Zegedino ultimi possessoris eorundem extra Romanam Curiam defuncti, devotus vester Albertus de Kerolth, presbyter Cenadiensis diocesis, eosdem canonicatum et prebendam sicut premittitur, vacantes, auctoritate ordinaria sibi collatos extitit assecutus et tenet de presenti; timet tamen collationem, assecutionem ac alia inde secuta certis de causis viribus non subsistere. Supplicat Sanctitati Vestre Albertus prefatus, quatenus collationem, assecutionem et alia inde secuta, rata et grata habentes, sibi de dictis canonicatu et prebenda, quorum fructus etc. triginta florenorum auri de Camera communi estimatione valorem annum non excedunt, sive premissis sive alio quovis modo, aut ex alterius cuiuscunque persona sive constitutione: Execrabilis, vacent etiam si tanto tempore vacaverint, quod eorum collatio iuxta Lateranensis statuta Concilii ad Sedem Apostolicam extitit devoluta et alias generaliter vel specialiter reservati, affecti, devoluti seu litigiosi, cuius litis statum presentibus habere dignemini pro expresso, fuerint, eidem Alberto dignemini misericorditer providere. Cum non obstan. et clausulis oportunis. Concessum ut petitur. Datum Rome apud sanctum Petrum decimosexto Kal. Maii anno sexto“. (1423. IV. 16. Kivonata; Lk. I. Nr. 571.) — ⁸ A vonatkozó supplicatióban: „a Macedóniai Bálint halálával megüresedett főesperességet a csanádi egyházban“. Ez: a temesi főesperesség volt. „Beatissime Pater, vacante archidiaconatu ecclesie Cenadiensis per obitum quondam Valentini Andree de Macedonia ultimi possessoris eiusdem extra Romanam Curiam defuncti, devotus vester Albertus Albonis de Kerolth, presbyter Cenadiensis diocesis, eundem archidiaconatum sic, ut premittitur, vacantem, auctoritate ordinaria sibi collatum extitit assecutus, et tenet de presenti; timet tamen ut supra. Supplicat S. V. dictus Albertus quatenus etc. ut supra, cuius fructus triginta florenorum auri de camera communi estimatione valorem annum non excedunt, sive premissis etc. ut supra. Non obstantibus canonicatu et prebenda dicte ecclesie, quos obtinet, quorum fructus etc. triginta florenorum auri de Camera simili estimatione etc. ut supra dignemini mise-

adományozta. Neki adományozta⁹ a Szentszék a zágrábegyházmegyei kaproncai plébániát és megengedte, hogy a csanádi káptalanban bírt javadalmait továbbra is megtarthassa.¹⁰ Nem költözött Kaproncára, hanem ezentúl is Csanádon maradt. Lemondott a kaproncai plébániáról és ennek helyébe IV. Eugen pápa neki adományozta¹¹ az erdélyegyházmegyei dévai Szent Márton plébániát.¹² Marczali László csanádi püspök megtette őt helynökének. Ebben a minőségben meghagyja¹³ a remetei és dubozi plébánosoknak, hogy Maczedóniai Dancsot idézzék meg Kövesden Himfi László, Miklós és Frank ellen Himfi özvegyének hozománya ügyében.¹⁴ Nemcsak a római kúriánál és főpásztoránál állott kegyben, de kanonoktársai is rokonszenveztek vele: Marczali László püspök halála után megválasztották káptalani helynöknek.¹⁵ Ekkor temesi főesperesi tisztségének he-

ricorditer providere. Cum clausulis oportunis. — Concessum ut petitur Datum Romae apud sanctum Petrum decimosexto Kal. Maii anno sexto“ (1423. IV. 16. Kivonata: Lk. 572.) — ⁹ 1423. XII. 1. — ¹⁰ Beatissime Pater, vacante parrochiali ecclesia de Kaprontza Zagradiensis diocesis per obitum ultimi possessoris extra Romanam Curiam defuncti, cuius nomen in cancellaria S. V. exprimetur, in confectione litterarum, devotus vester *Albertus Albonis canonicus ecclesie Cenadiensis* eandem parrochiam ecclesiam, sic ut premittitur vacantiam, auctoritate ordinaria sibi collatam extitit assecutus, prout possidet de presenti. Timet tamen huiusmodi collationem et alia inde secuta certis de causis viribus non subsistere. Supplicat igitur S. V. dictus Albertus quatenus sibi gratiam facientes specialem, de dicta parrochiali ecclesia cuius fructus etc. sexaginta florenorum auri de Camera secundum communem estimationem valorem annum non excedunt, sive premissis sive alias quovis modo, aut ex alterius cuiuscunque persona, sive constitutione: Execrabilis, vacet, etiam si generaliter vel specialiter reservata affecta, devoluta seu litigiosa, cuius litis statum presentibus haberi placeat pro expresso fuerit, eidem Alberto dignemini misericorditer de novo providere. Non obstante archidiaconatu *Themesiensi in ecclesia Cenadiensi, necnon canonicatu et prebenda eiusdem ecclesie Cenadiensis*, quos obtinet, quorum fructus etc. sexaginta florenorum auri similium secundum communem estimationem valorem annum non excedunt, quos obtinet. Cum clausulis oportunis. Concessum ut petitur. Datum Rome apud Sanctam Mariam Maiorem Kalendas Decembris anno septimo. (Kivonata: Lk. 697.) — ¹¹ 1433. X. 16. — ¹² Lk. II. 321. A vonatkozó supplicatióban a pápa csak azt engedi meg, hogy a csanádi káptalanban bírt javadalmait megtarthassa. Ekkor tehát aligha volt a kaproncai plébánia birtokában. — ¹³ 1433. X. 3. — ¹⁴ Nemz. Múz. It. Törzsany. — ¹⁵ Ebben az időben (1435) 5 püspökség

lyettesítésével megbízta a bécsi egyetemen végzett¹⁶ **Temesvári Istvánt**.¹⁷ Mivel Kerolti nélkülözte a püspöki felszentelést, a püspöki rendhez kötött cselekményeket nem végezhetette. Éppen az ő idejében nevezte ki a Szentszék **András** krassói főesperest rosoni püspökké és megengedte neki, hogy krassói főesperességét és csanádi mesterkanonokságát továbbra is megtarthassa.¹⁸ Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy **András** főesperes, mint felszentelt püspök tevékenykedett: még évek múlva¹⁹ is csak a kisebb egyházi rendek birtokában van.²⁰

Kerolti, mint káptalani helynök teljes főpásztori joghatóságot gyakorolt. Remetei **Himfi** panaszára²¹ parancsot ad né mely plébánosnak a Maczedóniai Péterfia **Miklósra** kimondott interdictummal kapcsolatban.²² Ez a **Maczedóniai Miklós** **Perjémes**, **Száralfalva** és **Szentpéter** helységeknek volt kegyura. Éppen az előző évben iktatta be őt e birtokokba az aradi káptalan.²³ Nemsokára csaknem a fejét vesztette: a királyi kúria fő- és jószágvesztésre ítélte. Már megérkeztek²⁴ az ítélet végrehajtói, a csanádi káptalan hiteshizonyysága és **Kállai Lőkös János** alnádor **Perjémesre**. Este érkezvén, aznap nem végezhettek. Mégis legott elhajtottak a nemesi kuriából 26 szarvasmarhát, 383 juhot és kecskét, továbbá elszállítottak 13 oldal szalonnát és 5 vadfogó hálót. Egyelőre nem bántották a méneslovakat, sertéseket, valamint a bort, gabonát és egyéb élelmiszereket, úgy szintén a családi ékszereket és a házban található többi ingóságokat. Éppen álmra akarták hajtani fejüket, midőn megjelent a király követe és kegyelmet hozott a földesúr számára. Erre a kiküldöttek minden további eljárást beszüntetve, másnap elhagyták **Perjémest**. **Maczedóniai** megmenekült.²⁵

Szerencsésen végződött a csanádi polgárok és jobbágyok viszálya is. Mi volt összeütközésük oka, azt nem közli forrásunk. **Keroltinak** sikerült a surlódást elsímitania.²⁶ **Orbán**

volt betöltetlen: a zárai, zágrábi, csanádi, váradi és váci. (*Erdélyi*, MO. törvényei Szeged, 1942, 170.) — ¹⁶ 1405. Ma'r. Vind. 27. — ¹⁷ *Kállay-lt.* Saec. XV. R. III. 101. — ¹⁸ Lk. II. 482. 483. — ¹⁹ 1455. I, 31, Lk. II, 1354, — ²⁰ „In minoribus ordinibus constitutus“. — ²¹ 1435. II. 22. — ²² *Kállay lt.* Saec. XV. R. III. 101. — ²³ 1434. *Forgách-lt.* — ²⁴ 1436. I. 23, — ²⁵ *Borovszky*, Csanád-vm. története. Bp. 1897. II. 486. — ²⁶ 1445. IX. 14.

aradi főesperest bízta meg az ügy elintézésével. Az egyességről a csanádi káptalan is bizonyítványt állított ki.²⁷

III.

Keroltit élénken foglalkoztatta a török veszély. Bizonyára neki is része volt abban, hogy Zsigmond király feladatának tekintette, hogy „országa és az egész kereszténység érdekében hadbaszálljon a pogány ellen“ vagy legalábbis útját szegje további terjeszkedésének.²⁸ Azonban kimondották:²⁹ „Ha a királyi haderő az ellenséggel nem képes megmérkőzni, a megtámadott országrészek főpapjainak bandériumai s a vármegyei nemesség hadai a főispánok vezérlete alatt tartoznak fegyvert fogni“.³⁰ A Temesközt, az u. n. Alvidéket a királyi dandár ezer lovasán kívül a kalocsai érsek és a váradi püspök egy-egy bandériuma, a csanádi püspök kétszáz, Temes, Keve, Zaránd, Arad, Csanád, Torontál, Krassó és Csongrád vármegyék együtt ezernégyszáz lovassal védik.³¹ Keroltinak érdeke volt, hogy első sorban a csanádi püspökség területét lássa biztosítottnak. Azonban az óvintézkedések ellenére hívei állandó izgalomban éltek. Innen tovább terjedt a veszély átérzése és Kerolti állandó hangoztatására átment a köztudatba: a török elleni küzdelem létérdek! Ennek világos felismerését eljuttatta a trónig. A kormányzására bízott egyházmegye érdekeit az ország és az egész kereszténység érdekeivel hozta összefüggésbe. Hozzájárult ahhoz, hogy Zsigmond király a törököt országa „legfőbb ellenségének“ és egyszersmind „a hit és az Ur Jézus Krisztus keresztje gyalázatának“ tekintette. „Feltámadt benne a magyar uralkodóháznak a kereszténységet védő és terjesztő küldetéstudata s méltóságával járó szent kötelességének vallotta, hogy országának s az egész kereszténységnek töröktől szenvedett sérelmein felindulván, hadra keljen a pogány ellen. A magyar államérdek s a hitvédő hivatáseszme ily módon öszszemosódik s csakhamar társadalmivá válik, mint magyar nemzeti hivatástudat“.³²

— ²⁷ Esztergomi főkáptalan lt. Capsa 5. fasc. 6. nr. 15. Borovszky, I. 340.

— ²⁸ Elekes Lajos, A magyar-román viszony a Hunyadiak korában. Lukinich Imre, Mátyás Király Emlékkönyv. Bp. é. n. I. 176. — ²⁹ 1435. —

³⁰ Szilágyi, A magyar nemzet története. III. (Schönherr Gyula, Az Anjou-ház örökösei) Bp. 1895, 591. — ³¹ Id. m. 592. — ³² Elekes, id. h.

Megérzik a templom épületek is a háborús pusztításokat. „A csanádegyházmegyei Szent-Péter és Pál és Mindszentek plébánia-egyház“ lelkipásztorai és hívei panaszolják az Apostoli Szentszéknél, hogy egyházuk a „háborúk“ miatt sokat szenvedett. Kérik³³ ezért az Egyház fejét, engedélyezzen bűcsút azoknak a templomlátogatóknak, kik az előírt egyéb kötelezettségeken kívül az építés költségeihez hozzájárulnak.³⁴ Valószínűleg hasonló indokolással nyer bűcsút³⁵ az oroszánosi Boldogságos Szűz-Mária-plébánia-egyház,³⁶ továbbá³⁷ a capranicai Szűz Mária-templom, „melyet egy nemes a szakadárók határszélén emelt“.³⁸ T e l j e s b ű c s ú t és gyóntató-választást nyer el:³⁹ Miklósfia Miklós,⁴⁰ ezenkívül⁴¹ Kis („Parvus“) Miklós nemes katona, Maczedónia földesura és neje,⁴² úgy szintén⁴³ a Maczedóniai-családdal rokon Maczedóniai Dancs és neje, Zsófia,

176—7. — ³³ 1435. IV. 9. — ³⁴ „Beatissime pater! Cum ecclesia parochialis beatorum Petri et Pauli apostolorum ac omnium Sanctorum Channadiensis diocesis in partibus Ungarie guerris, mortalitatibus et aliis sinistris temporum eventibus in suis edificiis maximam patiatur ruinam et illius facultates pro reedificatione et reparatione ecclesie huiusmodi nequaquam suppetunt sitque in eadem ecclesia christifidelium maximus et devotissimus concursus, supplicant igitur humiliter Sanctitati Vestre rector et parochiani ecclesie huiusmodi quatenus eidem ecclesie et ne etiam propter huiusmodi ruinam detrimentum patiatur diutiusque cultus diminuatur et animarum cura negligatur in futurum et quod christifideles quantopius senserint se apostolicis fulciri donis tanto magis de bonis sibi a Deo collatis eidem ecclesie manus porrigant adiutrices gratiam faciens specialem, ut omnibus christifidelibus ecclesiam ipsam ob reverentiam apostolorum predictorum et omnium sanctorum Dei peregrinando causa devotionis visitantibus veris confessis et poenitentibus et de bonis sibi a Deo collatis eidem ecclesie manus porrigentibus adiutrices totiens quotiens hoc fecerint, quatuor annos et totidem quadragenas de iniunctis sibi poenitentibus perpetuis temporibus in Domino Jesu Christo misericorditer relaxare dignemini de gratia speciali, constitutionibus et indultis apostolicis, regulis, canone ceterisque et contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque, cum clausulis oportunis. — Concessum in forma in presentia domini nostri pape. C. Cermensis. Datum Florentie quinto idus Aprilis anno quinto“. Suppl. Eug. IV. ann. V. Lib. II. fol. 165 t. — *Fr.-jz. Kivonata*: Lk, II, 365, — ³⁵ 1437. X. 23. 1437. XII. 7. — ³⁶ Lk. II. 504, 510. — ³⁷ 1438. I, 10, — ³⁸ „quam quidam nobilis in confinibus Scismaticorum erexit“. Lk. II. 523. Ezt a bűcsű-engedélyt újabb supplicatioval (1438 I. 16) meghosszabbították. Lk. II. 539. — ³⁹ 1438. III. 31. — ⁴⁰ Lk. II. 551. — ⁴¹ 1437, III, 7. — ⁴² Lk. II. 459. — ⁴³ 1438. III. 26. — ⁴⁴ „ne praetextu gratiae de-

valamint gyermekeik: László, István, Klára, Dorottya. Maczedoniai Dancsnak és családtagjainak lelkére kötötték: „e búcsúban bízva egykönnyen ne vétkezzenek, mert akkor annak semmi hasznát nem látják“!⁴⁴ Az előbb említett Kis Miklós hordozható-oltár kedvezményben is részesül.⁴⁵ Ugyanezt a kiváltságot nyeri el⁴⁶ György egresi apát, továbbá interdictummal sujtott területeken,⁴⁷ valamint „napfelkelte előtt“ misézésre engedélyt.⁴⁸ Kerolti idejében a következő *javadalmakat* adományozza a Szentszék: Újbécsi Fülöpnek⁴⁹ boszniai kanonokságot,⁵⁰ Mohácsi Dénes pécsegyházmegyei klerikusnak⁵¹ csanádi olvasókanonokságot,⁵² Lászlófia Györgynek⁵³ a Szűz-Máriáról nevezett „margli“ plébániát. Ezt a javadalmat Marczali László csanádi püspöktől „rendes úton“ (auctoritate ordinaria) nyerte el, de kérelmére a Szentszék újból neki adományozza.⁵⁴

Római zarándoklatuk alkalmával számosan kértek és nyertek az Apostoli Szentszéktől engedélyt „*ereklyék hazaszállítására*“. Ezeket azután idehaza szülőföldjük vagy a kegyuraságuk alá tartozó helységek templomában helyezték el. Áhitattal vették körül a hivek a szent-ereklyéket; veszély idején, mint legféltettebb kincsüket, biztosabb helyre vitték. Gazdagon díszített kézalakú ezüst-tartóban őrizte az aradi egyház Szent Ágotát karcsontját. Midőn a török betörésének híre félelemben ejtette a lakosságot, ezt az ereklyét⁵⁵ ideiglenesen a váradi székesegyházban helyezték el.⁵⁶ Rómában is tudtak arról, hogy Aradon Szent-Ágota ereklyéit őrzik:⁵⁷ Midőn a pápai kancelláriában Domonkosfia János csanádegyházmegyei klerikusnak aradi kanonokság adományozására irányuló folyamodványát elintézik, „az aradi Szent-Ágota-egyház kanonokságára“ állítják ki a kinevezést,⁵⁸ jóllehet az aradi társaskáptalannak alapításától fogva mindvégig Szent-Márton volt a védőszentje. Éppen ebben az időszakban értesülünk arról is: meny-

linquet, alias dictae indulgentiae sibi non prodessent“. *Bunyitay*, A váradi püspökség története. Nagyvárád, 1883, II. 1925. — ⁴⁵ 1437. III. 7. *Vat. It. Archiv Datariae*, Eug. Fol. 291/b. — *Fr.-jz.* — ⁴⁶ 1436. I. 18. — ⁴⁷ Lk. II. 443. — ⁴⁸ Lk. II. 446. — ⁴⁹ 1435. IX. 11. — ⁵⁰ Lk. II. 387, — ⁵¹ 1438. IV. 17. — ⁵² Lk. II. 559 és *Fr.-jz.* — ⁵³ 1438. III. 19. — ⁵⁴ Lk. II. 549. — ⁵⁵ 1439. ⁵⁶ *Bunyitay*, III. 62. *Fábián*, Arad vm. leírása 257. — ⁵⁷ 1438. I. 17. — ⁵⁸ Lk. II. 540. — ⁵⁹ 1433. IX. 30. — ⁶⁰ „Herctici et

nyire tiszteletben tartották Szent-Gellért ereklyéit. Valószínűleg Kerolti engedélyével sikerült a pálosoknak hozzájutni „Szent-Gellért püspök és vértanu“ ereklyéihez. Ezeket (1435) Várad melletti egyházukban helyezték el.

IV.

Kerolti a török távoltartásán kívül az unió megvalósításán is fáradozott. Éppen egy évvel káptalani helynöki működése megkezdése előtt⁵⁹ említi IV. Eugen pápa bullája, hogy a csanádi egyházmegyében, kivált annak déli részén, Kövi, Haram, Orsova, Kövesd (Gavosdia), Cseri és Sebes (Karánsebes) helységeekben „számos eretnek és szakadár“ lakik.⁶⁰ Minél nagyobb számban szaporították a török ellen menedéket kereső szerbek, bosnyákok, bolgárok, albánok, románok bevándorló csoportjai az egyházmegye szakadár-vallású lakosainak számát, annál sürgetőbbnek tartotta Kerolti a szakadárok visszatérítését.⁶¹ Egész külön társadalmat alkottak a püspökség területén a Balkán-félsziget menekültjei. Az egyházmegye, a katolikus Egyház érdeke, e tekintetben is azonos volt az ország érdekével. Nincs ugyan semmi biztos adatunk erre nézve, de az akkori közállapotok figyelembevételével feltételezhetjük, hogy Keroltinak nagy része volt abban, hogy Zsigmondnak meggyőződésévé vált: „az ország kormányzatának egysége és a török elleni védelem egyaránt szükségessé teszi, hogy ez az új elem mielőbb teljesen beolvadjon a nemzet testébe“.⁶² „A nemesi jogok adományozása és egyéb kiváltságok már is sok jeles férfiúval gazdagították a magyar társadalmat, sok vitéz katona fegyverével növelték az ország hadi erejét. A tömeges térítéshez azonban nagy külső lökésre volt szükség s ilyennek kínálkozott, ha sikerül a görög császárt atyái hitének elhagyására s vele a konstantinápolyi patriarchát, a schismaticusok egyházi fejét, a pápa primátusának elismerésére bírni“.⁶³ Részben Zsigmond érdeme, hogy Palaiologus János görög császár követei a bázeli zsinaton⁶⁴ hajlandóknak nyilatkoztak az unióról tárgyalni. Vitát idé-

schismatici plerique, necnon populus veram Dei notitiam non habens“. *Fernandezin*, Acta Bosnae, Zagrabiae Nr. 1892. 712. Lk. II. 315. — ⁶¹ Ezt a Zsigmond királyra vonatkozó megállapítást (*Szilágyi*, III. 603) fokozottabb mértékben alkalmazhatjuk Keroltira. — ⁶² Id. h. — ⁶³ Id. m. III. 603—4. — ⁶⁴ 1434. — ⁶⁵ 1437. XII. 9. Id. m. III. 604—5. — ⁶⁶ *Galla Fe-*

zett elő a pápa és a zsinat közt a zsinat helyszínének megállapítása. Zsigmond erre Budát javasolta az új zsinat székhelyéül. Nagy áldozatokra volt kész a király ez eszméjének megvalósítása érdekében. Azonban ez megghiúsult. Elmaradt a terbevelt balkáni hadjárat, jöllehet a hetvenéves uralkodó már arról ábrándozott, hogy ha a törököt kiszorítja Európából, keresztes hadjáratot vezet a Szentföld visszafoglalására. Terveit megakadályozta a Szendrő vára ostromlására érkezett török hadsereg, majd halála.⁶⁵ Kerolti szűkebb hatáskörében sem tudott az unió ügyében sikert elérni.

V.

Kedvezőbb volt a helyzet az eretnekek megtérítése terén. „Ebben a korban az Egyház és az állam viszonya bensőséges volt. A pápaság a konstanci zsinat után jórészt visszaszerezte régi egyetemes tekintélyét. Hazánkban a papság politikai, gazdasági és szellemi tényező volt. A katolicizmus átjárta a nemzeti élet minden területét. Egyedül uralkodó, világnézetet adó vallás volt. A kor félfogása az eretnekséget és hitszakadást a krisztusi egyház és a társadalom ellenségének tekintette”.⁶⁶ Ezért Kerolti összeköttetésbe lépett Márkiai Jakabbal. Ennek magyarországi tevékenysége időben egybeesik Kerolti egyház-kormányzatával.

M á r k i a i J a k a b az asculumi Monte-Prandoban született,⁶⁷ mivel ez a végvidéken („marchia”) feküdt, már kortársai is így („de Marchia”) nevezték.⁶⁸ Hétesztendős korában elveszítette édesapját, édesanyja őt, a hetedik gyermeket, Domonkost, pásztornak adta. Ebből a sorsból egy pap-nagybátyja kiemelte, maga oktatta, majd tovább taníttatta. Egyház- és államjogot tanult, letette a doktorátust és polgármester lett Bibienában. Huszonhároméves korában,⁶⁹ Szent Jakab napján belépett a szigorúbb rendtartást követő ferencesek közé és felvette a Jakab nevet. Tanulmányaiban jótékony befolyással volt reá mestere: Sienai Szent Bernadin. Már működésének első éveiben kicsinynek bizonyultak a legnagyobb templomok hallgatóságának befogadására, kénytelenek voltak a szabadban felállítani szószékét. Ezt ezerszámba menő tömeg vette körül. Boszniában

renc, Mátyás király és a Szentszék. Mátyás király Emlékkönyv, 98. — ⁶⁷ 1394. — ⁶⁸ Karácsonyi János, Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig Bp. I. 317. — ⁶⁹ 1417. — ⁷⁰ 1431—35. — ⁷¹ Ruppert I.

sikerrel végzi el megbízatását: az ottani ferences rendtartományt megreformálja és a még felbukkanó patarénus eretnekséget kigyomlálja. Ebben az időszakban⁷⁰ a magyarországi kolostorokba is átlátogat és megszervezi a török betörések védelmére a nemességet.⁷¹ Még mielőtt Magyarországra érkezett, Csánádól részletes jelentést küld neki⁷² Marczali János⁷³ császári ajtonálló-mester.⁷⁴ Marczali János úgy látszik rokona volt Marczali László csanádi püspöknek.⁷⁵ Ennek hivatali előde a csanádi püspökségben, Marczali Dósa,⁷⁶ mint említettük, maga is ferencrendi volt. Marczali ajtonálló-mester elküldte Márkai Jakabnak a császárhoz felterjesztett jelentése másolatát. Ebben leírja a törökök ellen a Morava táján viselt háborúk részleteit. E hadjáratról azelőtt csak éppen annyi volt ismeretes, hogy megtörtént, részleteiről ebből a jelentésből értesülünk. Ez a levél a vonatkozó egykorú források gyűjteményének „történetileg egyik legszebb darabja”.⁷⁷

Márkiai Jakab célja az itteni huszita eretnekség megtörése volt. Különösnek hangzik: ezek a tévtanok a Délvidéken, így a csanádi egyházmegyében inkább elterjedtek, mint a cseh részekkel határos vármegyékben. Ezt a tényt a következőképpen magyarázzák: „Az északi megyékben a reformvágó lakosság szemtől-szembe megismerte a huszitizmus rombolását, tartamatlanságát, vadsággal kevert tekintélyrombolását, tehát nem kért belőle. Délen azonban a huszitizmus árnyoldalát nem ismerték, csak a reformot látták benne. A másik ok volt, hogy délen már manichaeus és patarén tanokkal kevert vallást gyakoroltak. A tiszta hit öntudatát, a katolikus dogmák szilárdságát rég kikezdték az eretnek babonák, tehát alkalmas talajt talált egy nagyjából határozott tanokkal fellépő eretnekség”.⁷⁸ Ehhez járulhatott, hogy Husz tanai a klérustól semmiféle áldozatot nem kívántak és így a hitben és fegyelemben meglazult szakadár és katolikus lelkipásztorok az új hit vezéreivé szegődtek. A dunamenti jómódú bor- és gabona-kereskedők fiaikat Prágában neveltették, ezek ott megismerkedtek a huszita ta-

Egy elfelejtett szent. Magyar Kultúra, 1490, 52. — ⁷² 1434. VII. 4. —

⁷³ János talán elírás Imre helyett. Marczali Imre 1434—37 ajtonálló-mester. *Hóman-Szekfü*, III. 176—7. — ⁷⁴ Janitor imperialis maiestatis.

— ⁷⁵ Csanádi püspök: 1423—34. — ⁷⁶ Csanádi püspök: 1404—23. —

⁷⁷ *Századok*, 1892, 622. — ⁷⁸ *Burka* Kelemen, *Márkiai Szent Jakab*.

nokkal és hazatérve ezeket itt terjesztették. Márkiai Jakab először az esztergomi, majd a váradi és az erdélyi egyházmegyékben működött.⁷⁹ Fennmaradt a ferencesek nápolyi levéltárában Kerolti Albert⁸⁰ levele Márkiai Jakab boszniai ferencrendi vikáriushoz,⁸¹ kinek szavai — egy pápai bulla szerint — „a szívtisztaságnak ragyogó példái, akinek ajkáról az üdvösség tudományának igazságai ömlenek, akinek munkája a gonosznak minden kovászát eltávolítja, akit Isten buzgósággal, igaz hittel, erkölcsi érettséggel, tudományos képzettséggel és más erények gazdag adományával látott el“.⁸² Kerolti Albert meghívja,⁸³ a káptalan nevében is, Márkiai Jakabot a püspöki székvárosba, Csanádra⁸⁴ és egyházmegyéjében inkvizitori joghatósággal ruházza fel.⁸⁵ A modern kor gyermekének szemében az inkvizitorok szerepe többnyire visszatetsző. A középkori ember azonban az eretnekséget „mérget és döghalált terjesztő betegség“-nek tartotta és attól minden áron szabadulni igyekezett. Ezért annak kiírtása eszközeiben nem volt válogatós.⁸⁶ Márkiai Jakab engedett Kerolti helynök meghívásának: a télen már Csanádon tartózkodik. Szokása szerint több ferencessel járta be a falvakat és végezte

Kath. Szemle, 1924, 290. — ⁷⁹ 1436. februárjától kezdve. — ⁸⁰ „Albertus archidiaconus Themesiensis et canonicus ecclesie Chanadiensis ac sede vacante per honorabile capitulum eiusdem ecclesie vicarius in spiritualibus generalis deputatus“. — ⁸¹ „Religioso ac devoto viro domino fratri Jacobo de Marchia, ordinis minorum beati Francisci confessoris, vicario Bosnensi“. — ⁸² Ruppert, id. h. 53. — ⁸³ 1436. X. 15. „Da'um Chanadini feria secunda proxima ante festum sancti Galli confessoris, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo sexto“. Kétségtől elnézésből keltezi ezt a levelét *Fermendzin* 1436. június 29-ről. (*Acta Bosnae*, pg. 153, nr. 560) Szent Gál apát napja: október 16. Ez a nap 1436-ban keddre esett, tehát az előtte eső hétfő: október 15. — ⁸⁴ „Vestram Paternitatem requirimus, et domini nostri de capitulo affectantes requirunt, ut vos propria vestra in persona huc Chanadinum pro meliori et uberiori expedicione premissorum ac seminandis divinis dignaretur (sic!) venire eadem vestra fraternitas“. — ⁸⁵ „Presencium serie auctoritatem nostram vobis attribuimus, quatenus pro defensione fidei christiane et exterminatione dictarum heresum in diocesi Chanadiensi ubilibet plena et omnimoda auctoritate fungi et uti possitis, ac in omnibus aliis necessariis ad salutem populorum debendis ipsa auctoritate precedentem valeatis; alias etiam sacerdotes et plebanos, quos idoneos ad hoc reperitis loco mei, in premissis, instituere et deputare valeatis“. — ⁸⁶ Lippay Lajos, Hősök és szentek. Magyar szentek (M. Kat. Irók

rendíthetetlen kitartással a reá bízott feladatot. „Gyalogosan jár, csak éjjel fekszik le, három órákor már talpon van. Misézik, rózsafűzért mond és elvégzi elmélkedését, mielőtt munkába fogna. Keményen böjtöl, hogy a testi önmegtagadás lelki gyümölcsöket érleljen. Húst, tojást nem eszik e nagy munkája közben sem. Így azután érthető az a szuggesztív hatás, az a biztonság és keménység, mely egész lényéből árad.⁸⁷

Némely vidéken a tévhitűek erdőkben, pincékben, lakatlan malmokban és mélyedésekben elrejtőzve, éjszaka idején titokzatos módon végezték istentiszteletüket. Két szín alatt áldoztak. Azoknak, kik nem vettek részt istentiszteletükön, lakására vitték a kenyeret, továbbá nyakukról lelógó és belül keményített bőrzacsokban bort. Márkiai Jakab az egyházak falára festett kelyheket átmeszeltette, az eretnekséggel gyanúsított papokat keményen megbüntette még akkor is, ha megtértek, mert — felfogása szerint — az emberi gyarlóság mentőkörményeit náluk a kegyelem és tudás bősége kiegyenlítette. „De ennek ellenére is, nem szigorával, kemény fellépésével, hanem szeretetreméltó, derűs és szegénységet lehelő szellemével hatott és teremtett rendet a csanádi egyházmegyében“.⁸⁸ Rómába jelentették: Oly lelkesedéssel, tudással és fegyelemmel küzdött, annyi gyümölcsöt termett tevékenysége az örök élet számára, mintha Szent Pál, a legfelsőbb doktor lett volna társa.⁸⁹ Kerolti meghatalmazása megkönnyítette működését a csanádi egyházmegye területén „Élete veszélyeztetésével kereste fel azokat a helyeket, amelyeken az eretnecség legjobban virágzott“; szónoklatának erejével számosságokat térített vissza az egyház kebelébe.⁹⁰ „Azokhoz a kivételes egyéniségekhez tartozott, akik hatni tudnak olyan hallgatóságra is, mely nyelvüket nem érti. Középmagas termete, komoly, olaszos-fekete arca, tar feje, zengő hangja, tanultsága, elmeéle, rendkívül mértékletessége, határtalan munkaszeretete, kedvessége, szolgálatkészsége és feddhetetlen erkölcsi jelleme mind-mind közrehatottak abban, hogy oly bámulatos eredmények kísérték apostoli munkájában“.⁹¹ Ennek elősegítése Kerolti Albert legnagyobb érdeme és működésének legfőbb jelentősége.

Könyvei) Bp. é. n. 389. — ⁸⁷ *Ruppert*, id. h. — ⁸⁸ Id. h. — ⁸⁹ *Burka*, id. h. 351. — ⁹⁰ *Szilágyi*, III. 599. — ⁹¹ *Burka*, id. h. 351.

Körülbelül Márkiai Jakab távozásával egyidejűen lejárt Kerolti megbízatása: az Apostoli Szentszék püspököt nevezett ki az általa négy éven át kormányzott egyházmegye élére. Kerolti püspöki cím és szentelés nélkül aránylag rövid ideig állott Szent-Gellért egyházmegyéjének élén; e rövid idő alatt is nagyszabású terveket szövögetett és ezek egy részét, amennyire a körülmények megengedték, megvalósította.

Remetei Himfi Péter

(1438 — 1457)

I. Pályája püspökké kinevezetéseig. — A nagyprépostság betöltése. — Kanonokok egyetemeken. — Kiskáptalan. — Székdíja. — II. „Palotája”. — Helytartója. — Püspöki szentszék. — Pápai javadalmazások, felmentések. — III. Összeköttetései a királyi és a pápai udvarral, főpaptársával, híveivel. — Alapítványok. — Anyagi ügyek rendezése. — IV. Jubileumi szentévi és egyéb búcsúk és lelki kedvezmények. — V. Kapcsolata Hunyadi Jánossal, a püspökség területének leggazdagabb földesurával. — Állásfoglalása a háború mellett. — VI. Hunyadi János kormányzó-
nak intézkedései az egyházmegyében. — VII. A püspök összeköttetései Kapisztrán Jánossal. — Meghívja Csanádra. — Kapisztrán Csanádon. — VIII. Kapisztrán Temesvárott. — Karánsebesen. — Nándorfejérvári diadal. — Péter püspök egyházkormányzásának jelentősége.

I.

Temesmegyei nemes-család ivadéka.¹ Korán bejutott a csanádi székeskáptalanba, majd Csomai János kisprépost elhunytá után Marczali László püspök a csanádi Salvator-káptalan, másképp kis-káptalan élére állította.² Teljes búcsúban részesítette³ a Szentszék⁴ és javadalmaiban⁵ újból megerősítette.⁶ Üresedésben volt a csanádi nagyprépostság és így — Kerolti Albert temesi főesperes, káptalani helynöki tisztségét figyelmen kívül hagyva, — Remetei kisprépost volt az egyház-

¹ Minden kétséget kizáró adat nem támogatja az a feltevést, hogy a Remetei Himfi-család sarja, azonban ezt valószínűvé teszi a püspök egy levele (1439. VIII. 27.) Ebben kitér özv. Remetei Himfi Imréné, Anna asszony pénz-kölcsönre irányuló kérése elől. (Cod. dipl. XI. 532. Katona, Hist. Crit. V. XII. 924. Tört. Adattár III. 337. (Borovszky, I. 359, Szentkláray, Temesvm. 312.) A püspök atyját Mátyásnak hívták. (1431. III. 26. Lk. II. 14. 1442. V. 21. Lk. II. 97). — ² Ezt a javadalmat Rómában huszonöt aranyforintra becsülték. Lk. II. 97. — ³ 1431. III. 26. — ⁴ Lk. II. 14. — ⁵ Kisprépostságán kívül a székeskáptalan egy mesterkanonokságát élvezte. Ezt hivatalosan tizenhat forintra becsülték. — ⁶ 1432. V. 21. Lk. II. 97. — ⁷ 1438. IV. 30. — ⁸ Acta et scripta 88 —

megye „legrangidősebb“ papja,⁷ midőn IV. Eugen pápa őt csanádi püspökké kinevezte.⁸

Remetei sietett a nagyprépostság betöltésével. Újbécs szülötte, Tamásfia Fülöp, vagy röviden: Újbécsi Fülöp boszniai prépost és kanonok,⁹ a szépművészetek borostyánkoszorusa „Péter püspök beleegyezésével“¹⁰ javadalomcsere útján elnyerte a csanádi nagyprépostságot és az ahhoz kötött mesterkanonokságot.¹¹ Ezt a javadalomadományozást utóbb¹² a Szent-szék megerősítette, illetve az oklevelek szokott kifejezése szerint ezeket a javadalmakat „újból adományozta“.¹³ Újbécsi Fülöp, mint prépost¹⁴ a bécsi egyetem hallgatója,¹⁵ Mohácsi Dénes¹⁶ olvasókanonok, a szépművészetek borostyánkoszorusa¹⁷ és Lippai Mihály¹⁸ a páduai egyetemen tanulnak.

Szerencséje volt a kiskáptalannak, hogy prépostja került Remetei Himfi Péter személyében az egyházmegye élére. Megoltalmazta legnehezebb megpróbáltatása napjaiban. E társaskáptalan keresztúri birtokát a szomszédos Csáki-család pusztította. Felbújtogatták a révkanizsai jobbágyokat, elfoglalták a birtokhoz tartozó Eken-d-tavat és rengeteg halat fogtak ki onnan. Sikerült kieszközölni¹⁹ a jogtalanul elfoglalt halastó visszaadását. Majd újból „hatalmasul“ elfoglalják a keresztúri réteket, halastavakat és vízfolyásokat. A Telegdi Miklós csanádi főispán parancsára Keresztúron hirdetett²⁰ vármegyegyűlésen nagy számmal egybegyűlt szomszédos és egyéb vármegyei nemesek esküt tettek erre: a Keresztúr határában fekvő Eken-d halastó, melyet Csáki Ferenc erő-

Lőrinc (Laurentius) helyére nevezi ki a Szent-szék. Ezért Marczali László és Remetei közé Lőrinc nevű püspököt is felvettek a csanádi püspökök sorozatába. (*Pray, Specimen Hierarchiae Hung.* II. 296). Azonban kétségtelen, hogy tévesen fordul elő a *Laurentius* név a *Ladislaus* helyett. —

⁸ Lk. II. 387. — ¹⁰ „cum consensu Petri episcopi Cenadiensis“. — ¹¹ Ezek a javadalmak kétszázötven forintra voltak becsülve. — ¹² 1439. III. 25.

— ¹³ Lk. II. 625. — ¹⁴ „Philippus de Zanadio prepositus ibidem“. —

¹⁵ 1446. *Fraknói*, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen. Bp. 1874. 48. — ¹⁶ Azelőtt pécsi-egyházmegyei klerikus. 1438. IV. 17. Lk.

II. 559. — ¹⁷ *Fr.-jz.* — A marosontúli főesperes: Illés. (Kpt. 61. sajtóhibából: *István*). — ¹⁸ „Venerabilis“-nek nevezik, tehát egyházi férfi volt. Veress Endre, A páduai egyetem magyar tanulóinak anyakönyve és

iratai. Bp. 1915. 8. — ¹⁹ 1449. XII. 29. *Stifte*, Okl. 51. — ²⁰ 1450. I.

hatalommal foglaltatott el rév-kanizsai jobbágyaival, mindenkor a Szent-Udvözítőről nevezett csanádi káptalan birtoka volt.²¹ Visszahelyezik a káptalant jogos birtokaiba,²² majd Remetei főpásztorkodása vége felé²³ felmentést nyernek a keresztúri jobbágyságok a szegedi királyi vár részére teljesítendő különféle szolgáltatások alól.²⁴

Remetei a pápai kinevező bullák átvételére elküldte Rómába András rosoni püspököt, krassói főesperest,²⁵ továbbá Balázsfia János társaskáptalani kanonokot. Ezek²⁶ főpásztoruk nevében kötelezettséget vállaltak, hogy a kilencszáz forint püspöki székdíjat két félévi részletben lefizetik az apostoli kamarába.²⁷ Évek múlva András püspök-főesperes javadalmai miatt nézeteltérésbe került főpásztorával. Arra az esetre, ha a peres felek egyike sem nyerné meg a pört,²⁸ kérelmet nyújtott be a Szentszéknél javadalmai, azaz a krassói főesperesség, csanádi kanonoksága és Csanád város Szent-Erzsébet-istápolyának igazgatósága érdekében.²⁹ Szokásban volt, hogy ilyen esetben a pápa „kegy folytán“ odaitélte a peres javadalmakat a régi javadalmasnak.³⁰ Most is így történt: András kérelmét „a pápa jelenlétében“ tárgyalták³¹ és teljesítették.³²

II.

Csanádon nem hiányoztak mindazok az épületek, jótékony-sági és egyéb közművelődési intézmények, melyeket egy vidéki püspöki székhelyen keresni lehetett. Maga a püspöki székház is teljesen megfelelt a kor igényeinek. Remetei az első csanádi püspök, ki Csanádon kelt oklevelében nemcsak a város nevét, hanem mintegy megleléssel³³ azt is hozzá teszi, hogy a levél „szokott székhelyünk palotájában“ kelt.³⁴ Egy alkalom-

24. — ²¹ MODL 29489. *Borovszky*, I. 335. — ²² 1453. XI. 18. *Stifte*, Oklt. 53. Ebben az évben az aradi káptalan részletes jelentést tett a káptalan birtokainak pusztításáról. *Stifte*, Oklt. 54. — ²³ 1466. XII. 5. — ²⁴ *Szeged*, nr. 29. — ²⁵ A vonatkozó írából (1438. V. 17.) nem tűnik ki, hogy egyszersmind a csanádi káptalan tagja volt. Ebben csak mint eppus Rosonensis fordul elő. Andrászt csak az előző évben nevezte ki IV. Eugen pápa rosoni püspökké (Lk. II. 482) és megengedte neki, hogy krassói főesperességét és csanádi kanonokságát továbbra is megtarthassa. (1437. V. 10. Lk. II. 483.) — ²⁶ 1438. V. 17. — ²⁷ *Acta et scripta* 89. — ²⁸ Röviden: „si neutri“ volt jogi elnevezése az ilyen eseteknek. — ²⁹ „Hospitale sive rectoria ecclesiae S. Elisabeth civitatis Chanadiensis“ Lk. II. 1364. — ³⁰ V. ö. Lk. II. pg. 31. — ³¹ 1455. I, 31, — ³² Lk. II, 1454. — ³³ *Bunyitay*, I. 234. — ³⁴ Körülbelül ebben az időtájban a váradi

mal a püspök elé járult Köleséri Benedek, a csanádi egyházmegyében is működő bosnyák ferencesek vikáriusa³⁵ azzal a kérelemmel, írja át hiteles alakban Eugen pápának az itt tevékenykedő ferencesek kiváltságait megerősítő³⁶ bulláját. Bemutatta a pápai bulla eredeti példányát és rendtársai nevében előadta, hogy veszélyes ezt az eredeti példányt állandóan maguknál tartani.³⁷ Remetei saját szemével meggyőződött a ferencesek áldásos működéséről, ezért készséggel teljesítette kívánságukat. Püspöki székvárosának „palotájában”³⁸ 1446. január elsején³⁹ egybegyűlt Kecskeméti János, Perjémesi János és Ohadi Gergely székesegyházi,⁴⁰ továbbá Bodrogi Antal és Udvarhelyi Tamás társkáptalani kanonokok⁴¹ és mások jelenlétében⁴² Ohadi Péterfia László császári közjegyzővel⁴³ püspöki függő pecsétje alatt⁴⁴ kiállíttatta a bulla hiteles másolatát és kijelentette, hogy ennek a csanádi egyházmegyében és más területeken is ugyanolyan hitel adassék, mint az eredeti okíratnak.⁴⁵ — Könnyen megtévesztően hat Remeteinek a püspöki székházra alkalmazott „palota” megjelölése. A mai kor igényeihez mérve, a püspöki székház aligha érdemelte meg a „palota” nevet. „Amilyen pazar fénnnyel emelték a középkorban Isten házait, éppoly kevésigényűek voltak magán-építkezéseikben”. Ezért még a középkori főpap

püspök is így keltezi levelét. Id. h. — ³⁵ „Religiosus vir frater Benedictus de Keleser fratrum de observantia in sua ac omnium et singulorum fratrum eiusdem ordinis vicariatus Bosne nominibus et in personis”. — ³⁶ 1433. évi. — ³⁷ „propter viarum distanciam ad loca singula, in quibus eisdem indigerent, in specie deferre periculosum et difficile est”. — ³⁸ „Datum et actum Chanadini in palacio solite nostre residence”. — ³⁹ „Anno ab incarnatione Domini millesimo quadringentesimo quadragésimo sexto, indicione nona, die vero veneris, prima die mensis marcii, hora sextarum vel quasi, pontificatus autem dicti domini Eugenii pape IIII. anno eiusdem decimoquinto”. — ⁴⁰ „canonicis maioris ecclesie eiusdem Chanadiensis”. — ⁴¹ „Canonicis similiter collegiate ecclesie sancti Salvatoris eiusdem Chanadiensis”. — ⁴² „aliisque nonnullis fide dignis testibus ad premissa vocatis et rogatis in testimonium veritatis”. — ⁴³ per Ladislaum Petri de Ohad, publicum imperiali auctoritate notarium, super hoc subscribi et publicari nostrique pontificalis sigilli iussimus appensione communiri”. — ⁴⁴ „sub nostro pendentis sigillo”. — ⁴⁵ „eodem absque litteris originalibus ipsius nostri pape in nostra iurisdictione et alias, tam in iudicio quam extra ubique locorum et terrarum vigorem habeat”. (Péter püspöknek ez az oklevele a gyöngyösi ferencrendiek levéltárában. Közlve: *Acta Bosnae* nr. 861.)

„egyszerűséghez szokott szemeiben“ is „paloták“ voltak a csanádi püspöki székháznál jóval szerényebb épületek is.⁴⁶

Helytartójának Remetei püspök István éneklőkanonokot tette meg. Mint vikárius egyszersmind a püspöki szentszékek elnöke. Itélőszéke előtt folytak a szentszéki bírósághoz tartozó perek, az egyességeket is előtte kötötték meg, mint⁴⁷ Tege Balázs és Miklós, valamint Török Márk egy birtokperükben.⁴⁸ Ítéletétől a metropolitai főszentszékhez volt fellebbezésnek helye. Erről is maradt adatunk. Ebben az időben a torontálmegyei Szárafalva határában a mai Telek⁴⁹ dülő helyén elterülő hasonló nevű helység birtokosai: a Temesmegyéből származott Gyarmati-Varjas-család ivadékai, Miklós és Sebestyén. Régebbi „Gyarmati“ előnevüket elhagyva, új birtokukról a „Teleki“ nevet vették fel. Teleki Varjas Miklós halála után nem maradtak gyermekek; öccse, Teleki Varjas Sebestyén két leánygyermeken kívül János nevű fiúgyermeket hagyott hátra. Telek falu tehát jog szerint Teleki Varjas Jánost illette, de Miklós özvegye Cecilia, azon a címen, hogy még nem kapta meg hitbérét, elfoglalva tartotta a birtokot.⁵⁰ Az ebből keletkezett per István püspöki helynök és szentszéki elnök bírósága elé került. István vikárius⁵¹ oklevelet állított ki arról, hogy előtte Teleki Varjas Sebestyén özvegye, Erzsébet és gyermekei ügyvédeknek vallanak.⁵² István vikárius előtt Erzsébet eltiltotta⁵³ a maga és gyermekei nevében Teleki Varjas Miklós özvegyét, Ceciliát teleki birtokrészének jogtalan használatától.⁵⁴ Abban állapodtak meg, hogy Cecilia tartsa meg a falut addig, míg a püspöki szentszék a hitbért meg nem állapítja és Teleki Varjas Sebestyén örökösei ezt le nem fizetik. „Hivatalos becsű után“ a szentszék tizenkilenc forintban állapította meg ezt az összeget. Ezzel özv. Teleki Varjas Miklósné nem volt megelégedve; megfellebbezte az ítéletet a bácsi főszentszékhez. A metropolitai szentszéknél Danóczi András örkanonok és bácsi vikárius vizsgálta felül a csanádi püspöki szentszék ítéletét és azt helybenhagyta.⁵⁵

— ⁴⁶ *Bunyitay*, II. 232. — ⁴⁷ 1449. XI. 8. — ⁴⁸ MODL 14308. — ⁴⁹ Figyelemreméltó, hogy a falu elpusztulása és több évszázad leforgása után másnyelvű lakosság is híven megőrizte ezt a nevet, távolról sem sejtve, hogy ez a dülő-név egy helység nevé: örökíti meg. — ⁵⁰ *Borovszky*, II. 589. — ⁵¹ 1449. VII. 12. — ⁵² MODL 14281. — ⁵³ 1449. VIII. 18. —

Az egyik mesterkanonok, **Bogkai Kelemen** valószínűleg nem tartozkodott Csanádon. Pécsegyházmegyei áldozópap és pécsi örkanonok. Ezenkívül Pécsen még egy mesterkanonokságot birt. Utóbbi javadalmaait a pécsi püspöki szék ürese-dése alkalmával Dénes esztergomi bibornok-érsek „metropolitai tekintéllyel“ adományozta neki. Bogkai e javadalmaiban megerősítését kérte a Szentszéktől. Teljesült kívánsága, sőt a Szentszék megengedte,⁵⁶ hogy e javadalmai mellett csanádi kanonokságát is megtarthassa.⁵⁷ Remetei főpásztori kormányzata alatt pápai adományozás útján még a következők nyertek

⁵⁴ MODL 14288. — ⁵⁵ *Borovszky*, II. 590. — ⁵⁶ 1445. III. 30. — ⁵⁷ Eugenius etc. Venerabili fratri episcopo civitatis Castellí et dilectis filiis Petz Waradino ac de Seeg Quinqueecclesiensis diocesis monasteriorum abbatibus salutem etc. Vite ac morum honestas... super quibus dilectus filius *Clemens Nicolai de Bogka canonicus Cenadiensis* apud nos fidedigno commendatur testimonio, nos inducunt, ut sibi reddamur ad gratiam liberales. Exhibita siquidem nobis nuper pro parte dicti Clementis petitio continebat, quod olim canonicatu ei prebenda ac custodia ecclesie Quinqueecclesiensis, quos quondam Petrus ultimus illius canonicus et custos dum viveret obtinebat per obitum eiusdem Petri qui extra Romanam Curiam diem clausit extremum, vacantibus venerabilis frater noster Dionisius Archiepiscopus Strigoniensis dictae ecclesiae tunc pastoris solatio destituta ac dictos canonicatum et prebendam ac custodiam ut premittitur vacantes eidem Clementi auctoritate metropolitana contulit et de illis etiam providit ipseque Clemens prefatos canonicatum et prebendam necnon custodiam collationis et provisionis huiusmodi vigore extitit assecutus. Cum autem sicut eadem petitio subiungebat, idem Clemens dubitet collationem et provisionem predictas ex certis causis viribus non subsistere et sicut accepimus ipsi canonicatus et prebenda ac custodia adhuc ut preferatur vacare noscantur, Nos volentes dicto Clementi qui presbiter est, premissorum meritorum suorum intuitu gratiam facere specialem, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus vos vel duo aut unus vestrum... canonicatum et prebendam nec non que simplex in dicta ecclesia officium existit custodiam prefatos, quorum fructus redditus et proventus sedecim florenorum auri de camera valorem annum non excedunt sive ut premittitur sive alio quovis modo vacent cum omnibus iuribus et pertinentiis suis eidem Clementi conferre et assignare curetis. Inducentes etc. Non obstantibus quod dictus Clemens ut etiam asserit Canonica-tum et prebendam ecclesie Cenadiensis quorum fructus redditus et proventus decem florenorum similium valorem annum non excedunt, noscitur obtinere. Datum Rome apud sanctum Petrum anno incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo quadragésimo quinto, tertio Kalendas Aprilis anno quinto decimo“. *Vat. It. Eug IV. ann 15. Lib. 204. fol. 203. B. Fr.-jz.* — Lk. II. 841. sz. supplicatióból nem tűnik ki, hogy Bog-

el javadalmat: **L i p p a i L ő r i n c**⁵⁸ csanádegyházmegyei klerikus a zalacsmeki plébániát,⁵⁹ **N a g y b e s s e n y ő i P á l** — **Branda sabini** püspök-bíboros kérésére⁶⁰ — egy veszprémi kanonokságot,⁶¹ **E m ő d i P á l** aradi prépost, a Szentlélek-Társulat tagja⁶² a veszprémi prépostságot, **M a r i n u s d e S e l m e z a** aquilejai klerikus, az apostoli iratok abbreviátora,⁶³ az előbbinek aradi prépostságát, **K a r á n s e b e s i M i k l ó s** csanádegyházmegyei áldozópap⁶⁴ a kamanci plébániát.⁶⁵

kai egyszersmind csanádi kanonok volt. — ⁵⁸ 1438. XII. 3. — ⁵⁹ Zágráb-egyházmegyében. Lk. II. 591. — ⁶⁰ 1440. III. 26. — ⁶¹ Lk. II. 676. Veszpr. III. nr. 180. — 1440. IV. 8. Tatai Bálint veszprémi kanonok Nagybesenyői nevében kötelezettséget vállal, hogy az apostoli kamarába ötven forintot „annata” címen befizet. Veszpr. III. nr. 184. — ⁶² 1446. IV. 3. — ⁶³ Lk. II. 891. Ezt a supplicatiót kétszer vették fel a pápai kérvénykönyvbe, 1446. IV. 21. keltezéssel is. Lk. 908. Stifte Oklt. nr. 47 sk. — ⁶⁴ 1460. III. 12. — ⁶⁵ Bács megyében. Ezt a javadalmat Karánsebesi a klérus és a község praesentálására „rendes úton” elnyerte és ezt a javadalombalépést János bíbornok, annak idején Németország apostoli követe, jóváhagyta. Kérvénye: „Beatissime pater. Alias parrochiali ecclesia S. Crucis opidi Kamaniz Bachiensis diocesis tunc certo modo vacante devotus vester Nicolaus de Karansebes presbiter Chanadiensis diocesis ad illam que de iure patronatus Cleri et communitalis dicti opidi existit, per eosdem patronos Ord. loci seu ad hoc potestatem habenti infra tempus legitimum presentatus huiusmodi presentationis ac desuper subsequente institutionis vigore ecclesiam predictam extitit assecutus ac illam tenet et possidet etiam de presenti nova desuper postmodum per reverendum patrem Dominum Johannem S. Angeli diac. cardinalem tunc in Germania aliisque partibus apostolice sedis legatum provisione obtenta; dubitat tamen idem Nicolaus presentationem ac institutionem predictas necnon quocumque inde secuta ex certis causis viribus non subsistere, quare supplicat sanctitati vestre dictus Nicolaus quatenus presentationem institutionem cum inde secutis huiusmodi rata habentes et gratia ea omnia ex certa scientia confirmantes et approbantes sibi de dicta ecclesia, cuius fructus viginti florenorum auri de Camera secundum communem estimationem valorem annuum non excedunt, sive ut premittitur sive alias quovismodo aut ex alterius cuiuscunque persona seu per liberam resignationem alicuius de illa in Romana Curia vel extra eam etiam coram notario publico et testibus sponte factam aut per constitutionem Execrabilis vacet et specialiter vel generaliter reservata devoluta et cuius statum... litigiosa sit de novo providere dignemini, non obstante gratia expectativa si quam habeat in cancellaria apostolica exprimenda ceterisque contrariis quibuscunque cum clausulis opportunis. — Fiat ut petitur F. Datum Rome apud sanctum Petrum quarto idus Martii anno Martio”. Fr.-jz. Regesztája: Lk. II. 1092. —

Ebben az időben Miklós szegedi domkos perjel⁶⁶ Mátyás konventuálissal a domonos-tartományfőnök látogatására ment és ott nyolc napot töltött. Mátyás a tartományfőnök egyik familiárisával a havazást felhasználva, csupa kedvetlésből hólabdázni kezdett. Csakhamar parázs-verekedéssé fejult az ártatlan tréfa. Kardot rántott a familiáris. Miklós perjel legott közöttük termett, a familiárist úgy arcul vágta, hogy az végig terült a földön. Ezután kicsavarta kezéből a kardot, a kardlappal háromszor-négyszer ráütött és otthagya a földön hemperegni. Erre György konventuális a kardlappal szintén több ütést mért a harcias familiárisra. Ez később vérző sebbel feltápáskodott. Bajából egy orvos húsz nap alatt teljesen kigyógyította. Ötven nappal a csetepáté után mégis — elhunyt. Miklós perjel lelkifurdalást érzett. Bár a familiáris gyenge természetű ember volt, azelőtt is sokat betegeskedett, továbbá halálos ágyán is kijelentette, hogy a perjel nem oka halálának,⁶⁷ mégis a perjel töredelmes lélekkel a Szeniszékhez folyamodott. A feloldozáson kívül kért engedélyt arra, hogy ezentúl is a szegedi kolostorban maradhasson.⁶⁸ Rómában „a pápa jelenlétében“ a kérést teljesítették.⁶⁹

III.

Remetei közel húsz évre terjedő püspöki kormányzata egybeesik Albert (1438—39), I. Ulászló (1440—44), Hunyadi János kormányzó (1446—53) és V. László (1452—57) uralkodásával, illetve kormányzásával. A pápai trónt ebben az időben IV. Eugen (1431—47), V. Miklós (1447—55) és III. Kallixtus (1455—58) töltötték be. Remetei püspök bírta az ország rendjeinek bizalmát és kegyben állott mind a királyi, mind a pápai udvarnál. Albert király halála⁷⁰ után az ország rendjeinek egy része az elhunyt király özvegyét, Erzsébetet ismerte el uralkodójának. Remetei azokhoz csatlakozott, kik a török

⁶⁶ „Nicolaus prior conventus sancti Nicolai de oppido Segediensis ordinis praedicatorum Bachiensis dioecesis“. — ⁶⁷ „ignorans si ex percussione huiusmodi aut infirmitate naturali qua tunc detinebatur dictus familiaris obierit, de morte ipsius familiaris, qui in mortis articulo esset, dictum exponentem nullum de sua morte culpam habere dixit“. — ⁶⁸ „quod in dicto suo conventu remanere libere et licite possit et valeat“. — ⁶⁹ „Concessum ut petitur in praesentia domini papae“.

elleni védelem szempontjából sem az áldott állapotban levő királynénak, sem esetleg születendő fiának trónöröklési jogát nem ismerték el, hanem legott elhatározták, hogy „az ország belső békéjének és külső biztossága“ érdekében olyan királyt választanak, aki „uralkodói kötelességeinek teljesítésére a kellő képességeket bírja“. Annnyiban mégis figyelemmel voltak a király személyének kiszemelésénél az özvegy királyné és párthíveire, hogy a trónra olyan királyt kívántak emelni, aki Erzsébetet nőül veheti. Mindezeket a kellékeket Lengyelország királyában III. Ulászlóban találták meg. Ulászló megválasztását főképp a két ország politikai érdekeinek azonossága támogatta. Mindkettőnek egyaránt fel kellett készülnie a török ellen. Miután Krakkóban⁷¹ Ulászlót felkérték a magyar korona elfogadására és a választás ünnepélyes kihirdetése végett a székesegyházba vonultak, ott Ulászló kijelentette: „Hazájának trónjával meg van elégedve és idegen országok birtokára sohasem sóvárgott; hogy azonban az isteni gondviselés végzéseinek ellenszegülni ne látszassék, a mindenható Isten, a Boldogságos Szűz és minden szentek dicsőségére, a hívők oltalmára és a hitetlenek megsemmisítésére, a felajánlott országot elfogadja“.⁷² Ulászló bejött az országba,⁷³ az ellenpárt azonban a királyné háromhónapos csecsemő fiát ugyanakkor királlyá koronáztatta. Ulászló kijelentette: „Mivel szeme előtt a kereszténység java és nem hatalmának gyarapítása lebeg, hogy az egyenletlenség ne váljék a török hasznára, nem ragaszkodik jogához, hanem kész az ügyet az ország rendjeinek ítéletére bízni s ezek végzésében meg fog nyugodni“.⁷⁴ Többször hirdette a lovagias király: inkább a trónt áldozza fel, mint becsületét⁷⁵ és később is nemcsak benne, de híveiben is megvolt a készség a belső béke helyreállítására.⁷⁶ „Teljes hatalommal“ ünnepélyes követséget bocsátottak a király és az ország rendjei Erzsébethez. Külön-külön, a király is, az ország rendjei is megbízóleveleket állítottak ki a követség részére. Meghatalmazóiratukban a rendek kötelezték magukat: „a létesítendő egyeség feltételeiben meg fognak nyugodni“.⁷⁷ A követség vezeté-

Vat. It. Suppl. Eug. IV. Ann. VIII. Lib. III. fol. 43. Fr.-jz, Regesztája:

Lk. II. 561. — ⁷⁰ 1439. X. 27. — ⁷¹ 1440. III. 8. — ⁷² Szilágyi, IV. 11—16.

⁷³ 1440. IV. 21. — ⁷⁴ Id. m. 18. — ⁷⁵ Id. m. 21. — ⁷⁶ Id. m. 25, —

⁷⁷ Id. h. — ⁷⁸ Horváth, Magyar regeszték. M. Tört. Tár 1861, nr. 146,

sére Rozgonyi Simon egri és Péter csanádi püspököt kérték fel.⁷⁸ Remeteinek később is nagy befolyása volt a királyi udvarban: egy királyi adománylevél⁷⁹ felemlíti, hogy azt Péter püspök eszközölte ki a királynál.⁸⁰

Ugyanígy tekintélynek örvendett a pápai udvarban. Péter püspököt bízta meg a Szentszék⁸¹ a nagybányai plébánia átadásával „János vajda” — azaz Hunyadi — titkára és tanácsosa, Bala Vince részére.⁸² Péter püspök véleményezésétől tette függővé a római kúria⁸³ a szerémi püspök ama kérelmének teljesítését, hogy a mai Grugerevci helyén feküdt Szent-Gergely-apátságot a püspökség javaihoz csatolja-e? Elmondja a pápai bulla: „A Szent-Gergelyről nevezett szentgergelyi bencés-apátság a kalocsai érsek joghatósága alá tartozott s az ország határán a törökök és más nem-katolikus vallásúak szomszédságában lévén, a folytonos ellenséges betörések következtében oly siralmas állapotba jutott, hogy abban már mindössze csak egy szerzetes élt. Viszont a szerémi püspök jövedelmei utóbbi időben annyira csökkentek, hogy azokból alig tudja magát méltóságához illően fenntartani. Ha a pápa az apátságot elvonná a bencésektől és azt a szerémi püspök javadalmához csatolná, a szerémi püspök képes volna az említett apátsági birtokokat jó karban tartani s emellett méltóságának megfelelően jövedelmei is biztosítva volnának. Arra kéri tehát a szerémi püspök az Apostoli Szentszékét, hogy a szentgergelyi apátság javadalmát a szerémi püspökség javadalmához csatolni kegyeskedjék. Minthogy a pápának a fönnebb mondottakról nincs biztos tudomása, megbízza a c s a n á d i p ü s p ö k ö t, hogy vizsgálja meg az ügyet, szerezzon arról személyesen bizonyos tájékozódást és ha a helyzetet olyannak találja, mint azt a szerémi püspök leírta: szüntesse meg a monostorban az apáti méltóságot és a bencés-rendet, biztosítson az ott tartózkodó bencéseknek élet-hossziglan ellátást és az apátság javadalmát kebelezze be örök időkre a szerémi püspöki javadalomba, oly módon, hogy ha él a monostor apátja, úgy annak halála, vagy lemondása után, ha pedig üresedésben van az apátság, úgy annak jövedelmei azonnal a püspökség birtokába menjenek át”.⁸⁴ Péter

pg. 61. Gróf Teleki József, Hunyadiak kora X. köt. 104, 107. Szilágyi, IV. 25. — ⁷⁹ 1449. VIII. 9. — ⁸⁰ Hazai III. nr. 282. pg. 379. — ⁸¹ 1446. II. 2. — ⁸² Lk. II. 881. — ⁸³ 1455. XI. 13. — ⁸⁴ Erdúj helyi Menyhért, A

püspök nem tartotta indokoltnak a szerémi püspök kérelmét: a monostor „sem a szerémi püspöki, sem a kalocsai érseki javadalomhoz nem lett csatolva, hanem megmaradt a bencések kezében“.⁸⁵

Nemcsak a királyi és a pápai udvarban, de főpaptársai is kedvelték, hívei ragaszkodtak hozzá. Bischino Máté erdélyi püspök Remeteit kérte fel,⁸⁶ hogy őt püspökké szentelje.⁸⁷ „Péter csanádi püspöknek“ ajándékozta⁸⁸ Keszi Balázs solymosi várnagy a csanádvármegyei Jára és az aradvármegyei Babos falvakat, mint kegyes alapítványt.⁸⁹ Czibak Oszvát az aradi egyház részére⁹⁰ tett szentmise-alapítványt.⁹¹

Oltalmába vette Péter püspök az egyház anyagi ügyeit. Főpásztorkodása idejében húnyt el Csög helység földesurának utolsó férfi-sarja, Csögi Bálint. Ez a helység a mai Apátfalva határában terült el; nevét a környéken szanaszét heverő fatönkökről vehette, mert „csög“ a régi nyelvben a fa bogát, csomóját jelentette (v. ö. „ágas-bogas“, azelőtt: „csögös-bogas“).⁹² Ugyanekkortájt szállt sírba a Pécskától északnyugatra eső Kis-s erjén földesurának utolsó férfi-ivadéka, Kisserjéni Máté. Ezért a király Csög és Kisserjén birtokokat Serjéni Orros Mihálynak és Székelyszegi Farkas Pálnak adományozta⁹³ és meghagyta az aradi káptalannak, hogy őket ezekbe beiktassa. A káptalan Zombori Illés kanonokot küldötte ki. E hitesbizonyosság Taddi Benedek királyi emberrel kiszállt a helyszínére,⁹⁴ azonban Csög birtokra a csanádi egyház tartott igényt és kötségtelenül Remetei püspök intézkedésére, a beiktatásnak „a csanádi egyház nevében“ Kalmar Gál csanádi bíró⁹⁵ ellentmondott.⁹⁶ — Előrelátó óvatosságból⁹⁷ Remetei az

kalocsai érsekség a renaissance korban. Zenta, 1899. 34. Ugyanó: a bulla teljes szövege. Ennek regesztája: *Kath. Szemle* 1896, 607. *Pann.* XII/B. 430. — ⁸⁵ *Érdúj helyi*, id. m. 36. Később a szerémi püspökségbe lett bekebelezve. *Pann.* id. h. — ⁸⁶ 1446. elején. — ⁸⁷ Beke Antal, A kolosmonostori konvent levéltára. Bp. 1898, 57. *Temesváry* János, Erdély középkori püspökei. Kolozsvár 1922, 355. Ezt az idegenszármazású (lengyel) főpapot, — mint annyit mást — nem a Szentszék, hanem a király óhajtotta püspököknek. — ⁸⁸ 1456. V. 31. — ⁸⁹ „Reverendus in Christo pater dominus Petrus episcopus Chanadiensis“ MODL 15076. Ugyanő az aradi káptalanban is (1455. IX. 26.) misealapítványt tett. MODL 29813. — ⁹⁰ 1457. I. 16. — ⁹¹ Tört. Adattár II. 326. — ⁹² *Borovszky*, II. 122. — ⁹³ 1455. V. 15 — ⁹⁴ 1456. V. 11. — ⁹⁵ „Gallus Kalmar iudex civitatis

aradi káptalannal meghatároltatta a püspökség temesmegyei Monyorós és Derse birtokait.⁹⁸ Csanádvármegye ítéletére egy kiküldött szolgabíró előtt letette az esküt,⁹⁹ hogy a már említett Teleki Varjas Sebestyén özvegyének Erzsébetnek nem tartozik tizenkét forinttal.¹⁰⁰

Még nagyobb hévvel karolta fel Péter püspök a lelki ügyeket. Őnmaga számára, mint említettük, már idejekorán teljes búcsút eszközölt ki. Majd megragadta a jubileumi évben (1450) kínálkozó alkalmat: a jubileumi búcsú elnyerése céljából elzarándokolt az örökvárosba az apostolok sírjához. Ismeretes, hogy VI. Orbán pápa a jubileumi év ünneplését minden 33. évre csökkentette,¹⁰¹ mire utóda, IX. Bonifác 1390-ben a jubileumi esztendőt megnyitotta. Ekkor azonban, a nyugati nagy egyházszakadás miatt aránylag kevesen zarándokoltak az örökvárosba. Marczali Dósa és Marczali László püspök főpásztorkodásának utolsó, illetve kezdő szakaszán¹⁰² szintén szentévet ünnepeltek. V. Miklós pápa eltért a 33 éves beosztástól és már 1450. évre szentévet hirdetett. Bár a pestis ezrével szedte áldozatait a zarándokok közül, „a hívőknek soha nem látott tömege zarándokolt az örök városba, hogy a jubileummal kapcsolatos általános bűnbocsánatban részesüljön“. „Római tartózkodásom idejében, éppen mikor az 1450. évben megtartott jubileumi év magyar vonatkozásait gyűjtöttem össze, — írja egy világi történész — az egyetemes katolikus egyház szintén jubileumot ült.¹⁰³ Mint az akkor lezajló ünnepségek és események szemlélője, megértettem a Rómába irányuló zarándoklások egyházi, politikai, gazdasági és főleg kulturális jelentőségét. A világegyetem vallási rendszerei közül a katolikus az, mely szimbolizmusával és hitbe vetett erejével oly mély benyomást tud gyakorolni a Rómától távol élő lelkekre. Az egyes országok és tartományok hívői pedig megfordulva Rómában és az egyházi és polgári műveltség akkor legmagasabb fokán álló Itáliában, sok tapasztalattal és tanulssággal megra-

Chanadiensis“. — ⁹⁸ Az ebből keletkezett per valószínűleg az egyház javára dőlt el. *Borovszky*, id. h. — ⁹⁹ 1454. VII. 7. — ⁹⁸ *Tört. Tár* 1890. 107. — ⁹⁹ 1456. VI. 19. — ¹⁰⁰ Erről a vármegye részéről a két főispán: Telegdi Miklós és Szokonyai Fejér Ozsvát („Nicolaus filius Frank de Thelegd et Oswaldus Fejer de Zokona comites comitatus Chanadiensis“) bizonyítványt állítanak ki. *Borovszky*, I. 336, 360. — ¹⁰¹ 1389. IV. 14. — ¹⁰² 1423. — ¹⁰³ 1925. — ¹⁰⁴ *Lk.* II. pg. 34. — ¹⁰⁵ 1450. I. 13. —

kodva tértek haza és bizonyára előmozdítói lettek népi műveltségük emelésének.¹⁰⁴ Péter püspök valószínűleg egyházmegyéje számos papjával és hívével tette meg ezt a zarándokutat. Anyyira fellelkesítette a jubileumi ájtatosság, hogy első szent püspökelőde, Szent-Gellért példájára az ő lelkében is megfogamzott a Szentföldre zarándoklás vágya. Ott, Rómában engedélyt eszközölt ki a Szentszéktől¹⁰⁵ arra, hogy tíz személlyel „az Úr sírját és a tengerentúli helyeket“ felkeresse.¹⁰⁶ „A tíz útitárs túlnyomó része papokból, kétségkívül megyéje tagjai közül vala kiszemelve“; ezeket azért szándékozott magával vinni, hogy szélesebb látókörrel és tapasztalatokkal gazdagon hozza őket vissza egyházmegyéjébe.¹⁰⁷ Ebben az (1450) évben merült fel a terv, hogy a török veszedelemre való tekintettel a jubileumi búcsú idehaza is elnyerhető legyen. Valószínűleg Remeteinek is része volt abban, hogy Hunyadi János ilyértelmű kérelmet terjesztett a Szentszék elé. Erre a pápa megengedte, hogy a hívek bizonyos feltételekkel idehaza is elnyerhessék a jubileumi búcsút; az e célra befolyó alamizsnákat a török elleni hadikészületek fedezésére ajánlotta fel.¹⁰⁸

A jubileumi búcsún kívül számosan nyerték el a teljes búcsú és a gyóntató-választás kegyelmét. Így többek közt Zádorlaki László és neje, Lucia,¹⁰⁹ Simándi György és neje Orsolya,¹¹⁰ Gergelyfia László és neje, Dorottya,¹¹¹ Dolcsi Ber-

¹⁰⁶ Beatissime Pater. Cum devota veste Sanctitatis creatura *Petrus episcopus Chanadiensis* ad urbem progressus sit ut consequi valeat concessas indulgentias Jubilei cupiatque ex magno devotionis fervore post perfectam peregrinationem Jubilei et causa devotionis cordialiter desideret sacrum sepulchrum dominicum et quedam alia loca sacra ultramarina peregre personaliter visitare et non possit obstante inhibitione apostolica excommunicationis sententie late in illuc accedentes. Ea propter supplicat Sanctitati Vestre idem orator quatenus sibi et decem de familia sua seu etiam aliis per eum eligendis personis concedere dignemini licentiam visitandi sacrum sepulchrum dominicum et alia loca sacra ultramarina predicta, contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque et cum clausulis opportunis. — Fiat. ut petitur T. Datum Rome apud sanctum Petrum idibus Januarii anno tertio. Regesztája: Lk. II. 1074. Teljes szöveg: *Fr.-jz.* — ¹⁰⁷ Ugyanekkor készült Vitéz János váradi püspök is ilyen útra. *Bunyitay*, I. 287. — ¹⁰⁸ Alamizsnául a római utazásköltségek felét állapították meg. Ezekről azonban az egykorú források nem tájékoztattak. *Fraknói*, M.O. és a Sztsz. II. 72—4. Lk. II. pg. 34—5. — ¹⁰⁹ 1446. IV. 2. Lk. II. 887. — ¹¹⁰ 1446. IV. 2. Lk. II. 888, —

talán,¹¹² özv. Péterfia Pálné, Margit,¹¹³ Fejéregyházi János és neje, Anasztázia,¹¹⁴ Szentmártoni Jakab csanádegyházmegyei áldozópap,¹¹⁵ özv. „Faber“ (Ács, Kovács) Kelemenné, Ilona¹¹⁶ az alapítványáról már ismert Keszi Balázs és neje,¹¹⁷ Cseri Balázs olvasó-kanonok,¹¹⁸ Kepedi Bálint csanádegyházmegyei hívő, „a magyar királyság határszélén a keresztények védelmére szolgáló bizonyos várak kapitánya,¹¹⁹ Teljes búcsút engedélyezett az Apostoli Szentszék általában a török ellen harcolók részére.¹²⁰ A török harcokat sejteti a háttérben R é v é s z S i m o n törvénytelen származása alól adott pápai felmentés. Apját a törökök ütközetben meggyilkolták; sem vérrokonokat, sem végrendeletet nem hagyott hátra. Ezért a Szentszék megengedte, hogy Simon lépjen apja örökébe.¹²¹ Hasonlóképen szem-

¹¹¹ 1446. IV. 9. Lk. II. 901. — ¹¹² 1446. IV. 10. Lk. II. 903. — ¹¹³ 1446. IV. 12. Lk. II. 906. — ¹¹⁴ 1450. V. 5. Lk. II. 1113. — ¹¹⁵ 1450. V. 5. Lk. II. 1113. — ¹¹⁶ 1450. XI. 3. Lk. II. 1147. — ¹¹⁷ 1450. V. 5. Lk. II. 1113. 1450. XII. 5. Lk. II. 1169. — Hasonló kegyben részesült: Péter „ozdi főesperes a csanádi egyházban“. (1450. XII. 29. Lk. II. 1202). A vonatkozó supplicatióban azonban elírás történt, az ozdi főesperesség az erdélyi káptalan javadalma. — ¹¹⁸ 1453. V. 15. Lk. II. 1307. — ¹¹⁹ 1451. VI. 5. Lk. 1234. „certorum castrorum in confinibus regni Hungarie pro Christi fidelibus existentium capitaneus“. — ¹²⁰ 1447. IV. 8. Lk. II. 937. — Több szegedi lakos részesült hasonló kedvezményben mint Ambor András, Tamásfia Miklós, szegedi „polgárok“ (Lk. II. 1090, 1091), Nagy László és neje, Katalin (Lk. II. 1181, 1182.) — ¹²¹ „Beatissime Pater. Exponitur sanctitati Vestre pro parte devoti vestri Symonis Ladislai Luce Reves laici Cenadiensis diocesis quod cum idem Ladislaus nobilis (sic) et solutus esset ipsum genuisset ex soluta et sicut domino placuit in exercitu contra Turcos interfectus est et ab intestatus (sic) fuit vita functus ita quod nullum heredem constituit aut aliam consanguineum habuit neque habet. Cum autem Pater sancte prefatus Symon adeo pauper existit, quod non habet unde possit suam vitam defendere ac non sit verisimile ac (sic) si dictus Ladislaus eius pater nullum alium legitimum heredem habens testamento condito ab hac luce decessisset, quod ei de sua substantia et eius vite decenter providisset, quare ad Sanctitatem vestram prefatus exponens supplicando eidem sanctitati humiliter et devote recurrit quatenus secum ut defectu natalium premissio quem patitur ut premittitur ad omnes honores dignitates et officia secularia recipiet admitti ac ipsa retinere et exercere valeat necnon in paternis et maternis successionibus bonorum mobilium et immobilium etiam succedere et presertim in patris sui successione et bonis cum nullum alium heredem aut consanguineum legitimum habeat ac si de legitimo matrimonio procreatus et genitus fuisset dispensare et declarare dignemini de gratia speciali. — Constitutionibus et ordinationibus apos-

lélteti az akkori zűrzavaros helyzetet, hogy az esztergomi érsekség kiközösítette Bessenyei Andrást csanádegyházmegyei hívőt,¹²² Vince váci püspök pedig beperelte a Szentszéknél Péter csanádi püspököt,¹²³ mert a váci egyházmegye határszélén joghatóságot gyakorol.¹²⁴

V.

Péter püspök előtt éppúgy, mint Hunyadi és Kapisztrán előtt egy közös, nagy cél lebegett: a török elleni védelem. Ezzel szoros összefüggésben állott az orthodox, keleti egyház híveinek áttérítése a nyugati, latin kereszténységre. Manapság már elveszett az emlékezetből e missziónak ily szempontból vett hordereje. Pedig részben ilyen szempontból karolta fel Hunyadi János a ferencesek ilyirányú misszióját és kérte Kapisztránt, küldjön szerzeteseket.¹²⁵ Sajátos földrajzi helyzetüknél fogva a keleti egyház hívei nem léphettek fel nyíltan a török ellen sőt kénytelenek voltak, legalább színleg, a török mellé állni. Ezért „amilyen mértékben megbízhatatlan elemmé válik a török-ellenes magyar politika előtt a románság, olyan mértékben nyerik el a bosnyák ferencesek a török ellen küzdők rokonszenvét és támogatását”.¹²⁶ Miután Hunyadi, Kapisztrán és Péter püspök fáradozásait a nándorfehérvári diadallal siker koronázta, mintegy jelképéül annak, hogy befejezték élethivatásukat, rövid egymásutánban elhunytak.¹²⁷ Hunyadi és Kapisztrán működését megörökítik a világtörténelem lapjai, tevékenységük legfőbb színtere főpásztorának érdemeit inkább csak sej-

tolicis ac legibus imperialibus et municipalibus ac statutis et consuetudinibus necnon consuetudinibus illius patrie et aliis in contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque et cum clausulis opportunis. Fiat ut petitur T. — Datum Rome apud Sanctum Petrum decimo Kalendas Februarii anno tertio. (1450. I. 22.) *Vat. It. Suppl. Nic. V. Lib. VI. ann. III. vol. 672. fol. 202 t.* — *Fr.-jz. Kivonata: Lk. II. 1078.* — ¹²² Mivel a kiközösítés előtt Bessenyeit nem idézték meg, az Apostoli Szent Szék (1451. VI. 11.) megbízta a bácsi érseket, a kamanczi prépostot és Magyar Damján bácsi kanonokot, vizsgálják felül ezt az ügyet. *Lk. II. 1236.* — ¹²³ Ugyszintén a kalocsai érseket és a váradi püspököt. — ¹²⁴ V. Miklós pápa (1455. I. 15.) a nyitrai püspököt és az óbudai prépostot küldi ki a vitás kérdés felülvizsgálására. *Lk. II. 1350.* — ¹²⁵ Juhász István, A középkori nyugati misszió és a románság. *Könyv. az Erdélyi Tudományos Intézet 1942. évi Évkönyvéből. Kolozsvár, 1942, 25—28.* — kelt már hivatali utóda kinevezésének ¹²⁶ *Id. h. 23.* — ¹²⁷ 1457. III. 10.

tetik, mint részletezik. Mindvégig a szerény „Péter csanádi püspök“ megjelöléssel fordul elő. Pedig e szerény név mögött egy délvidéki régi nemescsalád, a remetei Himfiak sarja rejtőzött. Összekapcsolta őt a közös nagy cél a török elleni hadjárat vezérfőfőiaival, Hunyadival és Kapisztránnal.

Hunyadi János tartóztatta fel az egyházmegye megsemmisülését. Érdeme, hogy e válságos korszakban a nemesiséget és jobbagyságot összetartotta és önzetlenül szolgálta a kereszténység ügyét.¹²⁸ Újabb kutatások ugyan megdöntötték azt a tetszetős nézetet,¹²⁹ mely a Temesmegye északi részén feküdt Hollóst tette meg ősi birtokának és születési helyének;¹³⁰ azonban tény, hogy egyéb tisztségei mellett viselte a temesi és a csanádi főispánságokat, az egyházmegye területén (a későbbi Szent-Borbála nevű falu helyén) fekvő Horogszegből vette feleségül Szilágyi Erzsébetet, Szilágyi Mihály nővérét; a püspökség területére estek közel egymillió katasztrális holdat kitevő hatalmas uradalmak: négy vár, tizenkét város és 184 falu.¹³¹ Ezekbe a birtokokba többnyire a csanádi és az aradi káptalanok végezték a beiktatásokat. Remetei Péter püspök, mint szomszédos birtokos jelen volt,¹³² midőn az aradi káptalan bevezette Hunyadi Jánost a kerekgyházi uradalom birtokába.¹³³ Ő volt az egyházmegye területének legnagyobb birtokosa. „Vagyona gyarapítására minden megengedett eszközt felhasznált, de amit megszerzett, nem saját céljaira, hanem közcélokra igyekezett gyümölcsoztetni“. Erkölcsi kötelességének tartotta minden jövedelmének a török elleni küzdelem szolgálatában való felhasználását.¹³⁴ Élete főfeladatának — a török hatalom visszaszorításának — kivitelében céljai párhuzamosak voltak Remetei püspökével. Ezek: a csanádi püspökség déli határának és a katolikus hit uralmának biztosítása.¹³⁵ Tüneményes hadi sikerei azt a hitet keltették a keresztény világban, hogy Isten küldötte őt a török letörésére. Megerősítették ezt a hitet magá-

bullája. — ¹²⁸ Szentkláray, Temesvm. tört. Bp. é. n. 295. — ¹²⁹ Elekes Lajos, A Hunyadi-kérdés. Lukinich, Mátyás Király Emlékkönyv Bp. é. n. I. 28—29. — ¹³⁰ Gergely Endre számításai alapján. Hóman-Szekfű, III. 288—9. ¹³¹ 1454. II. 24. — ¹³² Az aradi káptalan 1454. III. 10. okl. Békés II. 33. sz. Midőn a csanádi káptalan 1446. X. 5. Hunyadi János parancsára Magyarmerői Kálmán Jánost beiktatja Jára birtokba, ezen szintén résztvesz Remetei püspök. Muz. Lt. Kpt. 140 l. 516 sz. — ¹³³ Hóman-Szekfű, III. 288. — ¹³⁴ Id. h. — ¹³⁵ Szilágyi, IV. 31. Vaszar, I.

nak IV. Eugen pápának és követének, Cesarini Julian bíborosnak ily értelmű nyilatkozatai.¹³⁵ Miután a pápa valamennyi keresztény uralkodót a Szentszék vezérlete alatt indítandó nagy hadjáratra buzdította és a költségekre az összes egyházi javadalmak tizedrészét és a pápai kincstár jövedelmeinek ötödét is felajánlotta, I. Ulászló király Julián bíboros ékesszólására el-
tökélte, hogy a török ellen hadba indul. Ezekről a készülétekről azonban a szultán értesült és ezért békeajánlattal fordult Ulászlóhoz. A király saját, valamint országa és az egész kereszténység vesztére alkudozásokba bocsátkozott és Szegeden 1444-ben megkötötték a békét tíz évre. Mindjárt erre megérkezett a dozse értesítése: a pápa, a burgundi fejedelem és a signoria hadihajói már indulóban vannak a törökök ellen. A király és a rendek részben azért, mert szövetségeseiket nem hagyhatták cserben, részben azért is, mert a török a békeszerződésben vállalt és esküvel fogadott feltételeket nem teljesítette, Julián biztatására a békeszerződést semmisnek nyilvánították; amit a bíboros a Szentszék nevében ünnepélyesen igazolt. Jelen volt a tanácskozáson Remetei püspök is és szintén a háború megindítása mellett nyilatkozott. A hadjárat gyászos és dicstelen vége Várnánál, hol a király, Cesarini és több más főpap is halálát lelte, (1444 XI. 10.) közismeretes. Hónapokon át ragaszkodtak az ország rendei ahhoz a hithez, hogy Ulászló megmenekült és életben van. Még a következő év februárjában¹³⁶ is „Ulászló királynak“ tesz jelentést a csanádi káptalan egy birtokbabeiktatásról.¹³⁷

VI.

A bajból kimenekült Hunyadi, az ország kormányzója, gyakran tartózkodott az egyházmegyében; több ízben volt vendége a püspöknek¹³⁸ és temesvári palotájából kormányozta az ország hajóját.

Hunyadi János előtt adta elő Csornai Mihály szörényi bán és Bizerei Miklós: néhai Albert király koronáztatása idejében

Ulászló magyar király esküszegése és a várnai veszedelem. Győr, 1884.
— ¹³⁵ 1445. II. 5. — ¹³⁷ Tört. Lapok. Kolozsvár 1875, 239—240. Kpt. 139 lap, 510 sz. — ¹³⁸ 1450. IV. 16. Csanádon találjuk. Ugyanez év karácsonyát a püspöki székvárosban töltötte, valamint 1451. I. 4.-én is ott tartózkodott. Ráth Károly, A magyar királyok hadjáratai 200—204. Borovszky,

a Duna balpartján fekvő Drankó várát a hozzátartozó kerülettel és falvakkal nekik adományozta. Azonban elveszítették az erről szóló oklevelet, mivel „mint ez az egész országban ismeretes, a törökök, Krisztus keresztjének üldözői, ezt az országot, kivált déli, nevezetesen temesi részeit elpusztították“. Az adományozás annak idején éppen Hunyadi János kérelmére történt. A kormányzó ezért Temesvárról¹³⁹ az aradi káptalanhoz intézett oklevelében kijelenti, hogy az adományozásról tudomása van és mivel a Pesten tartott országgyűlés azt határozta, hogy mindazok, kik ilyen módon birtokleveleiket elveszítették és birtokjogukat az illetékes megye nemeseinek és a szomszédos birtokosok tanúbizonyságával igazolni tudják, birtokjogaikba visszahelyeztessenek, tekintetbe véve a kérelmezők hű szolgálatait, meghagyja a káptalannak, hogy őket a birtokaikba iktassa be.¹⁴⁰ Másnap¹⁴¹ Hunyadi felszólítást intézett a hét kerület szolgabíráihoz, hogy egy kitűzött napra kiállított közgyűlésre hívják össze törvényszékük rendes helyére Drankó várának szomszédait és a hét kerület nemeseit és hallgassák ki őket. A káptalan nevében Gyulai János mesterkanonok, mint hitesbizonyosság résztvevő Karánsebesen¹⁴² a vallomáson. A tanúk „hit alatt“¹⁴³ valamennyien azt bizonyították, hogy a kérelmezők állításai a valóságnak megfelelnek. Miután a tanúvallomásról a káptalan¹⁴⁴ jelentést tett a kormányzónak, Gyulai, mint a káptalan kiküldötte¹⁴⁵ a beiktatást Drankó várában elvégezte. Erről a káptalan¹⁴⁶ ismét jelentést tett Hunyadinak.¹⁴⁷ Hunyadihoz fellebbeztek a szegedi polgárok a titeli réven boroshordóikra kivetett vám ellen. A kormányzó a csanádi káptalant bízta meg a vizsgálattal. Kecskeméti János mesterkanonok kihallgatta a tanúkat, mire a káptalantól kiállított vizsgálat alapján Hunyadi a szegedieknek adott igazat és régi kiváltságaik alapján őket a vám alól felmentette.¹⁴⁸

Ez időtájban¹⁴⁹ Szeged városa a csanádi káptalan előtt megvásárolja Százegyház birtokot.¹⁵⁰ Ez a ma már eltűnt helység a Tisza-Maros-szögben, Deszk és Kübekháza közt terült el. Kétségkívül templomától vette ősi nevét. Ezt a török

Torontál vm. Bp. é. n. 353. — ¹³⁹ 1451. VI. 7. — ¹⁴⁰ Pesty, A Szörényi Bánság Bp. 1878, II. 53. — ¹⁴¹ 1451. VI. 8. — ¹⁴² 1452. I. 13. — ¹⁴³ „tacto prius Dominice Crucis signo“. — ¹⁴⁴ 1452. I. 22. — ¹⁴⁵ 1452. I. 25. — ¹⁴⁶ 1452. II. 8. — ¹⁴⁷ Szörény, nr. 68. — ¹⁴⁸ 1450. VI. 4. okl. Szeged, nr. 26. — ¹⁴⁹ 1453. XII. 10. — ¹⁵⁰ Szeged, nr. 27. ¹⁵¹ Scheetiosch, Satias, Zaitios.

hódoltság utáni korban a hivatalos iratok és térképek annyira eltorzították,¹⁵¹ hogy jeles történészeink sem ismerhettek rá és kénytelenek voltak a marosjobbparti Sajtény községgel azonosítani.¹⁵²

Hunyadi, mint Magyarország „általános kormányzója“ (generalis gubernator regni Hungariae) Pál apát elhunytá után a Szentháromságról nevezett¹⁵³ bizeri bencésapátságot a csanádegyházmegyei inkealjai Szent-Miklós plébánia-egyház rektora, Attádi Lőrinc részére kéri¹⁵⁴ az Apostoli Szent-széktől. „A monostor kegyurasága — ugymond — Magyarországhoz királyához tartozik“.¹⁵⁵ A pápa teljesítette Hunyadi kérését.¹⁵⁶ Egyik „káplán“-ja: Maráz Vargyas Tamás csanádegyházmegyei áldozópap volt. Ennek részére a már említett Újbécsi Fülöp nagyprépost halála után kieszközölte a Szentszéknél¹⁵⁷ a csanádi nagyprépostságot.¹⁵⁸ Hasonlóképpen támogatta a kormányzó Temesvári Andrást.¹⁵⁹ Temesvárit a fehérvári „falakon kívüli“ társas-egyház megválasztotta prépostjának. Mivel a káptalani első méltóság adományozása az Apostoli Szentszéknél volt fenntartva, Rómába került az ügy. Hunyadi János és az ország főpapjai kérelmére a Szent-szék Temesvárit kinevezte préposttá.¹⁶⁰

VII.

Konstantinápoly eleste¹⁶¹ megrendítette a keresztény világot. III. Kallixtus pápa trónraléptekor megesküdött, hogy a törököt kiűzi Európából. Földi fegyverek mellett isteni támo-

¹⁵² Szentkláray, Mercy kormányzata a Temesi Bánságban. Bp. 1909, 111.

¹⁵³ Más oklevelekben mint a Boldogságos Szűzről nevezett monostor fordul elő. — ¹⁵⁴ 1448. II. 29. — ¹⁵⁵ „Juspatronatus attinet ad regem Hungarie“. — ¹⁵⁶ Lk. II. 1016. — ¹⁵⁷ 1450. VII. 31. — ¹⁵⁸ Lk. II. 1132. Nemcsak a supplicatio, hanem az ugyanarról a napról keltezett bulla is fennmaradt. *Fraknoi*, Kegyúri jog 159, 1. jz. — ¹⁵⁹ 1446. X. 20. — ¹⁶⁰ IV. Eugen pápa a választást megsemmisítette és Temesvárit saját hatalmából nevezte ki. *Fraknoi*, MO. és a Sztsz. II. 21. *Vespr.* III. 128. Lk. II. 129. A kinevező-iratot azonban a pápa halála miatt nem állíthatták ki. Ezért utódja, V. Miklós pápa (1447. III. 19.) meghagyja az esztergomi érseki helynöknek, hogy ebbe a prépostságba Temesvárit iktassa be. (Lk. II. 935.) Temesvári résztvevő a bázeli zsinaton és annak határozataihoz, azok elvetése után is ragaszkodott; ezért (1447. VII. 15.) javadalmát vesztette. (Lk. II. 1016. *Kollányi*, Esztergomi kanonokok, Esztergom 1900, 90. *Fraknoi*, MO. és a Sztsz. II. 21.) — ¹⁶¹ 1453. V. 29. — ¹⁶² *Frak-*

gatásban bízott. Feszőlitotta a híveket: „imádság, böjt és bűnbánat által térjenek vissza az Úrhoz, hogy ő is felénk fordítsa irgalmát“. Elrendelte: „naponkint délután a harangok konduljanak meg, imádságra intve a híveket, a papok szentmiséjükben imádságokat mondjanak és minden hónap első vasárnapján ünnepélyes körmenetben nyilvános imádságok emelkedjenek az éghez, a török veszély elhárításáért“.¹⁶² Megbízta K a p i s z t r á n Jánost, hirdessen Magyarországon a török ellen hadjáratot. A nagytávlatú csanádi püspök felhívhatta Kapisztrán figyelmét arra, hogy a Délvidéken a latin egyház életét megbénítja a görög orthodox vallású szerbek és románok terjedése.¹⁶³ Mídon az országba érkezett, számosan felkeresték őt. T e m e s v á r i J á n o s arra kérte őt (1455. aug.), tegye a ferencrendiek érdemeinek részesévé, vagyis vegye fel Szent-Ferenc harmadrendjébe. A következő hónapban lejött a Délvidékre. Szegedre indult, hogy ott találkozzék Hunyadi Jánossal. Hunyadival ugyan nem találkozhatott, mert ennek Moldva felé kellett sietnie,¹⁶⁴ azonban Kapisztránt „a magyar alföldi nép oly lelkesedéssel és rajongással fogadta, hogy onnan hamar nem távozhatott. Nem fértek hallgatói a templomban, tehát Fügedi Benedek polgárnagy házában a kapunál készítettek emelvényt és ott beszélt ezek és ezek előtt a keresztény vallás megmentéséről“.¹⁶⁵ Magyarul nem tudott, ezért a püspöki székvárosból származó C s a n á d i G y ö r g y szalvatorianus-ferences tolmácsolta beszédét. R e m e t e i k é r t e:¹⁶⁶ j ö j j ö n s z é k v á r o s á b a C s a n á d r a. Elküldte hozzá kisprépostját, Attilát. Kérve-kéri, tudassa vele: melyik héten és mely napon várhatják? Az egész káptalan, az egész város hön óhajtja eljövetelét.¹⁶⁷ Kapisztrán válaszolt a püspöknek. Remetei második levelében értesíti, hogy örömmel vette levelét. Újra kéri Kapisztránt: siessen Csanádra. Tulajdon házában, a Szent-György székesegyház mellett, jó szállást készítettett az ő és szerzetestársai számára és minden szükségletükről gondoskodott. Szándékát tudassa a levélvivő P á l kanonok útján¹⁶⁸ „Mindenfélől sürgették, hogy jöjjön segítségükre azon harcokban,

nói, Egyháznagyok a magyar középkorból. Bp. é. n. (Az Élet könyvei) 201–2. — ¹⁶² Karácsonyi János, Szt. Ferenc rendjének története MO.-on 1711-ig. Bp. 1923 I. 334. — ¹⁶⁴ Bölcskey Ödön, Capistran Szent János élete és kora II. 249. — ¹⁶⁵ Karácsonyi, I. 334–5. — ¹⁶⁶ 1455. IX. 6. — ¹⁶⁷ Bölcskey, II. 249, III. 459. Stifte 114. — ¹⁶⁸ Pettko, Kapisztrán leve-

amelyeket a nagyon hatalmasan fellépő görögkeletiekkel kellett vívniok".¹⁶⁹ Aradra is kap meghívást. Oda az aradi társas-káptalan hívja meg.¹⁷⁰ Elpanaszolja a káptalan: a törököktől elpusztított városukba schimatikusok költöztek, akik Istent nem félnek, saját urukat elűzik és az új keresztényeket (a nem rég áttérítetteket) megölik. Kérik: térítse vissza az üdvözítő hitre a törököktől elpusztított város eretnekségbe sülyedt népét.¹⁷¹ Hunyadi János sajnálatát fejezi ki,¹⁷² hogy nem találkozhatott vele Szegeden; kéri:¹⁷³ jöjjön Hunyadra, itt Brankovics deszpota leánya pestisben fekszik. Utasítására a szegedi polgárok elkísérik Temesvárra, onnan Pecsán László Hunyadra.¹⁷⁴ E leveleket Kapisztrán már valószínűleg Csanádon vette kézhez. Eleget tett Remetei püspök meghívásának: megérkezett Csanádra.¹⁷⁵ „Ott nagy sokaság előtt hirdette az igét”.¹⁷⁶ Napirendje a következő: „Hajnal előtt kel fel. Elmondja a matutinumot, a laudest, a primát és a terciát; ezután misézik. Ennek végeztével latinul beszédet mond a néphez. Ezután a tolmács ugyanazt, amit mondott, amennyire képes volt, a népnek lefordította. A beszéd végeztével visszatért szállására. Itt örömét lelte az alacsony, szolgálai munkában: söpört az udvaron, folyosón, mosogatott a konyhában. A sexta és nona elvégzése után betegeket látogatott, sokáig tartózkodott náluk, kezét mindegyik fejére tette, könnyörögve imádkozott valamennyiért. Ezután ebédel. Végül fogadja a hozzá jövők látogatását. Ezután elmondja a vesperást, majd visszatér a betegekhez, ezeknél marad késő estig. Végül, a completorium és más kedves imádságainak elvégzése után nyugalomra tér. Alig alszik két-három órát, pedig hetven éves”.¹⁷⁷ Ez a magyarázata rendkívüli munkateljesítményének. Keresztéseket toboroz, hosszasan tárgyal a szerb szakadárok ügyében Barankovics deszpotával, cikkelyekbe szedi a boszniai szerbek vallási tévelygéseit, a román eretnek püspökét személyesen igyekszik meggyőzni tévedéseinek alaptalanságáról, közben tudományos munkákat és rendje érdekében leveleket ír.¹⁷⁸ Alig érkezett Csanádra, már másnap¹⁷⁹

lezése. *Tört. Tár* 1901, *Bölcskey*, II. 250, III. 459. *Szentkláray*, *Temesvm.* 301—2. — ¹⁶⁹ *Karácsonyi*, I. 335. — ¹⁷⁰ 1455. X. 3. — ¹⁷¹ *Tört. Tár* 1891, 184—5. *Juhász* István, id. h. 27. — ¹⁷² 1455. IX. 14. — ¹⁷³ 1455. IX. 8. ¹⁷⁴ *Bölcskey*, II. 249. III. 459. — ¹⁷⁵ 1455. IX. 17. Id. m. II. 249. III, 459, ¹⁷⁶ *Karácsonyi*, I. 335. — ¹⁷⁷ *Lippay* Lajos, *Hősök és szentek. Magyar szentek.* (M. Kat. Írók Könyve) Bp. é. n. 292, 398—9. — ¹⁷⁸ Id. h. 392.

a rend „protektorának“, Capranica Domonkos bibornok figyelmébe ajánlja az obszervánsok ügyét.¹⁸⁰ Csanádon éri Lippa város küldöttsége. A lippai városi hatóság a város plébánosát küldi hozzá¹⁸¹ ezzel a kéréssel: ne kerülje el őket; eretnekek közt élnek és így jólesik egy kis segítség.¹⁸² Innen, Csanádról panaszolja a ferencrend általános helynökének:¹⁸³ a konventuálisok szemrehányással illetik tizenhat kolostoruk elvétele miatt. Ugyanaznap III. Kallixtus pápának jelenti: a szerb desz-pota egyességet kötött a törökkel; kéri, hogy ne adja fel a török elleni harcot, majd könnyezve önti ki szíve nagy bánatát: megfosztották az obszervánsokat a pápai kiváltságoktól.

VIII.

Kapisztrán a püspöki székvárosból Temešvárra, innen Karánsebesre ment. „Utazását legnagyobb részt gyalog és mezitláb tette meg. Ágya a puszta föld volt, vánkosa fadarab vagy kő. Napjában csak egyszer étkezett. Általában oly keveset evett, mint egy gyermek. Állandóan vezeklő övet viselt dereka körül“.¹⁸⁴ Karánsebesen a ferencrend iránti áldozatkészségük és bőkezűségük jutalmául tinkovai Macskási Jakabot és nejét, Annát felvette¹⁸⁵ a ferencrend (ad confraternitatem Fratrum Minorum de observantia nuncupatorum), illetve a klarisszák („Sanctae Clarae seu Sancti Damiani de observantia nuncupatorum“) konfraternitásába.¹⁸⁶ Innen Lippára ment és sokat fáradozott a görög orthodoxok áttérítésén. Ezután Erdélyben folytatta misszióstevékenységét és helyettesítésével megbízta Székely Mihály szerzetestársát. Ez 1456. február elején érkezett meg Lippára. Itt iparkodott a görögök egyesítését végrehajtani. Ez azonban nem sikerült, mégpedig részben azért nem, mert a főurak az áttérőknek még átmenetileg sem voltak hajlandók elengedni a földesúri tizedet. Lehet, hogy Kapisztrán át tudta volna hidalni az akadályokat, azonban Carvajal János biboros-legátus őt már előzőleg¹⁸⁷ Budára hívta a török elleni háborúról való tanácskozásra. Kapisztrán¹⁸⁸ Temešvárra, innen Budára indult. Ezután visszatért a Délalföldre:

— ¹⁷⁹ 1455. IX. 18. — ¹⁸⁰ Bölcskey, id. m. II. 250. III. 460. — ¹⁸¹ 1455. IX. 18. — ¹⁸² Id. m. II. 254. III. 460. — ¹⁸³ Csanádról, 1455. IX. 22. — ¹⁸⁴ Lippay, id. m. 87. — ¹⁸⁵ 1455. X. 30. — ¹⁸⁶ Szörény, nr. 72. — ¹⁸⁷ 1455. XII. 7. — ¹⁸⁸ 1456. I. 8. — ¹⁸⁹ 1456. IV. 29. — ¹⁹⁰ 1456. V. 6. —

Szeged vidékén jár.¹⁸⁹ Csánádról¹⁹⁰ Maróti Lajos és Máté levelet intéznek hozzá. Ebben kéri, hogy a levél vívőjének, Gyulai Gergely borostyános mesterüknek adjon teljes hitelt.¹⁹¹ Kapisztrán lement ezután Bácsra, onnan Futakra és — átkelve a Dunán, — Szerémujlakra, majd az egybegyűlt keresztesek élén Nándorfehérvár alá.¹⁹² „Lelkesedése, hite és szuggesztív erejű szónoklatai ezrével gyűjtötték a keresztes zászló alá a nép alsó rétegeit: parasztokat, diákokat, kézműveseket“. „A keresztes háború iránti buzgalom felkeltésére Kallixtus pápa új imát rendelt el, melyet a keresztény fegyverek győzelméért kellett az egész kereszténységben minden délben elmondani, s melynek elvégzésére a híveket minden délben harangszó figyelmeztette. Ez imákon s keresztprédikálásokon kelt általános lelkesedés és buzgalom vitte harcba Kapisztrán kereszteseit, s ezek vívták ki aztán a nándorfejérvári győzelmet, mely így minden időkre összefügg a déli harangszó hangzásával“.¹⁹³ Nándorfejérvár ezentúl még hetedfél évtizeden át szolgáltatott a püspökség területének védőbástyájául. Ez a világraszóló győzelem első sorban¹⁹⁴ e közvetlenül veszélyeztetett terület főpásztorában keltette a legnagyobb örömet. Remetei élete legszerencsésebb napjának mondhatta ezt. III. Kallixtus pápa 1457. VIII. 6-án, „azon a napon, melyen előző évben hírül vette a nagy győzelmet, annak emlékére elrendelte Urunk-színeváltozása (Transfiguratio) ünnepének kötelező megülését“.¹⁹⁵ Mint említettük, sem Hunyadi, sem Kapisztrán, sem Remetei nem sokáig éltek túl a diadalt. Alig több, mint egy hónap múlva¹⁹⁶ „szent halállal“ befejezte hősi életpályáját Hunyadi, őt követte¹⁹⁷ Kapisztrán, majd rövid idő múlva Remetei Himfi Péter.

Főpásztorkodásának jelentősége, hogy tisztán látta az ozmánok közeledésében az egyházmegyéjét fenyegető veszélyt, ennek elhárítására kapcsolatot teremtett korának vezérférfiaival, ezek sikerét tevékenységével előmozdította és e sikerrel egyházmegyéjét a bukástól megmentette.

¹⁸⁹ Bölcskey, II. 475. — ¹⁹⁰ Karácsonyi, I. 335—7. — ¹⁹¹ Hóman-Szekfű, III. 312. — ¹⁹² 1456. VII. 22. — ¹⁹³ Id. m. III. 314. Mint ismeretes az egyházmegyét közel érdeklő más (az 1716. évi temesvári) győzelem emlékére rendelte el a Szent-szék a rózsafűzér ünnepét, — ¹⁹⁴ 1456. VII. 11. — ¹⁹⁷ 1456. X. 23.

Hangácsi Albert

(1457 — 1466.)

I. Származása. — Tanulmányai. — Egyházi javadalmai. — Szentszéki ügyhallgató. — II. V. László követségében. — III. Csanádi püspökké kineveztetése. — Mátyás király az egyházmegyében. — Egri prépostságától megválása. — IV. Püspökvár újjáépítése. — V. Búcsúk. — VI. Mantovában. — VII. Humanista tanulmányai. — VIII. A királyi kancelláriában. — Pápai megbízatásai. — Méltatása.

I.

„A kardot éppoly ügyesen tudta forgatni, mint a tollat“.¹ Kénytelen volt az Apostoli Szentszékhez folyamodni: „Mivel a kereszt ellenségei ellen viselt háborúban önmagát oltalmazva és a kereszténység érdekében harcolva néhány törököt levágott“.² Szüksége volt Hangácsi Albertnek erre a feloldozásra,³ mert áldozópap lévén, az emberölés ténye, még ha jogos háborúban is történt, irreguláris, vagyis az egyházi renddel egybekötött cselekmények végzésére „alkalmatlanná“ tette. Az egri egyházmegyei Hangácsról (Borsod vm.) nemescsaládból⁴ származott. Egy fitestvérét Sebestyénnek hívták. Ennek gyermekei: Jeromos, Dorottya, Erzsébet, Zsófia és Anna. Sebestyénnel együtt megvásárolta⁵ Nyomári Mihálynak a bor-

¹ Fraknói Vilmos, Mátyás király magyar diplomatái. Századok 1898, 481. — ² „bis cum exercitu Christianorum contra infideles accessit ac bello per ipsos Christianos contra infideles huiusmodi inita et cum illis habito se defendendo nonnullos ex infidelibus prostravit et interfecit“. (1445. V. 30.) A szöveg teljes másolata: Fr.-jz. Kivonata: Lk. II. nr. 859. V. ö. Századok 1898, 482. — ³ „Ut in susceptis quam suscipiendis ordinibus ministrare quecunque beneficia ecclesiastica obtenta et obtinenda tenere, recipere et habere, libere et licite velleat, auctoritate prefata gratiose dispenses omnem inhabilitatis et infamie maculam sive notam premissorum forsan occasione contractam penitus abolendo“. IV. Eugen pápa a váci püspökhöz 1445. VI. 30. Fr.-jz. — ⁴ „Ex utroque parente de nobili genere procreatus“. (1456. XII. 12.) (Suppl. Callixt. III.

sódmegyei Nyomáron levő részbirtokát.⁶ Tanulmányait a bécsi,⁷ páduai⁸ és bolognai⁹ egyetemen végezte. Három javadalmat élvezett az e g r i káptalanban: a pankotai főesperességet, egy mesterkanonokságot „praebandával” és a Szent-György-oltár rektorságát. A főesperesség háromszáz forintra, a többi javadalom együttvéve hetven forintra volt becsülve.¹⁰ Kérvényt nyújtott be a Szentszékhez a p é c s i nagyprépostságért oly módon, hogy ennek ellenében lemond a p a n k o t a i főesperességről. Neki adományozta a pápa az országnak ezt az egyik leggazdagabb javadalmát és megengedte, hogy másik két javadalmát megtarthassa;¹¹ egyidejűleg Hethesi Imre titeli ka-

Ann. II. Lib. IV. fol. 293. Fr.-jz.) — ⁶ 1457. II. 24. — ⁷ MODL 15147, — ⁸ Az 1439. őszén félév kezdetén négy garast fizetett „Albertus de Hangacs” felvételi díj fejében. Schrauf Károly, Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Bp. 1895, 89. — ⁹ V. ö. 1445. XI. 27. (Lk. II. nr. 876) és 1449. I. 11. (Lk. II. nr. 1048.) supplicatiókat. Veress Endre, Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. Monumenta Hungariae Italica. III. Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. Bp. 1941, 158—9. — ¹⁰ 1450. II. 25. az egyházjogból doktorátust szerzett. Veress, id. h. 38—9. — ¹¹ Lk. II, nr. 859, — ¹² „Eugenius etc. Venerabili fratri episcopo Vaciensi salutem. Dignum arbitramur... Cum itaque postmodum prepositura ecclesie Quinqueecclesiensis, que inibi dignitas maior post pontificalem existit, nec non canonicatus et prebenda in eadem... vacaverint et vacent ad presens, nullusque de dicta prepositura preter nos hac vice disponere potuit sive possit reservatione et decreto obstantibus supradictis. Nos volentes dilectum filium Albertum de Hangach archidiaconum de Pankota in ecclesia Agriensi, qui ut asserit cancellarius regni Ungarie prothonotarius existit, apud nos de vite et morum honestate multipliciter commendatum fraternitati tue mandamus, quatenus, si post diligentem examinationem eundem Albertum ad hoc idoneum esse repperis, super quo tuam conscientiam oneramus, preposituram etiam si ad eam consueverit quis per electionem assumi eique cura immineat nec non canonicatum et prebendam predictos, quorum fructus, redditus et proventus trecentorum auri de camera valorem annum non excedunt, sive ut premittitur sive alias quovismodo vacent cum omnibus iuribus et pertinentiis suis eidem Alberto auctoritate nostra conferas et assignes, inducentes per te... Non obstantibus quod idem Albertus canonicatum et prebendam ecclesie Agriensis ac archidiaconatum de Pankota necnon quandam perpetuam capellaniam in eadem, quorum videlicet canonicatus et prebende ac capellanie fructus, redditus et proventus septuaginta florenorum auri similium secundum estimationem communem non excedunt canonice noscitur obtinere. Volumus autem quod quamprimum idem Albertus preposituram prefatam vigore presentium fuerit pacifice assecutus, archidiaconatum predictum, quem ut prefertur, obtinet et quem ex tunc

nonoknak adományozta a pankotai főesperességet. De Hagácsinak sikerült¹² kieszközölni, hogy a pankotai főesperességet a pécsi prépostsággal „amig él“ megtarthassa.¹³

Pécsi prépost korában, mint ü g y h a l l g a t ó tevékenykedett egy perben.¹⁴ Ez a per élénken elénk állítja az akkori peres-, főleg fellebbezési eljárást a püspöki szentszéktől egészen a római kuriáig. Hagymás és Monyorós helységek valamikor a szentháromsági plébániához tartoztak, de ezeket Julianus bitoros-legátus a Szent-Margit-plébániához csatolta. G e r g e l y, a Szent-Margit-egyház rektora és G á l, a Szentháromság-egyház rektora között emiatt az illetékes pécsi püspök előtt perre került a sor. András pécsi püspök Gál ellen hozott ítéletet. Az

vacare decernimus omnino prout ad id se sponte obtulit, dimittere teneatur. Datum Rome apud sanctum Petrum anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo quadragesimo quinto, pridie Kal. Julii anno quinto decimo". *Fr.jz.* — ¹² 1446. IV. 2 — ¹³ „Eugenius etc. Dilecto Alberto de Hangach archidiacono de Pankotha in ecclesia Agriensi salutem etc. Nobilitas generis, vite ac morum honestas ... Dudum siquidem tibi etiam tunc inter alia ut asserebas archidiaconatum de Pankotha in ecclesia Agriensi, qui inibi dignitas non tamen maior post pontificalem et sine cura existit, obtinenti de prepositura ecclesie Quinqueecclesiensis, qui inibi dignitas maior post pontificalem est, etiam si ad illam consuevisset quis per electionem assumi eique cura immineret animarum, tunc certo modo vacante et ante ea dispositioni apostolice reservata per alias nostras litteras gratiose mandavimus provideri, volentes inter cetera quod quam primum dictam preposituram earundem litterarum vigore fores pacifice assecutus archidiaconatum predictum quem ex tunc vacare decrevimus omnino prout ad id te sponte obtuleras dimittere tenearis prout in eisdem litteris plenius continetur. Nos igitur volentes te, qui ut asseris dictum archidiaconatum ad quem consuevit quis per electionem assumi et cuius fructus redditus et proventus centum florenorum auri de camera sec. com. ex. val. ann. non excedunt, obtines premissorum meritorum tuorum intuitu favore prosequi gratioso tuis in hac parte supplicationibus inclinati tecum ut dictam preposituram cuius trecentorum florenorum auri similium sec. ext. prefatum val. ann. ut etiam asseris non excedunt si etiam ipsarum litterarum vigore assequaris recipere et illam nec non archidiaconatum predictum insimul quoad vixeris retinere libere et licite valeas ... contrariis nequaquam obstantibus ... auctoritate apostolica ... dispensamus. Proviso quod archidiaconatus et prepositura prefati debitis propterea non fraudentur obsequiis et si qua illi immineat animarum cura in dicta prepositura nullatenus negligatur ... Datum Rome apud sanctum Petrum anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo quadragesimo sexto quarto non. Aprilis anno sextodecimo". *Fr.jz.* Lk. II. nr. 889. — ¹⁴ V. Miklós pápa 1452. IX. 28-án

elmarasztalt plébános az illetékes szentszékhez, Esztergomba fellebbezett. Szécsi Dénes az esztergomi bíboros-érsek Balázs gömöri főesperesnek adta ki az ügyet. Ez megerősítette az elsőfokú ítéletet. Gergely erre az Apostoli Szentszékhez fellebbezett. A római kúria Rafael kalocsai érseket, ez pedig Benedek székesfehérvári olvasó-kanonokot küldte ki ebben az ügyben. Benedek megsemmisítette a Gál ellen hozott ítéletet. Időközben az eddig pernyertes Gergely sem maradt tétlen. Kieszközölt Hangácsi Albert pécsi prépost részére „apostoli iratokat“, melyek erejénél fogva Benedek olvasó-kanonok és Bodói Gergely pécsi vitéz kiközösítettek. A per végleges kimeneteléről nincs tudomásunk. Csak annyi ismeretes, hogy Gergely, a Szentháromság-egyház plébánosa Gál szentmargitai plébános zaklatásai miatt egyházát elhagyta; Bodói Gergely pedig különböző államügyek miatt akadályozva, a kiszabott határidőn belül nem fellebbezhetett és ezért utólag kérte a per újrafelvételét.¹⁵

V. László király és Carvajal János bíboros „követi hatalmával“ történt bemutatása (praesentatio) alapján a Szentszék Hangácsinak adományozta¹⁶ a Vetési Albert erdélyi préposttá kinevezésével megüresedett erdélyi főesperességet,¹⁷ majd¹⁸ elnyerte az egri prépostságot.¹⁹

kelt irata. — ¹⁵ Lk. II. nr. 1282. — ¹⁶ 1456. X. 12. A figyelemreméltó kérvény: „Beatissime pater. Alias archidiaconatu ecclesie Albensis Transsilvane, que inibi dignitas curata, non tamen maior post pontificalem existit, ex eo, quod reverendus pater, dominus *Albertus de Wethes*, sedis apostolice prothonotarius eundem archidiaconatum tunc obtinens, preposituram eiusdem ecclesie, que in ea dignitas maior post pontificalem existit, tunc certo modo vacantem, canonice sibi collatam assecutus fuerat, vacante, serenissimus princeps, dominus *Ladislaus*, Hungarie et Bohemie etc. rex devotum vestrum *Albertum Hangacz* prepositum ecclesie Quinqueecclesiensis, ex utroque de nobili genere procreatum, iudicem causarum, que in ipsius domini regis personali presentia pro tempore vertuntur, ad dictum archidiaconatum sic vacantem auctoritate sui iuris patronaus regii, quod in dicta ecclesia Albensi habere dinoscitur, infra tempus legitimum presentavit ac reverendissimus pater, dominus *Johannes, Sancti Angeli diaconus cardinalis*, in partibus illis dicte sedis legatus de latere archidiaconatum predictum dicto Alberto Hangacz, per eum una cum prepositura dicte ecclesie Quinqueecclesiensis quam diu illam obtineret, tenendum, regendum et gubernandum auctoritate sue legationis commendavit, prout in ipsorum dominorum regis et legati desuper confectis litteris, quarum tenores etc. plenius continetur. Cum autem, pater sancte, dictus *Albertus Hangacz* archidia-

II.

Hangácsi további emelkedésére az utat a királyi kancellária nyitotta meg. Mint óvári Saul (1188—92), Dezső (1202—29), Bulcsú (1229—42), Gergely (1275—91), Antal (1298—1307), Piacenzai Jakab (1332—34) csanádi püspöknek, úgy Hangácsinak is ez szolgált lépcsőfokul a püspöki székre. Bőséges alkalmak voltak itt fényes tehetségei érvényesítésére. Szívósága és szorgalma csakhamar nélkülözhetetlenné tette őt. Hangácsi idejében a kancellária aranykorát élte. Itt intézték az ország fontosabb ügyeit. Kancellárjaikat használták fel a királyok diplomáciai küldetésekre. Hangácsi két király alatt is „tündökölt magas megbízatásokban“.

Hunyadi János halála óta özvegye, Szilágyi Erzsébet Temesvárott lakott fiával, Mátyással, a férjétől újjáépített várkastélyában. Ennek kápolnájában V. László király²⁰ az

conatum predictum via presentationis, commende, necnon litterarum predictarum assecutus, huiusmodi commende cedere, eundemque archidiaconatum in titulum obtinere desideret, pro parte eiusdem Alberti Hangacz sanctitati vestre humiliter supplicatur, quatenus presentationem ac commendam huiusmodi admittentes, sibi que specialem gratiam facientes, archidiaconatum predictum, ad quem quis per electionem non assumitur, cuiusque fructus etc. quadraginta marcharum argenti ... valorem annuum non excedunt ... eidem Alberto Hangacz in titulum huiusmodi conferre et de eodem providere secumque, ut archidiaconatum predictum, si sibi super presenti supplicatione conficiendarum litterarum vigore una cum dicta prepositura dicte ecclesie Quinqueecclesiensis, que inibi dignitas maior post pontificalem existit, ac absque illis duo curata, seu alias incompatibilia ecclesiastica beneficia quecumque ... si sibi alias canonice conferatur, aut eligatur, assumatur, seu presentetur ad illa, recipere et quoad vixerit retinere, ipsaque et quecumque alia per eum in posterum assequenda canonice incompatibilia beneficia simul, vel successive, simpliciter, vel ex causa permutationis, quotiens sibi placuerit, dimittere et loco dimissi, vel dimissorum, aliud, vel alia simile, vel dissimile, aut similia, vel dissimilia, beneficium, seu beneficia, ecclesiasticum, vel ecclesiastica, duo dumtaxat invicem incompatibilia etiam recipere et similiter, quoad vixerit, retinere, dispensare libere, liciteque possit et valeat, concedere et indulgere misericorditer dignemini de gracia speciali... Cum clausulis oportunis. Fiat, ut petitur. A. Datum Rome, apud sanctum Petrum, quarto Idus Octobris, anno secundo.“ — *Vat. It. Suppl. Callixt. III. ann. II. lib. IV. fol. 293. Fr.-jz.* — ¹⁷ Beke. Római emlékek a magyar egyház 15. századi történetéből. *Tört. Tár* 1900, 7. — ¹⁸ 1457. — ¹⁹ Századok, 1898, 483. — ²⁰ 1456. XII. 1. vagy 2. — ²¹ 1457. III. 21. — ²² Szentkláray, Temes vm.

Úr testére megesküdt, hogy nem fog bosszút állani a Hunyadi-testvéren azért, amiért a Hunyadi-ház barátai Ulrikot meggyilkolták. Erről a király²¹ okíratot állított ki, és ebben maga tanúskodik esküjéről. Hunyadi özvegye és két fia hálájukat Szilágyi Mihály iránt azzal is nyilvánították, hogy a csanádi egyházmegye területén uradalmakat ajándékoztak neki, úgymint Aradvármegyében Világosvárárt, Torontálmegyében Kevét, Temesvármegyében több falut.²² Ismeretes, hogy a király a Hunyadi-testvéreket mégis elfogatta, Lászlót²³ lefejeztette, Mátyást pedig fogságban tartotta. Sajátságos, hogy a kivégzés meggátlására még csak kísérletet sem tett senki. „Mintha minden kar megbénult volna a merész tény hatása alatt“, kivéve egy igénytelen, de bátor szerzetest. Ez az óbudai egyház szószékéről erőteljesen hirdette: „Az ártatlannak vére bosszúért kiált az égbe!“²⁴ Hunyadi János özvegye temesvári várkastélyában „fájdalmát nem tehetetlen kesergésben nyilvánította, hanem elhatározá, hogy a gonosztettek elkövetőin bosszút áll és a szégyen foltját fényes nevével vérözönnel mossa le.“²⁵ Szilágyi Mihály sereget toborzott és a király ellen nyíltan fellépett. Forrongásba jött az egész ország. A királyhoz ragaszkodó erdélyi szászok ellen Szilágyi rendes hadjáratot indított. Bevette Beszterce városát, többet lefejeztett polgárai közül, majd Szebent vette ostrom alá. Ez alatt V. László május második felében Bécsbe magával vitte Hunyadi Mátyást. Lehet, hogy ekkor is a király környezetében volt Hangács. Tény, hogy a nyár folyamán Bécsből Pozsonyba kísérte a királyt.²⁶ Ekkor már királyi alkancellár.²⁷

Ebben a korban nem épült ki még sem Magyarországon, sem a külföldön a diplomácia széleskörű hálózata.²⁸ Magyarországon, mint említettük, általában a kancellárokat küldték a királyok követségbe. Hangácsit erre a feladatra nyelvismerete, retorikai kézsége, jogi képzettsége kiválóan alkalmassá tette. Már V. László igénybe vette ilyirányú szolgálatait, de nem külföldön, hanem a polgárháború megszüntetése céljából.

304. — ²³ 1457. III. 23. — ²⁴ Szilágyi IV. 165. — ²⁵ Id. h. — ²⁶ V. László 1457. VII. 3. számlást rendelt számára Pozsonyban, Századok, 1898, 483. — ²⁷ 1457. II. 24. már ezt a címet viseli. MODL. 15147. — ²⁸ Galla Ferenc, Mátyás király és a Szentszék. (Lukinich Vince, Mátyás Király Emlékkönyv. Bp. é. n.) 97, Szilágyi Lóránd, A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban. Turul, 1930, 70–71. — ²⁹ Századok,

Egyezkedési ajánlatokat tett Hunyadi Jánosnénak. Hangácsi azért is alkalmas volt erre a közvetítésre, mert a Hunyadiak ellen végrehajtott merényletben neki nem volt része és nem csak a királynak volt udvari embere, hanem a Hunyadi-család bizalmát is élvezte.²⁹ A kormányzó özvegye nem útasította vissza Hangácsi ajánlatait, sőt előzékenyen fogadta őt. Nem akarta azonban a tárgyalást bátyja tudta nélkül folytatni. Ezért arra kérte a királyi követet, keresse fel Szilágyit Erdélyben. Hangácsi fényes kísérettel útnak indult. Kíséretéhez Hunyadiné egyik udvari emberét adta. Szeben város polgárai ellenséges állást foglaltak el a Hunyadi-párttal szemben, Szilágyira is haragudtak és ezeket az érzelmeket élesztették Hangácsival szemben is. Mielőtt Hangácsi bevonulhatott volna városukba, polgármesterük vezetése alatt rátámadtak. Hangácsi nem védhette magát a hatszáz főre becsült fegyveres néppel szemben; egész kíséretével hatalmukba esett. Szolgálattevő személyzetével együtt fogságba vetették Hangácsit, két hétig fogva tartották, Hunyadi Jánosné udvari emberét felkoncolták, az egyik királyi jegyzőt oly kíméletlenül bebörtönözték, hogy kínjaiba egy hét alatt belehalt.³⁰ Szilágyi Mihály erre a várost ostrom alá vette. Ennek és Hangácsi tárgyalásainak véget vetett a tizennyolcéves uralkodó hirtelen halála.³¹

Hangácsi fogságból való kiszabadulása után teljes lelkesedéssel a Hunyadiakhoz csatlakozott. Mekkora tekintélynek örvendett, mutatja az a körülmény, hogy őt is ama kimagasló férfiak sorában találjuk, kikhez Vilmos szász herceg levélben fordult, hogy karolják fel nejének, V. László király legidősebb nővérének magyar trónigényét. Ebben Hangácsit a magyar királyság főjegyzőjének³² címezi.³³ Hangácsi azonban rendületlenül kitartott Hunyadi Mátyás mellett. Királlyá választása napján a nemzet túláradó örömebe a csanádi püspöknek kiszemelt Hangácsi boldogságérzetének sugárzó fénye vegyült: a megválasztott uralkodót és a melléje adott országkormány-

1898, 483. — ³⁰ *Acta et scripta* 101. *Vet. Mon.* II. 341. *Századok* 1898, 484. *Borovszky*, Csanád vm. I. 361. A Szentszék Vitéz János váradí püspököt, továbbá a váradí nagy- és kis-prépostot bízza meg, hogy ők hárman, vagy közülük legalább egy járjon el ebben az ügyben. A vizsgálatot Tapolczai János prépost végezte. *Bunyitay*, II. 50. — ³¹ 1457. XI. 23. — ³² „Inclviti regni Hungariae protonotarius“. — ³³ *Fraknoi*, Anna szász hercegné mint magyar trónkövetelő, *Századok* 1897 jún. füz. és

zót a csanádi egyházmegyéből „vezérelte az isteni gondviselés a földi dicsőség legmagasabb polcára”.³⁴

III.

A Szentszék és az ország főrendei egyaránt Hangácsit szánták az üresedésben levő püspökségre. Egy szóval sem említi ugyan a pápai bulla³⁵ Magyarország kormányzójának, Szilágyi Mihálynak előterjesztését, de kétségtelen, hogy ő eszközölte ki a római kuriánál azt a kegyet, hogy püspökké kineveztetése után is megtarthassa az egri préposti javadalmat³⁶ és ezért feltehető, hogy püspökké kinevezése érdekében is ő tett lépéseket.³⁷ Szilágyi megnyerte Carvajal János bíbornok magyarországi legátus támogatását is. Ennek köszönhető, hogy kérését a pápa „kivételes gyorsasággal” intézte el.³⁸ Mint „választott püspök”³⁹ kötelezvényt állított ki székdíja lefizetéséről és ebből 200 aranyforintot püspöksége után, 100 aranyforintot az egri prépostság után legott lefizetett.⁴⁰ Abban a kivételes kedvezményben részesítette a Szentszék, hogy bármely püspökkel felszenteltetheti magát, azonban ez alkalommal is hozzáfűzte: „a kalocsai érsek jövőendőben eshető sérelme nélkül”.⁴¹

Hangácsi főpásztorkodását a török veszély nyugtalanította. Részben ez, részben Szilágyi Mihály kormányzó magatartása

Századok, 1898, 484. — ³⁴ Szentkláray, id. m. 305. — ³⁵ Teljes szövege: *Acta et scripta* 91—2. A püspökség betöltését a Szentszék fenntartotta magának (reservatio). — ³⁶ A Szentszék abban az esetben is megengedte a prépostság javadalmának élvezetét, ha ezzel a javadalommal lelkipásztorság van egybekötve, feléve, hogy a lelki ellátásról kellő gondoskodás történik. A bulla teljes szövege: *Acta et scripta* 94—96. — ³⁷ II. Pius pápa 1459. X. 11-én kelt bullája szerint III. Kallixtus pápa Hangácsit püspöknek megengedte, hogy az egri prépostságot megtarthatja „accedente ad hoc consensu Michaelis Zilagy qui regnum Hungariae, absente Mathia rege Hungarie noviter electo gubernabat, et in eodem regno jus et potestatem regiam exercebat”. *Vet. Mon.* II. 341. Századok 1898, 485. — ³⁸ 1458. II. 10-ről van keltezve Hangácsi püspöki kinevezése (*Acta et scripta* 91—92), ugyanazon a napon kelt az egri prépostság megtartását engedélyező bulla. (Századok 1898, 485.) — Ugyanekkortájt (1458. VI. 16.) kelt Vetési Albert veszprémi püspök (1458—86) kinevezési okirata. Történetíróink az oklevelekben csak keresztnevükön előforduló két püspököt többször összetévesztik. Így Vetési Albertet csanádi püspöknek nevezik. (*Mon. Hung. Dipl. XXXIII.* pg. 247.), jöllehet a hivatkozott oklevélben csak ennyi áll: *Nos Albertus Dei et Apostolice Sedis gratia eppus ecclesie Chanadiensis*” Barabás Samu, Székely Oklevéltár, Bp. 1934, nr. 57, pg. 97. — ³⁹ 1458. III. 27. — ⁴⁰ „Pro communi servitio dictae

miatt nemsokára lejött a király az egyházmegye területére. Bántotta az önálló gondolkodású uralkodót nagybátyjának beavatkozása az állam ügyeibe. Ezért elhatározta, hogy szépszerével elmozdítja őt kormányzói állásától. Erdemeinek megjutalmazásául az egyházmegye területén **L i p p a** várát, a csanádvármegyei **K e r e s z t ú r** helységet és még hat torontálvármegyei birtokot adományozott neki. Miután Szilágyi résztvett a Mátyás trónfosztását célzó összeesküvésben, a király őt⁴² elfogatta és **V i l á g o s** várában Lábatlan Gergely⁴³ őrizete alá helyezte. Kilenchavi fogság után sokak kérésére, kivált Carvajal legátus közbenjárására szabadon bocsátotta és visszaadta birtokait is, többek közt a temesmegyei **M e z ő - S o m l y ó t**.⁴⁴ Mátyás a helyszínen személyesen rendelkezett a végvárak megerősítéséről, majd Szendrőnél átkelve a Dunán, Kevevárából **T e m e s v á r r a** érkezett. Itt egy hónapot töltött a Hunyadi-kastélyban édesanyjánál, majd⁴⁵ **S z e g e d r e** indult, hogy a honvédelmi ügyek tárgyalására egybehívott országgyűlésen résztvegyen.

Amikor Szilágyi Mihály fogságból való szabadulását bosszúra használta, és pártutókkal Frigyes császárnak ajánlotta fel a magyar koronát, Hangácsi buzgón támogatta az ifjú királyt. Rendületlen hűségét egyházi és világi férfiakkal külön nyilatkozatban⁴⁶ nyilvánította Mátyás iránt. Sikerült Szilágyit megbékíteni: Mátyás kinevezte Szilágyit „Magyarország alsó részeinek kapitányá”-vá. Szilágyi seregének hírére a törökök abbahagyták az egyházmegye déli vonalán elterülő Lászlóvár ostromát és a Duna túlsó partjára vonultak vissza. Mikor a törökök újból átkeltek a Dunán és az egyházmegye határszéli területeit pusztították, Szilágyi megütközött a túlnyomó erővel, csatát vesztett, fogságba került és Konstantinápolyban fejét vesztette. Vele kihalt az egyházmegye egyik nevezetes kegyúri családja.⁴⁷

ecclesiae florenos auri ducentos, et pro compositione annatae praepositurae ecclesiae Agriensis per eum ex concessione Apostolica retenta florenos similiter centum“. *Acta et scripta* 97. — ⁴¹ *Acta et scripta* 96.

⁴² 1458. X. 8. — ⁴³ Ez később Hangácsi püspöknek adta Mágócs és Pereskutas falvakat. *Borovszky*, II. 338, 482. — ⁴⁴ *Fraknói*, Szilágyi Mihály élete. *Budapesti Szemle*, 1911. évf. ápr. szám 69—70. *Szentkláray*, id, m, 305. — ⁴⁵ 1458. XI. 30. — ⁴⁶ 1459. II. 11. — ⁴⁷ Jóságait az itteni birtokos családokkal rokon Rozgonyiak nyerték (1466. IV. 24.) királyi adományul.

Eközben Egerben nem jó szemmel nézték, hogy Hangácsi az ottani székeskáptalan első méltóságától nem akart megválni. Talán egyéb nézeteltérésbe is keveredett volt főpásztorával, László egri püspökkel. Szigorúan megtiltotta a vonatkozó pápai bulla a szokásos záradékkal, hogy bárki is akadályozza a pápai kegy érvényesülését, vagyis az egri prépostsági javadalom békés birtoklását Hangácsi részére.⁴⁸ Mégis az egri püspök ezt figyelmen kívül hagyva, kinevezte Sebesi György kanonokját egri préposttá,⁴⁹ kiverte a préposti lakból Hangácsi embereit, kihányatta bútorait és egyéb ingóságait és a préposti lakást a javadalommal együtt átadta Sebesinek. Vizsgálatot rendelt el a Szentszék,⁵⁰ de a távolból Hangácsi nehezen tudta jogait érvényesíteni és úgy látszik, lemondott e prépostságról.

IV.

Püspöki székhelyén saját káptalanával került ellentétbe. Székfoglalásakor nem volt egyetlenegy, menedékül szolgáló erősség sem egyházmegyéjében. Püspöki székvárosa, középületeivel, „szép székesegyházával, mely a nagynevű vértanú tetemeit zárta magába“, védtelenül állott.⁵¹ Már Csanádig és Aradig hatoltak a török portyázó csapatok. Aggódva gondolt arra Hangácsi: „Ha egy barbár sereg rátör s a lakosok fából épült házait felgyújtja, menthetetlenül elpusztul az egész város.“⁵² Nem hiába vett részt a várnai ütközetben!⁵³ Onnan ugyan megmenekült, de mély és kitörölhetetlen hatást tett rá a királynak, továbbá a bíboros-legátusnak és anynyi másnak hősi halála. Saját szemével látta a török erejét. Nem akarta kitenni egyházmegyéjét annak, hogy a török itt úrrá legyen. Első dolga volt, hogy székvárosát a törökök ellen biztosítsa. Erős kőfallal akarta körülvétni. Nagy vállalatához kérte a király beleegyezését. Készséggel megadta ezt Mátyás

(Fraknoi, Szilágyi M. id. h. 70—74). Hangácsi idejében lépett az egyházmegyei kegyurak közé Griska. Mátyás a török ellen zsoldjába fogadta és Lippa és Solymos várakkal javadalmazta. Szentkláray, id. m. 306. — ⁴⁸ „Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae concessionis infringere, vel ei ausu temerario contraire; si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum“. Acta et scripta 95 — ⁴⁹ 1458. június. ⁵⁰ Vet. Mon. II. 341. — ⁵¹ Borovszky, I. 131. — ⁵² U. o. — ⁵³ „A fenséges magyar király és a főiszteleendő apostoli legátus mellett“. 1445. VI. 30. suppl. Lk. II. nr. 859. — ⁵⁴ 1459. X. 11, —

király. Erre Hangácsi elkészíttette a terveket. Kivitele azonban nehézségekbe ütközött. Csanád városa tulajdonképpen a székeskáptalané volt, ezért Hangácsi a kanonokokat akarta rávenni arra, hogy jövedelmeikből bocsássák rendelkezésre a várfalak és sáncok építésére a szükséges összeget. Ezt a káptalan a püspök feladatának tartotta. Hangácsi nem sokat vitatkozott, erélye nem ismert halogatást, az Apostoli Szentszékot kérte:⁵⁴ „szorítsa rá a város megerősítésére a káptalant, mely Csanád városát a püspöktől kapta.”⁵⁵ II. Pius már pápává választásakor így nyilatkozott: „Isten azért emelte fel a keresztény világ felett álló trónra, hogy a keresztény műveltséget megmentse a Duna vonalán és a tenger felől előretörő pogányok pusztításától”. Minden vágya: keresztes háború! Ha idejekorán nem hal meg, „ő az egyetlen, aki keresztül is vitte volna”.⁵⁶ Melegen felkarolta ezért Hangácsi kezdeményezését. Kiküldte a kalocsai érseket: „menjen le személyesen a helyszínre, hívja össze a káptalant és az érdekelt feleket; tudja meg, mennyire rúgnak a költségek, ha a város falakkal való megerősítése csakugyan elodázhatatlan; egyúttal utasítsa a káptalant, hogy a költség fedezésére szolgáló összeget bocsássa rendelkezésre.” Teljhatalommal ruházta fel az érseket: „mindenben a legjobb belátása szerint járjon el; ha heves ellenszegülésre találna, igénybeveheti a világi karhatalmat is.” Arra az esetre, ha a káptalan intézkedésével az érsek nem lenne megelégedve, Dénes, Szent Cirjékről és János, Szent Angyalról nevezett bíborosokat jelölte ki döntőbírákul oly felhatalmazással, hogy ítéletüktől már nincs fellebbezésnek helye.⁵⁷ Hangácsi határozott fellépése sikerre vezetett: néhány év múlva a püspöki székhely, mint „várral körülvett város” fordul elő és ettől kezdve nevezetes feladatot tölt be a török ellen vívott küzdelmekben.⁵⁸ Az első csanádi várat, mint „királyi várat” Csanád vezér építtette; a másodikat a tatárjárás után, mint „püspöki várat” Balázs emelte; a Hangácsitól felújított és bővített vár eszerint már a püspöki székváros harmadik vára volt.⁵⁹ Semmiféle leírás vagy kép nem maradt fenn erről és azt sem tudjuk: egy vagy több kapu volt-e rajta, kerek

⁵⁴ Borovszky, id. h. — ⁵⁵ Kardos, id. h. Mátyás kir. Emlékkv. 17—18. —

⁵⁷ Vet. Mon. II. 339. Acta et scripta 98—100. Borovszky, I. 131—2. —

⁵⁸ Borovszky, I. 132. — ⁵⁹ Szentkláray, Pléb. tört. 673. Püspökségtört.

vagy négyszögletes volt-e az alakja?⁶⁰ Lelkesítően hatott Hangácsi törekvése: „B e r e n d i B a c k G á s p á r csanádi pap“ az egyik török hadjáratban⁶¹ „az ágyúk és ostromgépek parancsnoka“.⁶²

V.

A kereszténység ellenségeivel szemben kifejtett védekezéssel karöltve hozzáfogott az egyházmegye belső hitéletének megszilárdításához. Elősegítette fáradozásait a kor vallásos szelleme.⁶³ „Hogy a csanádi székesegyház tekintélye még jobban emelkedjék“ tizesztendei búcsút nyert mindazok részére, akik az egyházat a védőszent, Szent György, továbbá Szent-Gellért első csanádi püspök⁶⁴ napján látogatják és megerősítésére segítséget nyújtanak. Utóbbi körülményből következik, hogy Hangácsi a püspökvárral együtt a székesegyházat is jelentős módon tataroztatta. A búcsút Hangácsi kérésére tulajdonképpen Mátyás király eszközölte ki II. Pius pápától. A kedvezményt ú. n. jubileumi búcsú alakjában engedélyezte a Szentszék. A két ünnep első vecsernyéjétől második vecsernyéjéig terjedő időközben lehetett ezt a búcsút elnyerni, vagyis teljes bűnbocsánatot. Hogy ebben a búcsúban a hívek könnyebben részesülhessenek, a Szentszék megengedte, hogy a püspöktől vagy az ő távollétében, a püspöki helynöktől felhatalmazott papoknak joguk legyen az Apostoli Szentszéknek fenntartott bűnök feloldozására, továbbá a fogadalmaknak más jócselekedetekre való átváltoztatására, kivéve a Rómába, az apostolok-, („visitanda limina Apostolorum“), a Compostellába, Szent Jakab sírjához való zárandoklás és a szerzetbelépés („votum religionis“) fogadalmát. A felajánlott alamizsna felől a Szentszék akképpen rendelkezett, hogy ennek felét a püspök a székesegyház tatarozására, másik felét a magyarországi apostoli követ a török háborúkra fordítsa; a török háborúk befejezése után pedig az alamizsnák kétharmadrésze a csanádi székesegyházat, egyharmadrésze a római Szent-Péter bazilikát

II. 4. — ⁶⁰ Borovszky, I. 132. — ⁶¹ 1463. — ⁶² Thallóczy Lajos. Mátyás király két első török hadjárata. *Hadtörténelmi Közlemények* 1915. évf. 375—6. Gyalókaq Jenő, Mátyás király, a hadszervező és hadvezér. Mátyás Király Emlékkönyv I. 253—4. — ⁶³ Mon. Vesp. III. pg. CIX. Püspökségtört. IV. 76. — ⁶⁴ S. Gerardi primi Chanadiensis episcopi. — ⁶⁵ Vet. Mon. II. 339. Acta et scripta 190. Borovszky, I. 362. — ⁶⁶ Mon.

illesse.⁶⁵ Mindegyik pápa a trónraléptekor kihirdetett kancelláriai rendeletekkel szabályozta a búcsú-engedélyezések módját. Az év egyetlen napjára engedélyezett búcsúk „örökérvényűek“. V. Miklós pápa rendelkezése szerint a kápolnák részére búcsúért benyújtott folyamodványra (supplicatio) rávezetett „Fiat“ jelzés egyévi, a „Fiat ut petitur“ jelzés két évi búcsú engedélyezését jelenti.

A templomlátogatók részére engedélyezett búcsúk mellett gyakori a gyóntatók szabad választásának („*facultas eligendi confessorem*“) és a teljes bűnbocsánat (plenaria remissio peccatorum, plena absolutio) engedélyezése. Az előbbi rendszerint tíz évre szólt és többnyire magában foglalta az utóbbit. Viszont fordítva, a teljes bűnbocsánat kedvezménye nem egyesítette magában egyszersmind a szabadgyóntatói választást. Annak idején — mint ismeretes — a híveket csak meghatározott egyházi feljebbvalójuk, rendes lelki atyjuk oldozhatta fel. Csupán a „gyóntatóválasztás“ pápai kiváltsága adott ez alól felmentést.⁶⁶ Ilyen szabad gyóntatói választást nyertek el⁶⁷ Hangácsi főpásztorkodása idejében Nagybesenyői György és András,⁶⁸ a mai Óbesenyő lakói. Supplicatiójuk feltünteti, hogy „csanádegyházmegyeiek“. Régi kiváltságaik alapján még az országos nemeseknél is nagyobb szabadságot élveztek: míg a nemesek felett a vármegye, addig a besenyők felett — a vármegyei ispánok és szolgabírák hatósága alól kivéve — közvetlenül a király törvényszéke ítélkezett.⁶⁹ Hasonló gyóntatási kedvezményt eszközölt ki⁷⁰ Mátyás király, saját „káplán“-ja Marázi Vargyas Tamás csanádi nagyprépost részére.⁷¹ A teljes búcsút nemcsak egyesek, hanem egy plébánia összes hívei is elnyerhették. A mantovai kongresszus alkalmával — melyen Hangácsi is résztvett — II. Pius általános búcsút engedélyezett „mindazok részére, akik a török ellen indítandó háborúban legalább nyolc hónapig részt vesznek, vagy maguk helyett egy fegyverest állítanak ki.“⁷²

Vespr. III. pg. CX—CXII. Püspökségtört. IV. 76—77. — ⁶⁷ 1464. XI. 30. — ⁶⁸ *Mon. Vespr.* III. nr. 177, pg 288. — ⁶⁹ A vonatkozó supplicatió helytörténeti szempontból azért jelentős, mert ebben az időszakban (1435—80) „negyvenöt évig hallgatnak kútforrásaink Nagybesenyőről és nemeseiről“. *Borovszky*, II. 55—56. Csak „a besenyők előkelői voltak azok, akik különböző kiváltságokban részesültek, s nem tömegük élt különleges jogi helyzetben“. *Mályusz* Elemér, Az egy nyelvű ország.

VI.

Hangácsit állította Mátyás király annak a küldöttségnek élére, mely hívatva volt őt és Magyarországot a mantovai értekezleten képviselni. Mint ismeretes, II. Pius pápa legott Szent-Péter trónjára emelése után elhatározta, hogy Mantovába hívja össze a keresztény fejedelmeket és velük tárgyalja a török ellen indítandó hadjárat tervét. Említettük: kereszteshadjárat megszervezése volt életcélja.⁷³ Az értekezletet összehívó levelekben kiemeli, hogy főcélja Magyarország megsegítése.⁷⁴ Mátyás király előkészítette Hangácsit útját: Sforza Ferenc milanói herceg jóindulatába ajánlja⁷⁵ őt.⁷⁶ Carvajal magyarországi pápai legátus pedig azzal a kéréssel fordult a pápához, hogy Hangácsit fogadtatásánál és a vele való tárgyalás alkalmával „kerüljön el mindent, amiből azt lehetne következtetni, hogy Mátyást nem ismeri el Magyarország törvényes királyának”.⁷⁷ II. Pius megnyugtatta őt, hogy királyi követet megillető módon fogja fogadni Hangácsit és az 1459. év tavaszán⁷⁸ bíborosok, püspökök és világi előkelőségek fényes kíséretében bevonult Mantovába. „A város ura, Ludovico Gon-

Századok, 1941, 134. — ⁷⁰ 1458. IX. 31. — ⁷¹ Beatissime Pater, ut anime salutis devoti oratoris S. V. Thome de Maraz prepositi ecclesie Czanadiensis ac capellani Illiustrissimi principis et domini, domini Mathie regis Ungarie salubrius consulatur supplicat humiliter E. S. V. prefatus rex in persona dicti Thome quatenus confessor ydoneus secularis vel regularis quem desuper ipse Thomas duxerit eligendum ipsum ab omnibus et singulis excommunicationum suspensionis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis censuris et penis in eum quibusvis auctoritate occasione vel causa ab homine vel a jure latis, inflictis et promulgatis seu inferendis infligendis et promulgandis nec non a criminibus, peccatis, excessibus et delictis per eum perpetratis omnibus, in reservatis sedi apostolice et in aliis dicte sedi non reservatis casibus totiens, quociens fuerit oportuno absolvere et penitentiam salutarem injungere, nec non ipse vel alius eligendus confessor eidem Thome omnium suorum de quibus corde contritus et ore confessus fuerit plenariam remissionem in mortis articulo dumtaxat concedere et indulgere dignemini de gratia speciali. In contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque. Fiat ut petitur. In forma E. Dat. Rome apud sanctum Petrum pridie Kal. Octobris anno primo“. *Vat. It. Suppl. Pii II. vol. 744. fol. 161.* — *Fr.-jz.* — ⁷² Századok 1898, 488. — ⁷³ Galla, id. h. 135—6. — ⁷⁴ Id. h. 169. — ⁷⁵ 1459. V. 20. — ⁷⁶ „Albertum Czanadiensem“. *Fraknói, Mátyás király levelei. Bp. 1893. 9. Frangepán Oklt. II. 32.* — ⁷⁷ Századok 1898, 486. — ⁷⁸ 1459. V. 27. ⁷⁹ Galla, id. h. 136. — ⁸⁰ Dip-

zaga a bevonulás útján jobbról-balról szebbnél-szebb antik szobrok hosszú sorát helyeztette el, hogy a humanista pápa fogadtatásának megfelelő keretet adjon. A szobrok mögött térdeplő tömeg lelkes hódolattal fogadta a pápa apostoli áldását.⁷⁹ Ezen a fogadtatáson Hangácsi nem vehetett részt, mert csak június közepén indulhatott útnak. Július elején néhány napra megállapodott Velencében. Itt a senatus előtt uralkodója nevében a törökök és Frigyes császár ellen segítséget kért. Válaszában a doge kijelentette, hogy a törökök ellen a legmesszebbmenő áldozatokra kész, a császárral pedig valószínűleg sikerül békés megegyezésre jutni.⁸⁰ Július végén érkezett Mantovába Hangácsi. Üdvözlőbeszédében ecsetelte „a veszélyes helyzetet, melybe Magyarországot Szendrő eleste, a bosnyák király elpártolása és a török császár készülétei ejtették; minélfogva uralkodójuk sikeres ellenállásra csak úgy képes, ha a pápa pénzsegítségét nyújt és a császárt rábírja, hogy ellenséges terveit ejtse el“.⁸¹ Aligha talált volna Mátyás király alkalmasabb követet a csanádi püspöknél. Közvetlen közelből érezte a török veszedelmet. Gondolatainak klasszikus formába öntése is kétségkívül hozzájárult a humanista pápa rokonszenvének felkeltéséhez. Ez a rokonszenv nemcsak a pápa megnyugtató szavaiban nyilvánult: „Mátyás király óhajításainak eleget tesz“, hanem — a Szentszék kincstára üres lévén — húszezer aranyat vett fel kölcsön és ezt bocsátotta rendelkezésre. Teljesítette Hangácsi másik kérését is: „két követe ment a császárhoz azzal a megbízással, hogy közte és a magyar király között békességet hozzanak létre“.⁸² Midőn a pápa ünnepélyesen megnyitotta az értekezletet,⁸³ Hangácsi a résztvevő uralkodóknak és a távollevők követeinek jelenlétét legott felhasználta arra, hogy óvást emeljen a császár magyar trónigénye ellen. Uralkodójának utasítása értelmében járt el. Rögtön első fogadtatása alkalmával sikerült megnyernie a kereszténység fejét: megtette a maga részéről a tőle telhetőt a Hangácsitól képviselt ügy érdekében, most azonban a pápa Hangácsit kénytelen volt figyelmeztetni: „Ez az ügy most nem tárgyalható“.⁸⁴ Hangácsi ezután annál erőteljesebb hévvel fáradozott a török háború segélyének biztosításán. Előadta, hogy uralkodója kész tizenkétezer

lomatiai Emlékek Mátyás király korából. I. 54—57. Századok 1898, 486.

⁸¹ Századok 1898, 487. — ⁸² Id. h. — ⁸³ 1459. IX. 26. — ⁸⁴ Századok,

lovast és néhány ezer gyalogost saját költségén kiállítani. Érveinek súlyát emelte előadásának klasszikus formája.⁸⁵ Ez is elősegítette azt, hogy „az európaszerte magasztalt humanista“ pápát megigézze. Kijelentette, hogy „tizenkétezer zsoldost állít ki és ezeket Carvajal bibornok parancsnoksága alá helyezi“.⁸⁶ Azonban Hangácsi másik feladatát sem tévesztette szem előtt: Mátyás király trónjának védelmét Frigyes császárral szemben. Csak későn érkeztek meg a császár és a német fejedelmek követei. Ha nyilvánosan nem tehetette, magántárgyalásokban kétségkívül felkarolta uralkodójának ezt a másik megbízatását és talán ez a háttérben mozgó diplomáciai működése is hozzájárult ahhoz, hogy a követek arra kérték a pápát, hírdessen gyűlést Németújhelyre a Frigyes és Mátyás közt fennforgó viszályok kiegyenlítésére. Bizonyára távozása előtt újból kérte a pápát arra, hogy Frigyes szándékait ne támogassa. A török elleni segélyre nemcsak ígéretet, de készpénzt sikerült kieszközölnie, uralkodója másik megbízatására nézve pedig a pápa levelét vitte magával.⁸⁷ Általában erre vonatkozóan Hangácsi azt a meggyőződést szerezte Mantovában, hogy „II. Pius a császárt a magyar trón megszerzésére célzó törekvéseiben támogatni nem hajlandó és oda kíván hatni, hogy Mátyás részéről teendő némi engedményekkel érje be“.⁸⁸

VII.

Hangácsi követi működésével Mátyás meg volt elégedve⁸⁹ és talán e szolgálataiért óhajtotta a kerekegyházi uradalmat neki adományozni.⁹⁰ Diplomáciai ügyességét újból igénybe akarta venni. Ismételten tett jelentést a Mátyás udvarában tartózkodó velencei követ: „A király a csanádi püspököt Velencébe és Rómába fogja küldeni“.⁹¹ Azonban ezt Hangácsi elhári-

1898, 488. — ⁸⁵ A pápa megnyitó beszédére a keletről menekült híres humanista Bessarion biboros válaszol. Hangácsinak ez után szintén a székesegyházban elhangzott beszédének bevezetőszavai: „Longo belli onere fatigatus et pene iam desperatus de salute“. (Oratio habita per rev. in Christo patrem dnum Albertum de Angach eppum Cenadiensem, serenissimi regis Ungariae oratorem in ecclesia cathedrali in consistorio publico statim post cardinalem Bessarionem.) Zsák, A római Ottoboni könyvtár hazai vonatkozásai. Magyar Könyvszemle 1909, 340. — ⁸⁶ Századok 1898, 488. — ⁸⁷ Szövegének egy részlete: Századok 1898, 489. — ⁸⁸ Századok 1898, 488. — ⁸⁹ Mantovában eszközölte ki Hangácsi a pápai bullákat szebeni fogságra-vetése, továbbá a csanádi püspökvár megerősí-

totta magáról. Elhagyta a diplomáciai pályát;⁹² „a világ zajától“ visszavonulva egyházmegyéje gondjainak és humanista tanulmányainak óhajtott élni.⁹³ Nem alaptalanul írta Guarino B a p t i s t a Magyarországról e magasztaló szavakat: „Itt a főpapi székekre a tudomány férfiai szokták kinevezni“.⁹⁴ Hangácsi mindvégig megmaradt a kancellária szolgálatában és a kancelláriai ügykezelésen, továbbá a diplomáciai tevékenykedésén kívül humanista tanulmányokat folytatott. Hivatalos irataiban utánozta a római és görög remekírókat. E gyakorlati cél is hozzájárult ahhoz, hogy a királyi kancellária lett a humanista műveltség melegágya. Mint avatott kutatók kifejtették: a humanizmus lényege az a felfogás, hogy a természetadta tehetségeket megfelelő tanulmányokkal kell kiművelni a „humanitas“, az emberiesség, vagyis mindenki erényének, az Isten-arc megbecsülése alapján. Ezt célozzák a humanista tanulmányok, a studia humanitatis, másképpen studia virtutis, az erény tanulmányozásai. „Az egész értékrendszernek alapja az erény, a virtus. A jóra irányuló beszéd, a történelem ragyogó példái, a költészet és bölcselők intései: ezek együtt adják a humanista tanulmányokat“.⁹⁵ A nemességre képesítő erényeket és magát a nemességet humanitásnak nevezték és így a magyar történeti gondolat találkozott a legklasszikusabb európai gondolattal.⁹⁶ Hangácsi mestere: a magyarországi humanizmus megalapítója, V i t é z János volt. Ez az elnézésből csanádi püspöknek nevezett⁹⁷ főpap a királyi kancelláriában ismerkedett meg az új szellem közvetítőivel, a külföldi követekkel, az állandóan itt tartózkodó idegenekkel, kivált olaszokkal.⁹⁸ Döntő szerepe van abban, hogy Magyarországon a humanizmus sohasem került

tése ügyében. — ⁹⁰ Szilágyi Erzsébet az aradi káptalan előtt 1463. VIII. 9. tiltakozott az ellen, hogy a király Albert csanádi püspöknek adományozza ezt a jószágtestet. MODL 15862. — ⁹¹ Diplomáciai Emlékek I. 173, 184, 197, 201. — ⁹² Hangácsi mantovai diplomáciai küldetését itt csak röviden tárgyaljuk. Tudomásunk szerint Florio Bánfi (Róma) foglalkozik tüzetesebben ezzel a kérdéssel. Eperjessy Kálmán főiskolai tanár úr szíves közlése. — ⁹³ V. ö. II. Pius pápának Vitéz János váradi püspökhöz 1458. III. 18. írt levelét: „a strepitibus secularibus, quantum poteris, seiungi et studiis theologicis ac predicationi insistere desiderans“. Vet. Mon. II. 320. Bunyitay, I. 276. — ⁹⁴ Bunyitay, I. 274. — ⁹⁵ Kardos Tibor, Mátyás király és a humanizmus. Mátyás Király Emlékv. 43–44. — ⁹⁶ Id. h. 75. — ⁹⁷ Pannonhalmi Szemle 1922, 363. — ⁹⁸ Kerecsényi Dezső, A magyar irodalom Mátyás király korában. Mátyás Király Emlékv.

szembe igaz elindítójával, az egyházi műveltséggel. Szentesíti a humanizmust az egyházatyákkal: Livius-kodexének címlapja feltűnteti Szent Ágostonnak dicséretét e római történetíróról, mintegy jóváhagyva az antik remekíró tanulmányozását. A humanizmust a kereszténység időszerű érdekeinek szolgálatába állítja: humanista levelei a török ellen lelkesítenek.⁹⁹ A kancellária ugyanis nem szorítkozott száraz, hivatalos iratok szerkesztésére. Egy-egy kiváló humanista kancelláriai írata szinte „történeti munka“-számba ment. Ezekkel tájékoztatta Mátyás király a külföldi közvéleményt.¹⁰⁰ Jóllehet ezeket többnyire a „nagyobb kancellária“ szerkesztette, Hangácsi, a királyi „kisebb kancellária“ feje nem szerzett kisebb érdemeket a király előtt. „Mátyás király számára a kisebb kancellária propagandája talán még értékesebb volt a nagyobbikénál, mert ez műveltebb alattvalóit igyekezett az uralkodó meggyőződéses híveivé alakítani“.¹⁰¹

Mint püspök, főpapi székhelyén is utánozta mestere, Vitéz Jánost. Csanádon, „mint mindenütt a székes-egyházi és szerzetesi monostorokban“ volt könyvtár Hangácsi kora előtt is.¹⁰² „De e könyvek úgy itt, mint mindenütt csak kevés számúak s leginkább egyházi s tanodai célokra vonatkozók valának. Nagyobb, a tudomány minden ágára kiterjedő könyvtárakat csak a 15. században kezdtek létesíteni, s tartalmukat leginkább Olaszország szolgáltatta. Itt készültek százanként, mondhatni gyárian azok a finom pergamenre írt, fényes kezdőbetűkkel, gyakran miniature-képekkel ékesített kodexek, melyek könyvtáraink fődíszét képezik ma is“.¹⁰³ Bizonyára Hangácsi is vásárolt és másoltatott könyveket, és Csanádon, püspöki udvarában szintén szívesen látott vendégek voltak a külföldi és magyar humanisták.¹⁰⁴ Valószínűleg az ő püspöki székháza is a humanizmus otthona lett. „Ennek az új életformának építészetiileg is meghatározott új színpada támadt, a könyvtárszoba. A kodexek híres, halhatatlan férfiainak társasága megihleti a csendet vagy az ünnepélyes beszélgetést“.¹⁰⁵ Hangácsi a királyi udvarban is résztvett humanista vitatkozásokban. Ezek jellemzője: „a problémákkal való telítettség“.¹⁰⁶ Szóba került

115. — ⁹⁹Kardos, id. h. 14. — ¹⁰⁰ Id. h. 73. — ¹⁰¹ Id. h. 76. — ¹⁰² *Bunyitay*, I. 283. — ¹⁰³ Id. h. ¹⁰⁴ *Kerecsényi*, id. h. 115. — ¹⁰⁵ *Kardos*, id. h.

e vitatkozások folyamán a lélek halhatatlansága, az akarat szabadsága; ki a jó pap; ki a rossz pap; mi fontosabb: a hittételek bizonyítása, vagy a gyakorlati erkölces tanítása.¹⁰⁷

VIII.

Hangácsi a kiváló jogtudós, mint a kisebb kancellária feje előkelő bírói működést fejtett ki. A kisebb kancellária ugyanis egyszersmind magas bírói fórum volt. Mint ilyen „arra is volt hivatva, hogy az első kodifikációs kísérleteket megtegye, mintegy utat mutatva Verböczynek. Evvel a tevékenységgel még szaporította amúgy is felbecsülhetetlen érdemeit”.¹⁰⁸ A nádoron és az országbírókn kívül még kétféle bíróság működött: a különleges királyi jelenlét („specialis praesentia regia”) és a személyes királyi jelenlét („personalis praesentia regia”) bírósága. Az előbbi élén a főkancellár, az utóbbi élén az alkancellár állott. E két bíróság hatásköre Hangácsi idejében egybeolvadt, ezért Mátyás király ezeket¹⁰⁹ egyesítette. Hangácsi címe ezentúl: személyes jelenlétünk helytartója („personalis presentiae nostrae locumtentens”). Ő viselte először ezt a címet. Ebben a méltóságban Hangácsi kezelte a király bírói pecsétjét (sigillum iudiciale, sigillum iuridicum), továbbá átnézte, kijavította és aláírta a fontosabb bírói parancsokat és más végzéseket.¹¹⁰

Nagy kegyben állott III. Kallixtus és II. Pius pápáknál, V. László és Hunyadi Mátyás királyoknál, úgy szintén Szilágyi Mihály kormányzónál. Nemcsak az uralkodók ruháztak rá nagyjelentőségű küldetésekre, de az Apostoli Szentszék is megtisztelő megbízatásokkal látta el. Midőn Vitéz János váradi püspök Váradon magánvagyonából egy prépostból és tizenkét kanonokból álló új káptalant kívánt alapítani abban az esetben, ha e célra a Szentszék a szentjobbi és a váradelőhegyi monostorok javait átengedi, a pápa Hangácsit küldte ki.¹¹¹ Jóllehet baráti kötelékek fűzték egykori főkancellár-főnökéhez, véleményezése aligha volt kedvező, mert a káptalan tervezett alapítása elmaradt.¹¹² Carvajal János és Szécsi Dénes bibornokokon

kívül őt nevezte ki a pápa¹¹³ teljhatalmú biztossá annak eldöntésére: ki tekintendő a zágrábi egyház törvényes főpapjának¹¹⁴ és egyéb ügyekben.¹¹⁵ Egyházmegyéje kegyúri családjai is „örömet hallgattak békeltető tanácsaira“. Egyességet¹¹⁶ hozott létre¹¹⁷ a viszálykodó **D a n c s f i M i k l ó s** és **D ó c z i L á s z l ó** közt.¹¹⁸ Nehány napra ezután elhunyt.¹¹⁹ Hangácsival ragyogó tehetségű, kiváló képzettségű humanista, hivatását nemes törekvéssel betöltő, finom tapintattal megáldott, éleseszű diplomata, lelkiismeretes, szigorú, apostoli lelkületű egyháznagy szállott a sírba. Nagy szellemek, mint II. Pius pápa, Hunyadi Mátyás király, megértették, helyeselték és pártfogolták terveit, azonban más oldalról magasztos céljainak kivitele nem nélkülözte az akadályokat.¹²⁰ A török veszély felismerésével és annak kivédésével megmentette az egyházmegyét, sőt felvette fejlődésének csúcspontjára.

lágyi Lóránd, id. h. 76. — ¹¹¹ 1458. III. 18. — ¹¹² Vet. Mon. II. 320. 1. *Bunyitay*, I. 290. — ¹¹³ 1460. XII. 20. — ¹¹⁴ Vet. Mon. II. 361. V. ö. *Fraknói Egyháznagyok a magyar középkorból*. Bp. é. n. 257. — ¹¹⁵ V. ö. Vet. Mon. II. 336—7. — ¹¹⁶ Mint a királytól kiküldött bíró (1462. XII. 15.) Udvarhelyen tanúskodik arról, hogy a határaik miatt torzszalkodó Váralja és Pálfalva lakói megbékültek. *Székelv. Oklt.* nr. 97. pg. 97—8. — ¹¹⁷ 1466. VII. 25. — ¹¹⁸ „partes prefate de consilio et inductione proborum hominum et signanter reverendi patris domini *Alberti episcopi domini et prelati nostri*, vigore aliarum literarum nostrarum exinde confectarum certam et unitivam fecissent compositonem“. A csanádi káptalan kiadványa; MODL 16388. — ¹¹⁹ A források 1466. augusztus havában már székürességet jelenítenek. *Orsz. Lt. Lib. dign.* — ¹²⁰ Kétségtávol ilyen magasabb szempont, a török elleni készülődés és erőgyűjtés vezette arra, hogy pápai engedéllyel a püspökségnek legalább átmenetileg, saját személyére megszerezzen egy préposti javadalmat. Ez nem sikerült neki, azonban már második püspök utóda kénytelen volt végérvényesen a püspöki jószágtestbe bekebelezni egy egyházmegyei javadalmat: a Szent-Gellértől alapított csanádi bencésapátságot.

Szokoli János

(1466—1493)

I. Származása. — Várad kanonok. — Püspökké kinevezése. — II. Klérus. — III. Püspöki Szentszéke. — IV. Török támadások. — Anyagi ügyek. — V. Pápai kedvezmények és megbízások. — VI. Királyválasztással kapcsolatos közéleti tevékenysége. — VII. Kolostorba vonulása.

I.

Feltűnő és nagyhatáskeltő esemény volt az előkelő és vagyonos családból származó, 27 éves korában püspöki székre emelt Szokoli János lemondása a főpapi méltóságról és a pálosremeték közé vonulása. Ősrégi, nemes család sarjadéka. A szabolcsvármegyei gazdag és befolyásos *z a k o l i* és *k i s v á r d a i S z o k o l i* család eredetét a Báthoriakkal közösen a szabolcsvármegyei Szokol¹ helységtől vette. A kis-várdai előnevet csak atyja, Péter macsói bán és temesi főispán,² a törökverő hadvezér, Szilágyi Mihálynak fegyvertársa kezdte használni.³ Anyja: *K i s v á r d a i P o t e n c i a n a*. Négy fivére közül ő, a legidősebb, az egyházi pályára lépett. „Egyik legrokonszenvesebb alakja történelmünknek, kinek életében vonzóan váltakozik a fény az egyszerűséggel, a hatalom a legnagyobb lemondással“.⁴

A várad egyházmegyébe vétette fel magát. Tanulóévei „Várad aranykorára esnek; mikor *V i t é z J á n o s*⁵ élénk irodalmi és művészeti gyűjtőpontjává, hírneves humanisták gyűjtőhelyévé tette; mikor iskolái jeles tanárokkal, a tudományos kiképzés minden eszközeivel rendelkeztek“.⁶ A káptalani iskolában rendkívüli képességeinek megnyilatkozásával magára vonta a nagy főpap figyelmét és megtette kanonokjává. Midőn a csanádi püspökség megüresedett,⁷ Szokoli még csak a kisebb egyházi rendeket bírta⁸ és — mint említettük — csak 27 éves volt. Mátyás király azonban sietett őt erre a püspökségre emelni és az Apostoli Szentszéknél szorgalmazta kinevezte-

¹ Máskép: Zokol, Zakol, Szakoly, — ² 1458—63. — ³ Radvánszky Béla, A zokoli és kis-várdai Zokoly-család. *Századok* 1868, 509. — ⁴ Bunyitay Vince, A várad püspökség története. Nagyvárad, 1883, II. 148. — ⁵ 1456—65. — ⁶ Fraknói Vilmos, Egyháznagyok a magyar középkorból. Bp. 1916, 107. Bunyitay, id. m. I. 280 sk. — ⁷ 1466. VIII. 25-én még él Hangács Albert. (MODL. 16388) ugyanez év augusztus havában már széküresedést jelentenek a források. (Orsz. Levéltár: Liber dignitatorum

tését. Sem a király kinevező okmánya, sem a Szentszékhez intézett irata nem maradt fenn. Biztosra vehetjük azonban, hogy Mátyás király kegye emelte püspöki székbe. Az Apostoli Szentszék külső befolyás nélkül aligha nevezett volna ki az előírt kánoni kort és a papszentelést nélkülöző férfiút püspökké.

Mivel a káptalanok püspökválasztó joga megszűnt, Mátyás király korlátlanul magának követelte a főpapkinevezéseket.⁹ Ezt azonban a Szentszék nem ismerte el. Az előző századokban a királyok csak kivételesen kérték maguknak azt a jogot, hogy a főpapok és a papság, illetve a káptalanok javaslata alapján nevezhessenek ki püspököket. A 15. század második felében kezdték csak ezt a jogot korlátlanul gyakorolni.¹⁰ A pápák nem fogadták el ezt a királyi kinevezést és ez ellen úgy védekeztek, hogy a püspöki székek betöltését esetről-esetre előzően ú. n. reservatióval fenntartották maguknak. Szokoli kinevezése előtt a csanádi püspökség betöltését is reserválta a Szentszék. Összeütközés azonban azelőtt is ritkán fordult elő, mert a pápák rendszerint ugyanazokat „nevezték ki“, akiket a királyok szintén ugyanazon műszóval: „kineveztek“. Így történt Szokoli kineveztetésekor is. A római kúria a királyi udvar előterjesztését teljesen figyelmen kívül hagyva, hivatkozva a reservatióra, saját hatalmából „kinevezte“ csanádi püspökké.¹¹ A pápai kancellária jegyzőkönyve szerint: 1466 október 27-én II. Pál pápa uralkodásának második esztendejében Szokoli (Zochel) János úr személyével betölttetett az Albert püspök elhunytával üresedésben álló csanádi egyház Magyarországon.¹² Ugyanezen a napon a Szentszék több bullát bocsá-

ecclesiasticorum.) — ⁸ „canonicum Varadiensem in minoribus dumtaxat constitutum“ (Kinevező bulla: *Acta et scripta* 105.) Egy másik pápai írat szerint csak a tonzurát vette fel. („Clericali dumtaxat character insignitus“. 1466. X. 2-i bulla. Id. h. 107.) — ⁹ *Érdujhelyi* Menyhért, A kalocsai érsekség a renaissance-korban. Zenta 1899, 58. — ¹⁰ Id. h. 40. V. ö. II. Pál pápának levelét Mátyás királyhoz 1465. VII. 10. *Fraknoi*, Magyarország és a szentszék II. 223—4. V. ö. *Galla Ferenc*, Mátyás király és a Szentszék. (*Lukinich Imre*. Mátyás király emlékkönyv Bp. Á. n.) 95—170. — ¹¹ „Provisionem eiusmodi ecclesiae ordinationi et dispositioni nostrae duximus ea vice specialiter reservandam, decernentes ex tunc irritum et inane, si secus super his per quoscunque, quavis auctoritate scienter vel ignoranter contingeret attentari... nullus praeter nos hac vice se intromittere potuit, neque potest reservatione et decreto, existentibus supradictis“ (*Acta et scripta* 104). — ¹² *Acta et scripta* 108. —

tott ki. Értesíti a kinevezésről: a káptalant, továbbá külön bullával a székváros és az egyházmegye papságát, azután a népet, a „vazallusokat“, ezenkívül a kalocsai érseket, végül Mátyás királyt.¹³ II. Pál pápa¹⁴ „különös kegy útján“ felmenti Szokolit a korhiány alól,¹⁵ majd¹⁶ külön bullával megengedi, hogy az egyházi rendeket, az alszerpapságot, a szerpapságot és áldozópapságot folytatólagosan bármely püspöktől felvehesse, végül ugyancsak bármely püspöktől magát püspökké szenteltethesse oly módon, hogy a püspökszentelésnél még két püspök segédkezzék; e kedvezmény azonban ne csorbítsa a kalocsai érsek jogait.¹⁷ „Az isteni bőkezűség némelykor kegyének sok ajándékát oly módon önti ki, hogy még a kor hiányait is elviselve pótolja a hiányt az erények érdemeivel, hogy az illető a méltóságok csúcsára emelkedhessék“. Ezek a szavak ugyan az ilyen bullák megszokott formulái, azonban Szokolinál megfeleltek a valóságnak, valamint a bulla egyéb dicsőítő kifejezései, melyekkel a pápa reményét fejezte ki: Midőn a pásztortól megfosztott csanádi egyház kormányzásáról Szokoli személyében kíván gondoskodni, a püspököt övező erények kimagasló ajándékai sokszorosan gyümölcsözők lesznek a csanádi egyházmegyére.¹⁸

II.

Szokoli főpásztorkodása alatt a székeskáptalan élén Pál,¹⁹ Miklós,²⁰ majd a püspök atyafia Szokoli Mihály²¹ állottak. Az Apostoli Szentszék egy alkalommal²² kiküldte a nagy- és kisprépostot, azaz a csanádi székeskáptalan és társaskáptalan fejeit, továbbá a csanádi éneklőkanonokot, hogy intézzék el Valkói János erdélyi kanonoknak Herczegszántói Mihály erdélyi kanonokkal folytatott peres ügyét.²³ A székesegyház részére Keszí Balázs „deák“ solymosi várnagy²⁴

¹³ *Acta et scripta* 105—6. „Fuit promotus Romae VI. Kal. Nov. Pontif. domini II.“ (sic!). — *Vatikáni lt. Liber oblig. et servitiorum* fol 137. Fr.-jz. — ¹⁴ 1466. XI. 6. — ¹⁵ *Acta et scripta*, 105 sk. — ¹⁶ 1466. XI. 13. — ¹⁷ Id. h. 107. — ¹⁸ Id. m. 108—9, 105. Mint csanádi püspököt a bolognai egyetemen (1467. IV. 23.) a jogtudomány doktorává avatták. *Verecs Endre*, Olasz egyetemen járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. *Monumenta Hungariae Italica*. III. *Matricula et acta Hungarorum in Universitatibus Italiae studentium*. Bp. 1941, 51. — ¹⁹ 1463—69. — ²⁰ 1471—83. — ²¹ 1486—97. — ²² 1499. IX. 8. — ²³ Kpt. 29—30, 37, 43—44, 59—60, 61—62, 68, 95. — ²⁴ 1471. V. 6. — ²⁵ 1475. III. 6. „In episco-

szentmísealapítványt tett oly módon, hogy örök időre átadta több arad- és temesvármegyei birtokát. A káptalan kötelezettséget vállalt arra, hogy abban az esetben, ha a soros kanonok valamelyik napon a szentmise bemutatását elmulasztaná, első ízben kenyéren és vízen böjtölteti, többszöri mulasztás esetén pedig teljes kanonoki jövedelmétől megfosztja. Ha a káptalant terhelné mulasztás, akkor Szokoli püspök jogosult a szentmisealapítvány céljaira lekötött birtokokat lefoglalni. — Szokoli Mihály nagyprépost később az örökvárosba zárandokolt.

A székeskáptalan két másik tagja, Csíkta plóczi Balázs olvasókanonok és Rozvágyi Simon marosontúli főesperes a páduai egyetem hallgatói. Szakál Jánost a ferrarai egyetemen doktorrá avatják.²⁵ Ebben a korban nem tartozott a ritka esetek közé, hogy magas állású egyházi férfiak valamely egyetemen éveken át folytatták tanulmányaikat. Az olasz főiskolák anyakönyveiben számos magyar kanonok, apát és prépost névvel találkozunk. Sem a pápa, sem Szokoli püspök nem gördített akadályokat abban az esetben, ha helyettesítésükről kellőképpen gondoskodtak.²⁶ Mint Szokoli nagyprépost, úgy Rozvágyi főesperes is elzárándokolt Rómába és ott beiratkozott a Szentlélek Társulatba.²⁷

Lehet, hogy a püspök példáján fellelkesülve, lépett egyházi pályára nagybátyjának, János belgrádi bánnak fia, Szokoli Ferenc, későbbi aradi prépost. Kétséggkívül a püspök atyafiai Szokoli András és Bálint, kik az aradi káptalan előtt²⁸ eltiltják a világosvári és gyulai várnagyokat Zárand vára és birtokai elfoglalásától. Kisprépostjának, Attilának közbenjárására, Báthori István erdélyi vajda és Kinizsi Pál temesi gróf alvidéki

pali palatio in saleta viridi consueta praesentibus testibus... domino Stephano quondam Laurentii Fodor de Pannonia iuris canonici scolari ac art. bacalarius M. Martinus filius quondam Cosmae de Sancto Bartholomaeo diocesis Sagrabiensis et Magister Ladislaus filius Joannis Zakalius de Themesuar, diocesis Zanadiensis, ambo hactenus in artium facultatibus studentes Viennae, ubi studium viget generale ibidemque in artium facultatibus pretiosi baccalarii erunt, praesentati heri per ... suppositoque hodie privato examini collegii Ferrariensi in dictis artium facultatibus ... ab omnibus unanimiter ... nemine discrepante exstiterunt approbati et sufficienter reputati... et insignia doctoratus recipiendi etc." Az itt nevezett Fodor István (1490. II. 20) szerémi püspök lett. Veress, Olasz egyetemeken járt magyarországi "anulók. Bp. 1941, 273—4. — ²⁶ Bunyi'tay, id. m. I. 302—3. — ²⁷ Kpt. 61. — ²⁸ 1494. II. 40. —

kapitány²⁹ megintették a szegedi vár fő- és alispánját, várnagyát és ennek helyettesét, hogy a társaskáptalan keresztúri jobbagyaitól a szegedi vár részére természetbeni adományokat ne követeljenek. A székeskáptalan kanonokja, T a s n á d i János aradi főesperes, egyszersmind az óbudai várkápolna igazgatója. Szilágyi Erzsébet e kápolnának ajándékozta a békésmegyei Szentetornyát és ennek hasznélvezetét rábízta Tasnádira.³⁰ — Az egyik kanonok, V o l i István majdnem szerencsétlenül járt. Mint hitesebizonytságot kiküldte őt a káptalan, hogy a Nagylaki Istvántól indított perben az ötvened-magával teendő esküt kivegye. Csanádon a székesegyház körül fekvő temetőt jelölték ki az eskű színhelyéül. Midőn itt Voli kanonok az esküttevő nemesek iránt tudakozódott, Jaksics István dühtől tájékozva mel-lén ragadta őt, földre teperte és kirántotta kardját, hogy keresztülszúrja. Csak a jelenlevő nemesek szabadították ki. — Szokoli egy másik papja, M a k ó f a l v i Albert „a pápa állandó asztaltársa“³¹ udvari szolgálatot teljesített a római kúriában. Egyházmegyéjéből származott T e m e s v á r i Balázs bodoni püspök, az apostoli legátus biztosa,³² továbbá T e m e s v á r i György árkádiai püspök, Váradi Péter kalocsai érsek segédpüspöke.³³ Püspöki székvárosának szülötte: C s a n á d i Jakabfia Lőrinc. Ennek és neje, Katalin részére a Szentszék³⁴ hordozható oltár használatára,³⁵ továbbá gyóntatóválasztásra ad engedélyt. Nevezettek ekkor nem a csanádi egyházmegyében, hanem Székesfehérvárott, „a veszprémi egyházmegyében“ tartózkodtak.³⁶ K i n i z s i Pál temesi gróf³⁷ kérelmére a Szentszék a tőle alapított egyház részére búcsút engedélyez.³⁸ Szokoli püspök hozta be székeskáptalanába B a r a t i n Lukácsot. Nemsokára a sebesi főesperességre emelkedett. Utódja lett Szokolinak a püspöki székből.

A p l é b á n i á k egy része Szokoli egyházmegyéjében magánkegyuraság alatt állott. Ilyeneknél a kegyúr bemutatta a kinevezendő plébánost a püspöknek és ez, amennyiben kánoni akadály nem merült fel, kinevezte plébánossá. Ismeretes, hogy

²⁹ 1463. VII. 13. — ³⁰ 1477. III. 25. — ³¹ „Noster continuus commensalis“. (1471. VI. 17.). *Századok* 1892, 555. Kpt. 82. — ³² *Fabritius*, *Urkundenbuch des Kisdar Kapitels*. Nr. 110. pg. 95. ³³ *Érdűhelyi*, A kalocsai érsekség 83. — ³⁴ 1468. VI. 1. — ³⁵ *Czaich Á. Gilbert*, *Regesták a római Datarialevéltárnak Magyarországra vonatkozó bulláiból*. Bp. 1899, 49. — ³⁶ *Vespr.* III. nr. 311, pg. 212. — ³⁷ 1482. II. 21. — ³⁸ *Vespr.* III. 413, pg. 277. —

a csanádi püspökség levéltára a török hódoltság korában elpusztult. Csak azok a források maradtak meg, amelyeket távollevő levéltárak őriztek meg. A királyi és pápai levéltárakban alig maradt fenn plébániákra vonatkozó adat, mert a plébániák közvetlenül nem állottak összeköttetésben magasabb hatóságokkal. Ez a magyarázata annak, hogy a közvetlen hitéletről alig maradt fenn tudósítás. **R o m o c s a h á z i** Albert torontáli főesperes és csanádi kanonok kéri **Kállay Jánost**, **K a s z a p e r e k** földesurát: adományozza az ottani plébániát **B a t t o n y a i** András csanádi oltárigazgatónak, helyesebben: praesentálja őt Szokoli püspöknek kinevezésre.³⁹ **B a r l a f i** István a szentiványi egyház kegyúri jogait⁴⁰ Szeged városának elzalogosította,⁴¹ **L á s z l ó** zádorlaki plébános⁴² az egyház kegyura, **Dóczi Imre** nevében az aradi káptalan előtt tiltakozik⁴³ az ellen, hogy **Guthi Ország Lőrinc**, és mások a csanádvármegyei Szárafalvát (később: Sárafalva, Torontál vm.), több más csanád-, arad- és temesvármegyei birtokkal együtt elfoglalják, megtartsák és élvezzék.

III.

A p ü s p ö k i s z e n t s z é k ügyeit általában helytartójával, avagy „officiálisá“-val, a káptalan közreműködésével intéztette. Pál nagyprépostot II. Pál pápa bíróul küldte ki⁴⁴ **Hédervári Imre** bán kérésére **Tamási László** vajda özvegyének hagyatéka ügyében.⁴⁵ Csanádról írja Szokoli püspök⁴⁶ **Szeri Pósa**fi Istvánnak, hogy bizonyos perben **Ambrus mester** csanádi kanonokot és **Zekenei Lászlót** küldte ki. Kéri, hogy a tőle ajánlott módozatok mellett a fennforgó ügyet döntsék el és kéri azt a compositionális levelet, melyet a néhai **Lábatlani Jánossal** kötött egyességről vettek fel.⁴⁷ A püspöki szentszéktől fellebbezésnek volt helye az érseki szentszékhez. Ezt a fellebbezési utat évtizedekkel ezelőtt megtartották. Midőn a csanádi püspöki szentszék özv. **Teleki Varjas Miklósné** panaszára **Varjas Jánost** hitbér- és jegyajándék címén 19 forint fizetésében elmarasztalta,⁴⁸ alperes a bácsi érseki szentszékhez fellebbezett.⁴⁹ Szó-

³⁹ *Cornides*, *Diplomatarium*, III. 63. Az Akadémia kéziratárában. —

⁴⁰ 1491. X. 21 — ⁴¹ *Szeged* 17. sz. 32—33. l. — ⁴² „Discretus Ladislaus presbyter, plebanus de Zadorlaka“. *MODL* 18318. — ⁴³ 1480. I. 21. — ⁴⁴ 1467. VI. 1. — ⁴⁵ 1470. III. 24. — ⁴⁶ *Vespr.* III. 304. sz. — ⁴⁷ *Keszthely*: *Miscell.* 232. *Iványi* Béla egyetemi tanár ur szivességéből. — ⁴⁸ 1450. V. 3. — ⁴⁹ *Remetei*, 25. — ⁵⁰ 1480. — ⁵¹ 1481. II. 16. — ⁵² *Fraknoi*, Egy-

koli idejében ezt a fellebbezést az érsektartomány püspökei talán elhanyagolták. Valószínűbb azonban, hogy Váradi Péter kalocsai érsek volt túlságosan féltékeny metropolita jogaira. Tény az, hogy emiatt Szokoli az érsektartomány püspökeivel együtt nézeteltérésbe került a kalocsai érsekkel. A kalocsai érsekségre csak az imént emelte fel Mátyás alacsony sorsból Váradi Pétert. Már előbb egyházi javadalmakkal halmozta el: esztergomi kanonok, erdélyi nagyprépost, szentjobbi és földvári apát, ezenkívül királyi titkos kancellár. Mihelyt a kalocsai érsekség⁵⁰ megüresedett, kalocsai érsekké és főkancellárrá nevezte ki. Kineveztetése az Apostoli Szentszék részéről nehézségbe ütközött. Mátyás azonban nem engedett. Külön követet küldött Rómába Váradi kineveztetése érdekében, felhasználta minden összeköttetését és ezzel célt ért: a pápa⁵¹ Váradit kinevezte kalocsai érsekké. Senki sem élvezte annyira a király bizalmát, mint Váradi. Bár a főkancellári méltóság nem követelte, mégis érsekké neveztetése után is csaknem állandóan a király környezetében maradt. „A nagy király a diplomáciai alkudozások minden rejtelmét feltárta előtte. Lelkének legtitkosabb redőibe engedte bepillantani”.⁵² Éppen ekkor készítette elő Váradi bibornoki kineveztetése útját. „A fiatal érsek, ki napról-napra a bíbort is várhatta, kit a király érdemekben megőszült püspökök fölé emelt; kit nagyobb bizalommal tüntetett ki, mint ősrégi nemzetségek sarjait, a diadalmas hadvezéreket és hatalmas zászlósurakat, megnyitotta lelkét az elbizakodás és önbecsülés érzete előtt”.⁵³ Kiméletlen volt mások irányában; kedvét lelte abban, hogy felsőbbségét érseki tartománya püspökeivel éreztesse. Nem átalotta, hogy⁵⁴ az Apostoli Szentszéknel panaszt ne tegyen ellenük: „Ámbár a püspökök kötelesek az ítéleteiktől való fellebbezés esetén a fellebbezésnek helyt adni és az érsek ítéletének engedelmeskedni, ennek ellenére László erdélyi, János váradi, Ozsvát zágrábi, Benedek boszniai, János szerémi, János csanádi és Péter nándorfehérvári püspökök és официálisaik az említett fellebbezéseket vakmerően megakadályozták és nem ritkán az érsek iránti köteles engedelmességet megtagadják, miáltal őt jogtalansággal illetik és egyházi büntetések alá esnek”. Kérelmére a Szentszék⁵⁵ a veszprémi

háznagyok a magyar középkorból. Bp. 1916, 112. — ⁵³ Id. h. 116. —

⁵⁴ 1482. — ⁵⁵ 1482. III. 17. — ⁵⁶ Czaich, id. h. 33. *Érdúj helyi*, id. h. 83.

és a győri püspököket bízta meg az ügy vizsgálatával.⁵⁶ Ennek eredményét a források nem tartották fenn. Azonban Szokoli és püspöktársai hamarosan más úton megszabadultak a hatalmi túltengésben szenvedő metropolitától. Várad nemcsak püspöktársaival, hanem a királlyal is szembeszállt. Azt képzelte, hogy nélkülözhetetlen királyára. Zokon vette, ha nem követte tanácsát. Kényes titkainak birtokában azt hitte, hogy ezzel nyomást gyakorolhat uralkodójára. Ebben tévedett:⁵⁷ a király az érseket fogságra vetette.⁵⁸

IV.

Szokoli János csanádi püspök egyházkormányzata idejében — a Temesköz történetírói szerint — sok zivatar, sok nyomor és pusztulás vonult el a Délvidék felett. Belső állapotai, Mátyás erélyes uralkodása ellenére sem voltak megnyugtatók. A Duna-melléki végvárok: Pancsova, Keve, Horom, Szentlászló, Somlyó olyan rossz karban voltak, hogy a török támadásainak alig állhattak ellen. Az ellenség gyakori betörései szakadatlanul veszélyeztették a személy- és vagyonbiztonságot. Ipar, kereskedelem, szellemi foglalkozás pangott. A közbiztonságot maguk az ország védelmére tartott zsoldos és idegen csapatok útonállással, lopással, gyilkosságokkal zavarták. Az egyházi élet fejlesztését nemcsak megakasztotta a szakadatlan háborúskodás, de az előbbi időszakokban elért eredmények is vagy egészen elenyésztek, vagy tetemesen csökkentek. A török hordák nem egyszer árasztották el az egyházmegye területét, templomokat rabolva és gyújtogatva, a városok és falvak lakosságát rabláncon elhurcolva.⁵⁹ A szükség kényszerének, a honvédelem követelményeinek tulajdonítható, hogy éppen a római katolikus egyház hí fiainak, a Hunyadiaknak kellett az elnéptelenedett délvidéki megyéket, magyar nép hiányában, az orthodox keleti egyházhoz tartozó szerb és román lakosokkal betelepíteniük. Ez a telepítés jelentékenyen megzavarta az egyensúlyt a római és a keleti egyházak követőinek nemcsak számarányában, de hitéleti és valláserkölcsi tekintetben, sőt anyagi szempontból is. Az első nagyobb szerb bevándorlás Nagy Lajos és Zsigmond királyok korában történt. Dusán szerb despotának halála után⁶⁰

Vespr. III. nr. 164, pg. 277.—8. — ⁵⁷ 1454. nyarán. — ⁵⁸ *Fraknoi*, id. h. 116—117. — ⁵⁹ *Szentkláray* Temesvármegye története (Borovszky, Magyarország vármegyéi és városai) 310—2. — ⁶⁰ 1356. — ⁶¹ 1389. — ⁶² 1404

a szerb birodalom felbomlott, a macsói bánsággal Nándorfehérvár visszakerült a magyar koronához. Lázár, Felső-Szerbia fejedelme Nagy Lajos hűbéresének vallotta magát. Ekkor a Temes és Maros síkságain már számos szerb község állott fenn. A rigómezei csata⁶¹ után és Murad szultánnak Szerbia ellen intézett támadásai közben⁶² Zsigmond király nagyszámú szerb alattvalónak engedte meg a menekülést országába. A husziták ellen vívott háborúban⁶³ szerbek is teljesítettek hadi szolgálatot. Brankovics György vezette ezután⁶⁴ Magyarországra a szerbek bevándorló csapatát. Mikor Szendrőt Murád szultán elfoglalta, Brankovics Magyarországra jött lakni és itteni, több mint száz helységet magában foglaló uradalmaira sok szerbiai jobbágyát telepítette át. Novoberdo eleste után, Albert és I. Ulászló uralkodása alatt, majd Mátyás király idejében, Szendrő második eleste után,⁶⁵ újabb telepítések történtek. Brankovics György unokái, István, János és Birini Pál Temes, Keve és Horom kihalt helységeit népesítették be szerbiai családokkal. Szokoli főpásztorkodása alatt Kinizsi Pál mintegy 50.000 főnyi szerb telepeséből sok jutott az alsótemesi részekre.⁶⁶ E szerb telepések vonakodtak a püspöknek járó tizedet megfizetni. Az akkori szokás szerint erre Szokoli egyházi tilalmat (interdictum) mondott ki az ellenszegülő területekre. Levelet írt⁶⁷ Arad vármegye közönségéhez a dézmszolgáltatás megtagadása miatt rájuk rótt interdictum ügyében és azt tanácsolta, hogy ezt fizessék meg.⁶⁸ Egy hónap múlva tudatja a sződi plébánossal és általában a Szeri Pósa István kegyurasága alá tartozó plébániák lelkészeivel, hogy a „szerbek tizede miatt“ (propter decimas Rascianorum) Istvánra és családjára rótt interdictumot húsvét nyolcadáig elengedvén a mondott időig egyházi cselekményeket végezhetnek.⁶⁹ Az egykorú Szerémi György történetíró elbeszélése szerint: Kinizsi Pál temesi főispán lefoglalta a csanádi püspököt illető dézsmákat és behordatta magához a temesvári várba, nem törődve az egyházi kiközösítéssel; Isten azonban megbüntette: megnemult.⁷⁰ Szerémiről megállapították, hogy elbeszélései nem mindig megbízhatók. Jelentősége inkább abban áll, hogy visszatükrözi az akkori köznép gondol-

—12. — ⁶³ 1420—21. — ⁶⁴ 1433. — ⁶⁵ 1459. — ⁶⁶ Id. h. 309. — ⁶⁷ 1469. II. 11. — ⁶⁸ *Keszthely*: Misc. 578. — ⁶⁹ *Keszthelyi lvt.*: Misc. 579. — ⁷⁰ *Erdélyi*, A mohácsi vész nemzedéke. 214, 232, 333. Wenzel kiadása 51.

kozását és szóbeszédét. Ugyanez, a molnárlegényből az országzászlósi méltóságig felküzdött Kinizsi, Mátyás egyik legjelesebb vezére, „ki báró és hatalmas azokon a részekén“, ⁷¹ kiűzte Márton egresi ciszterci apátot monostorából. A király ugyan őt visszahelyezte jogaiba, Kinizsi jelentésére azonban Pechinoli Angelo pápai követ maga elé hurcoltatja Budára, ott behörtönözteti és innen csak százötven forint lefizetése ellenében szabadult ki. ⁷²

A püspök-kinevezési bulla kiemeli, hogy Szokoli a lelki-gondozásán kívül egyéb erényei mellett az a n y a g i j a v a k kezeléséhez is ért. („Apud Nos de temporalium circumspectione . . . fide digna testimonia perhibentur“). ⁷³ Ez is az oklevelek szokásos formulája. Azonban Szokolinál ez is valóság volt. Nemcsak egyházi javait gondozta kellő lelkiismeretességgel, hanem általában az anyagiakban is szerencse kísérte intézkedéseit. „Nemcsak mély vallásosság lakott benne, hanem gyakorlati gazda volt. A püspöki jószágokat jó rendben tartotta“. ⁷⁴ A fennmaradt oklevelek megemlítik S z ő k e Lőrinc kovászi gazdáját, ⁷⁵ továbbá B r a s s ó János tiszjtét, ⁷⁶ S á n t a János derzsi gazdáját. ⁷⁷ Örködött jogain és meggátolta a jogtalanságokat. Tiltakozott az ellen, hogy a király egyes birtokokat eladományozzon, ⁷⁸ majd ⁷⁹ Dóczi Imrétől perli a gyaraki hegyen levő Domomál nevű szőlőt, ⁸⁰ és zálogba vesz ⁸¹ tőle két házat és egy kúriát az aradvármegyei Kovászi helységben. ⁸² Midőn ⁸³ Nagy János el akarta adni a csanádmegyei Munárt és Gedest, ezenkívül a temesmegyei Kakatot, ez ellen az aradi káptalan előtt Szokoli János csanádi püspök, továbbá Dóczi Imre tiltakoztak. ⁸⁴ Püspök-korában családi jószágai is gyarapodtak: Mátyás király ⁸⁵ megparancsolja a leleszi konventnek, hogy néhai Szokoli Péter fiait, János csanádi püspököt, Albertet és Andrást, iktassa be Dara Jánosnak a szatmárvármegyei Dara és Óvár helységben

— ⁷¹ „qui baro et potens est in illis partibus“ — ⁷² Márton apát 1489. XI. 8. felterjesztése a Szentszékhez. Stifte, Okl't. nr. 60. — ⁷³ Acta et scripta 105. — ⁷⁴ Borovszky, I. 363. — ⁷⁵ 1471. Id. h. — ⁷⁶ 1472. Résztvett Guthi Ország Mihály nádor Hodos és egyéb birtokai beiktatásán: „Joannes Brasso (officialis) reverendi domini Johannis episcopi ecclesie Chaniadiensis“. Krassó III. 327. sz. — ⁷⁷ 1479 MODL. 18199. — ⁷⁸ MODL. 17290. — ⁷⁹ 1479. — ⁸⁰ MODL. 18167. — ⁸¹ 1486. — ⁸² MODL. 19126. — ⁸³ 1487. II. 8. — ⁸⁴ MODL. 19232. V. ö. Borovszky, II. 202, 403. NRA fasc. 1657. nr. Csanadiensis epipi Joannis de Zokol erga Joannem Nagy ab alienatione possessionis Munar, Gedes etc. protestatio. — ⁸⁵ 1483. VII. 7.

s a visói pusztában levő részjószágaiba s a szabolcsmegyei szárdi halastó birtokába, melyet nekik Veronika, néhai Dara László özvegye örökbe adott. A leleszi konvent⁸⁶ jelenti, hogy Mátyás király parancsa szerint néhai Szokoli Péter fiait, János csanádi püspököt, Albertet és Istvánt a szatmármegyei darai és óvári Vizsoly pusztabeli részjóságok és a szabolcsmegyei szárdi halastó birtokába beiktatta.⁸⁷ Szokoli birta ezenkívül a szekszárdi bencésapátság javadalmát.⁸⁸ Azonban inkább magánvagyonának kell tulajdonítanunk, hogy rögtön püspökké kineveztetése után, Kelemen fia Imre kánonjogtudor és bácsi kanonok útján, még püspökszentelése előtt⁸⁹ hiány nélkül lefizette a 900 forint székdíjat, továbbá az ú. n. kisebb servitutumot.⁹⁰ Ő az egyetlen püspök ebben a korban, akiről ezt tudjuk. Eleinte szokás szerint mint „választott“ püspök fordul elő az oklevelekben, majd⁹¹ püspökké szentelése után mint „csanádi püspök“. Így Mátyás amaz oklevelében,⁹² mellyel megerősíti IV. Béla királynak Dénesd pozsonymegyei helység népeinek szabadságlevelét.⁹³

V.

Az Apostoli Szentszék ismételten részesítette őt kegyben és részben az ő előterjesztésére papjait és híveit is. Még „választott“ püspök volt, midőn II. Pál pápa⁹⁴ hordozható oltár használatára ad neki engedélyt.⁹⁵ Hasonló kiváltságot nyertek⁹⁶ egyházmegyéjéből a következők: György Balázs,⁹⁷ Merege Miklós somlói plébános,⁹⁸ Egresi Vazul,⁹⁹ Fábri Mihály lippai plébános,¹⁰⁰ Papi Egyed,¹⁰¹ Mátyás galádi plébános.¹⁰² Nevüknél külön-külön fel van tüntetve a csanádi egyházmegyéhez tartozás. IV. Sixtus pápa is adott ilyen engedélyt¹⁰³ R é v k a n i z s a i Imrefia Barnabás „csanádegyházmegyei áldozópapnak“,¹⁰⁴ továbbá VIII. Ince pápa¹⁰⁵ az „apai és anyai ágon nemes család-

— ⁸⁶ 1483. VII. 31. — ⁸⁷ Erd. Muz. okl. 391. sz. — ⁸⁸ Pann. XII/B. 58.

— ⁸⁹ 1466. XI. 17. — ⁹⁰ Acta et scripta. 109—110. V. ö. Vat It. Liber provisionum omnium Ecclesiarum. Vol. 83. fol. 4. (1466. X. 8.) és Liber oblig. et servitorum fol. 137. (1466. XI. 20.) Fr.-jz. — ⁹¹ 1468-tól. —

⁹² 1468. X. 5. — ⁹³ — Hazai okl. 300. sz. 424. l. — ⁹⁴ 1467. — ⁹⁵ Czaich, id. h. 47. — ⁹⁶ 1469. — ⁹⁷ Érdujhelyi Menyhért, Kutatásaim a római levél.

Kat. Szem. 1896, 641. — ⁹⁸ Id. h. 642. — ⁹⁹ Id. h. 643. — ¹⁰⁰ Id. h. 644. — ¹⁰¹ Id. h. 644. — ¹⁰² Id. h. 644. — ¹⁰³ 1475. — ¹⁰⁴ Czaich, id. h. 56.

A vatikáni iratban: „Barnabas Emerici de Rewkinsa (sic) presbyter Cenadiensis diocesis“. — ¹⁰⁵ 1848. XI. 25. — ¹⁰⁶ „Johanni de Krassfeo

ból származó“ Krassófi János marzsina plébánosnak.¹⁰⁶ Marzsina a Bega vize mellett, a facset-erdélyi országúton fekszik. Általában Krassó, de egyideig Hunyad, majd Temes megyéhez tartozott. Nemcsak a mindkét ágról nemes János pap, hanem egy másik nemes: Walkasin Péter ebben a században Krassófőtől vette előnevét.¹⁰⁷

A hordozható-oltár kedvezményén kívül a Szentszék egyeseknek búcsút engedélyezett. Így Dobokai Tamás („Cenadienis diocesis“) búcsúben részesül,¹⁰⁸ Kemecsei János pedig az akaratlan emberölés büntető következményei alól nyer felmentést. Ennek előzményei nem érdektelenek. Kemecsei Rómában járt.¹⁰⁹ Onnan visszatérve, midőn Apátfalván megszállott, rablók törtek rá, értéktárgyait elvették, őt magát megsebesítették és megkötözték. A zajra az apátfalviak a rablókat elfogták és a Pécskától nyugatra eső Latorján nevű faluba vitték. Itt a pallosjoggal felruházott Orros László földesúr akasztófára ítélte őket, de azzal a kikötéssel, hogy az ítéletet Kemecsei személyesen hajtsa végre. Hiába hivatkozott utóbbi egyházi állására; mivel azzal fenyegették, hogy különben őt akasztatják fel¹¹⁰ a rablókkal, kénytelen volt engedelmeskedni. A Szentszék feloldozta.¹¹¹

Kitüntető megbízásokat is ruház az Apostoli Szentszék Szokolira. Hédervári Imre bán panaszolja, hogy Miklós, a Boldogságos Szűzről nevezett budavári egyház plébánosa, őt bizonyos hagyatéki pénzek elsikkasztásával vádolja. Az esztergomi vikárius a hamisan vádaskodó papot elítélte, a pap Rómába fellebbezett. II. Pál pápa Szokolit küldte ki az ügy megvizsgálására.¹¹² Bepanaszolták Szlavóniai Imre ciszterci szerzetest, hogy magát a szentgotthardi monostor apátjának vallotta; e hamis jogcímen a monostor javait bitorolta, elprédálta, bútorait és drágaságait ellopta. A peres ügy fellebbezés útján Esztergomba, végre Rómába került. A pápa¹¹³ ezzel az ügygel is Szokolit bízta meg.¹¹⁴ Hasonlóképpen Szokoli püspököt küldte

(sic) plebano de Marzina Chanadiensis diocesis... liceat tibi, qui... de nobile genere ex utraque parente procratus existis, habere altare portabile“. Czaich, Regesták VIII. Ince pápa korából. *Tört. Tár* 1901, 527. —

¹⁰⁷ *Pesty*, Krassó vm. II/I. 262—4. — ¹⁰⁸ *Vat. lt. Suppl. Sixt.* IV. Tom. 161. fol. 178/b. — *Fr.-jz.* — ¹⁰⁹ 1469. — ¹¹⁰ 1478. VI. 8. — ¹¹¹ *Vet. Mon.* II. 442. *Karácsonyi*, A Csanádnemzetség birtokai Délmagyarországon. *Tört. és Rég. Ért.* 1885, 269—271, 329. — ¹¹² *Érdúj helyi*, id. h. 624. — ¹¹³ 1470. VIII. 23. — ¹¹⁴ *Id. h.* — ¹¹⁵ 1474. VI. 5. — ¹¹⁶ *Czaich*, Regesták a ró-

ki IV. Sixtus pápa,¹¹⁵ hogy Pankotai János kanonokjával „kellő mérsékléssel“ hajtsa végre azt az ítéletet, melyet a kalocsai érseki helytartó a szegedi dömés-kolostor javára hozott a kolostorra hagyományozott szőlő ügyében, miután ezt a szőlőt némelyek lefoglalták.¹¹⁶ VI. Sándor pápa őt bízta meg¹¹⁷ azzal, hogy a csanádi székesegyházi és társaskáptalani préposttal (a nagy- és kispréposttal) vizsgálja meg a péterváradi monostor kegyúri jogi helyzetét. A kegyúri jogot Ujlaki Lőrinc magának követelte.¹¹⁸ Nagyprépost ekkor: a már említett Szokoli Mihály, kisprépost: Balázs volt. A péterváradi apátságot Mátyás király adományozta Borgia Rodrigo bíbornoknak, a későbbi VI. Sándor pápának. Mátyás halála után Ujlaki Lőrinc az apátságot azon a címen, hogy ő ennek kegyura, elfoglalta. A bíbornok magyarországi tisztjei Ujlakival egyességre léptek; ennek értelmében Ujlaki mint kegyúr az apátságot Rodrigo bíbornoknak adományozza. Ezt az egyességet VIII. Ince pápa megerősítette. Miután Borgia bíbornok mint VI. Sándor a pápai trónt elfoglalta,¹¹⁹ Ulászló király arra hivatkozott, hogy ez az egyesség a korona kegyúri jogaira sérelmes és ennek megsemmisítését kérte. Erre küldte ki a pápa Szokoli püspököt és két prépostját mint pápai biztosokat azzal az utasítással, hogy abban az esetben, ha a király előterjesztését alaposnak találja, az egyességet semmisítse meg.¹²⁰

VI.

Mátyás király halála¹²¹ kétségkívül mélyen megrendítő hatással volt Szokolira. „Egy nagy alak eltűnése a legérzéktelembbeket sem hagyhatja érintetlenül.“¹²² Mátyás királynak köszönhette Szokoli püspökké kineveztetését és uralkodása alatt mindvégig élvezte kegyeit. De ha az első percben „mindenki csak arra gondolt, hogy az ország mit vesztett“,¹²³ csakhamar a trónörökléssel, a királyválasztással kellett foglalkozni. Szokoli sem vonhatta ki magát a kérdés megoldása alól. Trónkövete-

mai Dataria lt-ból 66 — ¹¹⁵ 1493. I. 14. — ¹¹⁸ *Vet. Mon.* II. 539. — ¹¹⁹ 1492. VIII. 11. — ¹²⁰ *Fraknói*, A magyar királyi kegyúri jog. Bp. 1895, 218. Részletesen: Magyarország és a szentszék II. 264—273. „VI. Sándor pápa mint péterváradi apát“. A vizsgálat eredményét nem ismerjük, de VI. Sándor továbbra az apátság birtokában maradt. — ¹²¹ 1490. VI. 6. — ¹²² *Szilágyi* Sándor, A magyar nemzet története. IV. (*Fraknói* Vilmos, A Hunyadiak és Jagellók kora). Bp. 1896, 333. — ¹²³ *Id. h.* — ¹²⁴ *Id. h.* 334. —

lőkben nem volt hiány. „Ugyanis a magyar korona, melynek megszerzésére már a 13. század vége óta a leghatalmasabb dinasztikiák szüntelenül sóvárogtak, értékében Mátyás uralkodása alatt még jelentékenyen emelkedett.“¹²⁴ Mátyás király **Korvin János**t jelölte ki utódjának. Ezenkívül a Habsburg-ház: nevezetesen **Miksa** római király, továbbá a Jagello-házból **Ulászló** cseh király és öccse, **János Albert** herceg igényelték a magyar trónt. Szokoli úgy látszik, kezdettől fogva **Ulászló** mellett foglalt állást. „Ama nagy vonásokból, melyek János püspököt Mátyás királyhoz bővölték, ennek fiában egy sem vala meg.“¹²⁵ Befolyásolta Szokolit **Korvin János**s sal szemben a trónkövetelő törvénytelen származása, továbbá annak mérlegetése, hogy „Magyarország elszigetelten megállani és feladatát még a legnagyobb fejedelem alatt sem képes“.¹²⁶ **Miksa** római király eljátszotta kilátásait azzal, hogy örökösödési jogára hivatkozva, a nemzet királyválasztó jogát nem ismerte el. Talán a legnépszerűbb trónkövetelőnek **János Albert** herceg tűnt fel: tatár seregeken aratott győzelmeiért mint diadalmas hőst ünnepelték. „De kiváló egyéni tulajdonságai nem pótolták azt a fogyatkozást, hogy országa nem volt és atyja halála után sem számíthatott biztosan a lengyel trónra, melynek betöltése szintén szabad választástól függött“.¹²⁷ Ezek megfontolása után Szokoli a lengyel királyi származású **Ulászló** cseh királytól várhatta leginkább, hogy Mátyás birodalmát összetartja és hódításaiból legalább a cseh koronához tartozó Morvaországot és Sziléziát Magyarország részére megmenti.¹²⁸ Ez a felfogás nemsokára túlsúlyra emelkedett. Június első napjaiban érkezett meg Szokoli a királyválasztó országgyűlésre. Ez „választási feltételek“-et szerkesztett a megválasztandó király részére. Ebben többek közt követelték: a király az esztendő nagyobb részét Magyarországon töltsen. Ezzel elárulták, hogy **Ulászló** cseh királyra vagy **Miksa** római királyra gondoltak. **Korvin János** fegyvert ragadott, de vereséget szenvedett. „Ezzel megtört és **Ulászló** koronázási menetében maga vitte a koronát“.¹²⁹ **Ulászlónak** adott ugyanis a nagy többség elsőbbséget a külföldi trónjelöltek közül. Népszerű lett „a len-

¹²⁵ Ezt ugyan Filipecz akkori váradi püspökről írja a püspökség történetírója (*Bunyitay*, I. 319), de ez a megállapítás vonatkozik a csanádi püspökre is. — ¹²⁶ *Szilágyi*, IV. 336. — ¹²⁷ Id. h. 338. — ¹²⁸ Id. h. — ¹²⁹ *Hóman-Szekfű*, III. 415. — ¹³⁰ 1490. VII. 15. — ¹³¹ *Szilágyi*, IV. 343—5. —

gyel-cseh szövetség eszméje“. Ünnepeles ülést tartott¹³⁰ az országgyűlés a budai Szent-György-egyházban. Erre az Apostoli Szentszék és a külföldi fejedelmek követeit is meghívták. Szentmise után Nagylucsei Orbán egri püspök, nádori helytartó, mint elnök előterjesztette azt a javaslatot, hogy Ulászló cseh királyt válasszák meg Magyarország királyává. Ezt az indítványt az országgyűlés egyhangú lelkesedéssel elfogadta¹³¹ és az új király fogadására küldöttséget választott. Ebbe beválasztották Szokolit is. Szokoli a küldöttség többi tagjaival elindult a király elé, hogy az ország határán üdvözölhessék. Ulászló ezt nem várta be, hanem a főváros felé sietett. Nagyszombat és Sempte közt, Farkashidán találkoztak a királlyal.¹³² Innen bevonultak¹³³ Budavárába, majd Székesfehérvárra¹³⁴, a szentkoronával Ulászlót ünnepélyesen királlyá koronázták.¹³⁵

VII.

Sem a korán elért magas méltóság, sem a dús anyagi javak, sem a pápai és királyi kegy nem boldogították Szokolit. Lelke magános elvonultságra vágyott. Régóta foglalkozott a gondolattal, hogy a pálosremeték közé lép. Már IV. Sixtus pápa (1471—84) előtt feltárta szívének ezt a régi óhaját.¹³⁶ A pápa iparkodott őt erről egyelőre lebeszélni, hasonlóképpen uralkodója és legtöbb püspöktársa. Megismételte szerzetbelépésének kérelmét VIII. Ince pápa (1484—92) előtt, de csak VI. Sándor idejében¹³⁷ teljesült hő vágya.¹³⁸ Miután több, mint negyedszázadon át kormányozta Szent Gellért örökségét, ötvennégyéves korában „letette az egyházfejedelmi bíbort s a diósgyőri kolostorban felvevé a Szent Pálrendűek fehér ruháját.“¹³⁹ Körülbelül ugyanakkor, mikor Szokoli,¹⁴⁰ mondott le proszniczi Filipp és János püspök is váradi és olmützi püspökségéről, a budai prépostságról és a főkancellári méltóságról; vagyonát szétosztotta az egyházak, rokonai és barátai között, az Apostoli Szentszék engedélyével a ferencesek ama kolostorába vonult, melyet a morvaországi Hradischon ő emeltetett. Azonban, míg a „volt

¹³² 1490. 31. — ¹³³ 1490. VIII. 9. — ¹³⁴ 1490. IX. 18. — ¹³⁵ Id. m. 346

— ¹³⁶ Fennmaradt IV. Sixtushoz felterjesztett kérvényének kivonata a vatikáni levéltárban: Suppl. Sixt. IV. Tom. 1058. Fol. 23/b. — *Fr.-jz.* —

¹³⁷ 1493. — ¹³⁸ Eubel, Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner und Cistercienser-Ordens. 1900, nr. 235, pg. 253. — ¹³⁹ *Bunyitay,*

váradai püspök“ — mint szerzetestársai őt nevezték — ezentúl is a diplomáciai pályán működött és Ulászló király politikájának éppúgy, mint azelőtt Mátyás királyénak, elsőrangú tényezője volt;¹⁴¹ addig Szokoli János teljesen elzárkózott a világ eseményeitől és a legnagyobb alázatossággal vetette alá magát az ujoncok közös gyakorlatainak. Püspöktársai élénken érezték hiányát. Midőn Budára tanácskozásra jöttek össze, kérelték: térjen vissza közéjük. A király többször megkínálta új egyházi méltósággal; Váradai érsek elhunyt¹⁴² után felajánlotta a kalocsai érsekséget.¹⁴³ A király közbenjárására rendi előljárói sem ellenezték ennek elfogadását. Szokoli azonban mindvégig megmaradt pálos-remetének. Napjait a remeteélet szigorú szabályai szerint önmegtagadásban, lemondásban, a tudomány ápolásával a szentség hírében élte le. A czenstochowai páloskolostorban őrzött arcképe mint „boldog“ pálospüspököt tünteti fel.

Bulcsú csanádi püspököt a pápa megbízta,¹⁴⁴ hogy ejtse meg a kihallgatásokat az ötven évvel azelőtt elhunyt Lukács esztergomi érsek szenttéavatásához, miután a szenttéavatást Róbert esztergomi érsek és a tartományához tartozó püspökök a Szent-széktől kérelmezték. A csanádi püspök becsülettel megfelelt feladatának: alaposan megvizsgálta a szentéletű főpap egész életét és annak adatait a közbenjárására történt csodákkal együtt szabályszerű jegyzőkönyvbe foglalva felterjesztette Rómába. A pápaság és a császárság harca, majd a tatárjárás más irányba terelte a közfigyelmet és nem akadt többé senki, akinek eszébe

id. m. II. 148. — ¹⁴⁰ 1490. — ¹⁴¹ *Bunyitay*, I. 319—320. Egy alkalommal Szokoli is kénytelen volt kényes természetű diplomáciai szolgálatra vállalkozni. Ulászló király színelég házasságot kötött Beatrix királynővel. Ezután Ulászló visszalépett, míg a királynő a frigy perfektuálását sürgette. Külföldi hatalmak kérésére a pápa Orsini Orso legátust bízta meg ez ügy rendezésével. A legátus kérdezte a királynét: „Miképpen lehetne a királyt erre rábírní?“ Beatrix ezt válaszolta: „Ez három egyházi férfiú befolyásával érhető el. Ezek: Filipecz János, a volt váradai püspök, most a Szent-Ferenc-rend tagja, Szokoli János, a volt csanádi püspök, most pálosremete és Bal Mihály lengyel szerzetes. Rendelje a legátus ezeket magához és használja fel az ő közbenjárásukat“. A legátus teljesítette a királynő kérését. Magához hívta a három szerzetest Budára. Mivel azonban a Kassán tartózkodó király ide nem tért vissza, (1494 július havában) velük Kassára utazott. Ott mindent megtettek az ügy érdekében, de fáradozásaik sikertelenek maradtak. (*Fraknoi*, MO. és a Sztsz. II. 252—4.) — ¹⁴² 1501. — ¹⁴³ *Eggerer*, *Fragmen panis corvi proto-eremitici seu reliquiae annalium eremitarum S. Pauli. Viennae*

jutott volna újból napirendre tűzni a kérdést. Ugyanily „méla akkorddal“ végződött Lukács ifjabb kortársának, a csanádi püspöki székből kalocsai érsekké emelkedett Óvári Saulnak megindított szenttéavatása is. A tatárjárás ezt is kimosta a kortársak emlékezetéből. Ehhez hasonló „boldog“ Szokoli János csanádi püspök és pálos remete esete. „Boldog“-nak tisztelték, de jött a török veszedelem, a másfél évszázados hódoltság kora és az ő boldoggá vagy szenttényilvánítása is elmaradt. Szokoli János csanádi püspök is odatartozik „a magyar szentekhez, kik nincsenek, de lehetnének“.¹⁴⁵

Szegedi Baratin Lukács

(1493—1500)

I. Szeged város szülötte. — Rokonsága — Csanádi kanonok — Boszniai püspök, királyi kincstárnok — Csanádi püspök — II. Felszentelése — Udvartartása Budán — III. Török betörések miatt püspöki birtokok pusztulása — A püspök hadkötelezettségének mérséklése — Tizedszedés akadályai — Székdíjának leszállítása — Egyházi intézmények pusztulása — A csanádi apátság incorporatioja — A bulcsi monostor egyesítése az aradi prépostsággal — Egy csanádi kanonok és egy domonkos-szerzetes mint kommandátor-apátok — IV. Udvari pap, közjegyző az egyházmegye klérusából — Jubileumi szentév — V. Összetűzése a kalocsai érsekkel — Távozása Zágrábba — Gondoskodása a török elleni védelemről — VI. Alapítványa szülővárosa részére.

I.

„Lukács püspök életviszonyairól igen kevés adat áll rendelkezésünkre. Hasznos dolgot művelnének történetbúváraink, ha a levéltárakban esetleg lappangó és reá vonatkozó adatokat, melyek alkalomadtán kezük ügyébe esnek, közzé tennék“, írja **Borovszky Samu**.¹ Kétségtávol a „nagy lóvásáraitól, halászatáról, daru- és tűzok-piacáról és nem utolsó helyen a szeremi borkereskedéséről“² híres **Szeged** város szülötte. Élete alkonyán, sem feledkezett meg szülőföldjéről. Távol szülővárosától, Zágrábból, a szegedi Szent Demeter-templom mellett Gyümölcsoltó Boldogasszony tiszteletére kápolnát építtetett és ezt gazdag alapítvánnyal látta el.³ Ebben az oklevélben büszkén

1663, 201. — ¹⁴⁴ 1231. — ¹⁴⁵ *Balanyi György*, Magyar szentekről, kik nincsenek, de lehetnének. *Egyházi Lapok* 1944, 36.

¹ *Századok*, 1900, 832. — ² *Hóman-Szekfű* III. 398. — ³ Szeged Nr.

kiemeli, hogy Szegeden született és nevelkedett.⁴ A Szent Demeter-utcában állott szülői háza. Itt laktak általában a legvagyonosabb polgárok.⁵ Jómódú szülei, mint más szegedi polgárok, szőlőbirtokosok voltak a Szerémségben, K a m o n c z o n. Híresebb volt akkor a szerémi bor, a tokajinál. Hunyadi János⁶ a csanádi káptalan vizsgálata alapján a szegedi polgároknak a titeli révén boroshordóik részére vámmentességet biztosított.⁷ Baratin Lukács fitestvére, J á n o s holta napjáig Szegeden a Szent Demeter-utcában lakott és a város előkelő polgárai közé tartozott.⁸ Szorgalmasan művelgette atyjától örökölt kamonczi szőlőjét.⁹ Volt két leánytestvérük is: K a t a l i n és Z s ó f i a.¹⁰

Lukács a csanádi klérusba vétette fel magát. Tanulmányait C s a n á d o n, a székeskáptalani iskolában végezte, majd bejutott a káptalanba és itt idővel elnyerte a s e b e s i főesperességet,¹¹ majd a b o s z n i a i püspökséget.¹² Ez a püspökség, mint ismeretes, már a tizenegyedik században fennállott. Székvárosa kezdetben a mai Szarajevo közelében: Burdo.¹³ Az egyházmegyében elterjedt patarénus vagy bogumil tévtanok leküzdésén buzgólkodó¹⁴ Kálmán szlapon herceg, II. András király második fia, a püspökséget újjászervezte,¹⁵ IV. Béla király megajándékozta¹⁶ a djakovai uradalommal, az Apostoli Szent-szék pedig¹⁷ a kalocsai érsekséghez csatolta és így a bosnyák püspök egészen a magyar főpapság tagja lett.¹⁸ A püspökség területének túlnyomó részét a bosnyák királyság bukásával¹⁹

56. — ⁴ „In civitate Zegediensi et nati et aliti sumus“. — ⁵ Századok, 1900, 833. — ⁶ 1450. VI. 4. — ⁷ Szeged, Nr. 26. Varga Ferenc, Szeged városának viszonyáról Délmagyarország szőlőművelése és borkereskedéséhez a XIV. és XV. században. Tört. Ért. 1875. évf. — ⁸ Még 1522-ben is. V. ö. tizedlajstrom. Szeged, Nr. 61. — ⁹ Századok, 1900, 834. — ¹⁰ Katalin nevét fenntartotta a római Szentlélek-társulat (1494. V. 6) bejegyzése (Vat. V. 40), Zsófiáét a püspök (1503. VI. 12.) adománylevele. Századok, 1900, 843. — ¹¹ Először 1483. X. 24. utoljára 1487. XII. 10-én fordul elő. V. ö. Kpt. 148—9, Nr. 606 és 614. — ¹² Már 1490. VII. 8-án előfordul mint boszniai választott püspök. Gastics Emericus, Brevis conspectus historicus diocesum Bosniensis-Diacovenssis et Sirmien-sis. Mursae 1944, 22. — ¹³ Id. m. 9. — ¹⁴ 1237—39-ben keresztes hadjáratot vezetett Boszniába. — ¹⁵ Smicsiklas, Codex diplomaticus Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. III. 416—50. Karácsonyi, Magyarország egyháztörténete. Nagyvárad, 1915, 26. — ¹⁶ 1244. — ¹⁷ 1247. — ¹⁸ Hodinka, Tanulmányok a bosnyák diakovári püspökség történetéből. Bp. 1899, 10—11. Karácsonyi, id. h. 31. — ¹⁹ 1463. — ²⁰ Karácsonyi, id. h. 48. — ²¹ Pavics, Biskupijsko sjemeniste u Djakovo. Djakovo 1891, pg. 2—3. —

elveszítette.²⁰ Baratin idejében is Djakovár volt a püspökség székvárosa. Itt végezték tanulmányaikat a kispapok.²¹ Baratin azonban ritkán tartózkodott itt.²² „Középkori püspökeink sorában sokan inkább államférfiak lévén, székhelyeiken, mondhatni csak vendégek valának.”²³ Mint boszniai püspök nem részesült püspökszentelésben; mindvégig boszniai „választott” püspök maradt.

Röviddel püspökké kineveztetése után a király megtette kincstárnok-ának. Hivatali elődje, Ulászló király első kincstartója, Laki Thuz Ozsvát zágrábi püspök üdvözölte a királynét, mikor²⁴ pompázó menetben Budára vonult és ő koronázta meg a gyermek Hyppolit esztergomi érsek helyett. Midőn tisztségétől megvált, utóda Lukács boszniai püspök lett.²⁵ Terhes munkaköre volt mint kincstartónak. Mind az udvartartás, mind az államháztartás gondja reá nehezedett. Ekkor még Európaszerte az udvari és az állami háztartás nem volt élesen elkülönítve egymástól. Egyaránt a kincstartó kezébe folyt az udvari és az állami jövedelem.²⁶ A király szabta meg, hová fordítsák ezeket. Baratin kincstartói fizetése négyezer forint volt.²⁷ Mint királyi kincstárnok tevékenykedett a királyi kancelláriában is, kiváltképpen mikor a király birtokadományozással jutalmazta „híveinek hű szolgálatát.”²⁸ Kincstárnoki hivatalát csanádi püspök korában²⁹ is megtartotta.³⁰ Midőn II. Ulászló³¹

²² Gasics, id. m. 22. — ²³ *Bunyitay*, I. 312. ²⁴ 1490. VIII. 9. — ²⁵ 1492. második felében. *Fogel* írja: „A kincstartó mivel 1494-ben 19.625 frt. kiadástöbblettel zárta le a mérleget s a hiányt saját zsebéből pótolta, a következő évben tollhibából 10.000 forintot ült hozzá s 29.625 forinttal fizettette vissza magának”. II. Ulászló udvartartása. Bp. 1913. ²⁶ *Fogel* ezt a kincstartót Kothrár Lukácsnak nevezi. Bizonyára az Országos Levéltárban őrzött Liber dignitatorum ecclesiasticorum c. kéziratos mű alapján teszi ezt. Így nevezi Lukácsot Csánki Dezső is. (Az Országos Levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatója, pg. 18.) Azonban ez a megjelölés elnézésen alapszik. V. ö. *Századok* 1900, 834. l. jz. — ²⁶ „Die ungarischen Könige haben nie eine Cammer gehabt, sondern einen Schatzmeister, denselben haben sie auch also genandt auf Ungarisch: Kintstartó; derselbe hat alles Einkommen und Ausgaben verwaltet, und ist gemeiniglich ein Geistlicher und Abgerürter gewest”. (Joh. Thurnschwamb J. Chr. *Engel*, *Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenlaender* I. B. Halle, 1797. I. 93. Idézte: *Fogel*, id. m. 13.) — ²⁷ *Fogel*, id. m. 13, 53. — ²⁸ *Szilágyi*, A m. kir. kancellária szerepe az államkormányzatban, 1458—1526. *Turul*, 1930. 60—1. — ²⁹ Eszerint már az 1493. év küszöbén elnyerte a királytól a csanádi püspökséget. — ³⁰ Még

a vízaknaiakat az erdélyi vajda beszállása alól felmenti, ebben a kedvezményben „Lukács csanádi püspök kincstartó javaslatára“³² részesíti őket.³³

II.

Mint ez időszak többi csanádi püspöke, Szegedi Baratin Lukács is humanista főpap volt. A kialakult lokális hagyomány „már eleve megakadályozta, hogy más műveltségű férfi érjen el bizonyos rangot, mint humanista.“³⁴ Királyi kinevező-oklevele nem maradt fenn. De ennek szövegére a hasonló ekorbeli kinevező oklevelekből, továbbá második utódjának, a Mohácsnál elesett Csaholi Ferenc kinevezési okleveléből³⁵ következtethetünk. Ezekben az egyházi javadalmakkal való rendelkezési jog szabatosan s határozottan lép előtérbe: A király „kegyúri jogának hatalmával, melyet általánosan az ország valamennyi egyházára, így a csanádi egyházra is bír“, Lukácsot „a csanádi püspökségre választandónak, nevezendőnek és bemutatandónak és neki a püspökséget Csanád várával, mezővárosaival, falvaival, birtokaival és minden jövedelmeivel, adandónak és adományozandónak tartotta“. „Minélfogva megparancsolja a káptalannak, és a papságnak, hogy a kinevezett püspököt igaz és törvényes uruknak és főpapjuknak tekinteni, elismerni és iránta illő engedelmességet tanúsítani kötelesek legyenek“. Az Apostoli Szentszékhez intézett bemutató-előterjesztés szövege: „Szentséges Atya! Miután a csanádi egyház megüresedett, figyelmemet és szándékomat Lukács boszniai püspökre irányoztam. Őt tehát a csanádi püspökségre kánoni módon, országom régi kegyúri kiváltságai alapján, áthelyeztem; őt Szentségednek, a tőlem és elődeimtől, Magyarország királyaitól gyakorolt régi szokás alapján bemutatom; hódolatteljes lélekkel esedezvén, hogy ezt a választást, kinevezést, áthelyezést helybenhagyni és őt a csanádi püspökségben megerősíteni méltóztassék“.³⁶ Tehát a székeskápta-

1499-ben is előfordul mint királyi kincstartó. (Szilágyi Lóránd, id. h. 65 lap, 56. jz.) Eszerint tehát módosítandó Fogel megállapítása: „Nem volt tisztakezű sáfár, 1493-ban elcsapták“. (Id. m. 54. V. ö. e fejezet 25. jz.) — ³¹ 1493. I. 25. — ³² „Ad relationem reverendi domini Luce eppi Chanadiensis thesaurarii“. — ³³ Teleki Oklt. II. nr. 9. pg. 418—9. — ³⁴ Kardos, id. h. Mátyás király Emlékkönyv 80—81. — ³⁵ Stifte, Oklt. Nr. 62. — ³⁶ Fraknoi, A m. kir. kegyúri jog. Bp. 1895. 215—6. — ³⁷ Galla

lan püspökválasztó jogát a király örökölte. Zsigmond, Hunyadi János és Mátyás alatt fejlődött ki a magyar királyi főkegyúri jog. Eszerint a püspököt a király nevezi ki, a pápának csak a megerősítés joga marad. A Szentszék sohasem fogadta el ezt a püspökkinevezési jogot.³⁷ A csanádi püspökök kinevezési bullái közt sem találunk egyetlenegy sem, mely ezt a kegyúri jogot elismerné. Lukács püspök pápai kinevezése csak ez év őszén³⁸ kelt. A pápa semmiféle említést nem tesz³⁹ királyi kijelölről, hanem a fenntartás jogán⁴⁰ nevezi ki Csanádra. A bulla szavai szerint Lukács püspök hivatali elődje, Szokoli János az Apostoli Szentszék engedelmével belépett pálosremetének és letette a szerzetesi fogadalmakat;⁴¹ a Szentszék Lukácsot feloldja a boszniai egyházhoz fűződő kötelekeitől és „át helyezi” Csanádra.⁴² Külön bullával feloldozza az esetleges egyházi cenzurák alól.⁴³ Szintén külön bullával⁴⁴ megengedi a pápa, hogy bármely püspökkel felszenteltetheti magát.⁴⁵ Lehet, hogy ez abban az egyházban folyt le, melyhez Lukácsot gyer-

Ferenc, A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban. *Levélt. Közl.* 1942/45. évf. 156—7. (A király püspökkinevezési joga.) V. ö. ugyanő: Mátyás király és a Szentszék, id. h. A Pázmáneum alapítása és a Szentszék. Vác, 1935, Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai. Bp. 1940. Simándi István vál. erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye. Klny. a Notter-Emlékkvből. Bp. 1941. A pálosrend reformálása a XVI. században. Klny. a *Regnum* 1940/41. kötetéből. Bp. 1941. — ³⁸ 1493. XI. 4. — ³⁹ Teljes terjedelmében: *Acta et scripta* 111—2. — ⁴⁰ „Provisionem eiusdem ecclesiae ordinationi et dispositioni nostrae duximus ea vice specialiter reservandam, decernentes ex tunc irritum et inane, si secus super his per quoscunque, quavis auctoritate scienter vel ignoranter contingeret attentari“. — ⁴¹ „Praedictus Joannes episcopus ordinem fratrum sancti Pauli primi Heremtae nuncupatum de Sedis praedictae licentia ingressus fuit, ac professionem per fratres illius emitti solitam expresse emisit regularem“. — ⁴² „Te licet absentem, a vinculo, quo praedictae ecclesiae Bosnensi... tenebaris... absolventes... transferimus“. Megemlíti Lukács püspököt boszniai püspök-utódjának kinevező okirata: „venerabilem fratrem nostrum *Lucam episcopum Chanadiensem, tunc Bosnensem*“. 1494 III. 26 *Fabritius*, Urkundenbuch des Kisdor Kapitels Nr. 135. pg. 113. — ⁴³ „Ne translatio et praefectio praedictae, si forsan aliquibus sententiis et censuris ligatus sis, providere volentes, te a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti aliisque etc. absolvimus“. *Acta et scripta* 114. — ⁴⁴ *Acta et scripta* 113—114. — ⁴⁵ Öt külön bulla hozza tudomására ezt a kinevezést: 1. a csanádi káptalannak, 2. a csanád-egyházmegyei klérusnak, 3. az egyházmegye híveinek, 4. a kalocsai érseknek, végül 5.

mekkori emlékei fűzték: a szegedi Szent-Demeter-templomban. Nemcsak testvérei, rokonai, édesanyja, de édesapja is megérte ezt a ritka ünnepséget. A következő évben a püspök elküldötte egy megbízottját Rómába, hogy ott egyenlítse ki kinevezési díjait. Megbízta azzal is, hogy ha már az örökvárosban jár, „tegyen szolgálatot az ő hűséges fiúi és testvéri érzelmeinek s az akkori kegyeletes szokás szerint írassa be övéit a római Szentlélek-társulatba”.⁴⁶ Valóban ott találjuk a Szentlélek-társulat anyakönyvében, éppen abból az időszakból, mikor a püspök megbízottja Rómában tartózkodott ezt a bejegyzést: Szegedi Baratin Gergely és neje, Ilona beíratk a Társulatba.⁴⁷

Mint püspök-kincstárnoknak kettős udvart kellett tartania: egyiket püspöki székhelyén, Csanádon, a másikat az ország fővárosában, Budán. Budaváráról a következő képet nyújtják ebből az időből: Templomaival, karcsú tornyaival, olasz ízlésű palotáival és polgárházaival kevés egykorú európai város versenyezhetett. Meg lehetett itt találni mindazt, amit kiki megkívánt és amit a természet nyújthatott. Különösen emelték hírnevét Mátyás építkezései. Pompás várpalotája még pusztulásában is a Vatikán épületeire emlékeztetett.⁴⁸ A Szent-György egyházzól elnevezett Szent-György-tér — a mai Díszter — akkor is, „a budai élet gyűjtőpontja, a város főtere”⁴⁹ volt. Széles árok választotta el a várpalotát a várostól. A mai Helyőrségi templom helyén állott a Mária-Magdolna-kápolna. A mai Honvédelmi Minisztérium helyén emelkedett a Boldogságos Szűz új vagy kisebb, közönségesen Szent Zsigmondról nevezett prépostsági temploma, a mai Várszínház táján a ferencesek, nem messze ettől a beginák klostroma.⁵⁰ A mai Űri utcát (akkor: Olasz-utca) és a Tárnok-utcát (akkor: Mindszent-utca)⁵¹ akkor is a Szentháromság-utca kötötte össze. Ennek keleti vége a mai Mátyás-templomhoz (akkor: Boldogasszony-egyházához) vitt.⁵² Ettől északra: a domonkosok Szent-Miklósról nevezett temploma.⁵² Ettől kapta nevét az előtte elterülő térség. Ezen a környéken állott Lukács püspök földijeinek, a szegedi polgárok háza”.⁵⁴ Általában a várpalota közelében emelkedtek

Ulászló magyar királynak. — ⁴⁶ Századok, 1900, 833. — ⁴⁷ Vat. V. 40. —

⁴⁸ Főgel József, II. Lajos udvara. Bp. 1917. 4. — ⁴⁹ Főgel József, II. Ulászló udvartartása. Bp. 1913. 30. — ⁵⁰ Főgel, II. Lajos, 6. — ⁵¹ Id. m. 7—8. —

⁵² Id. m. 8. — ⁵³ A szegedi domonkos-klostornak is Szent Miklós volt a védőszentje. — ⁵⁴ Főgel, id. m. 8. — ⁵⁵ Főgel, II. Ulászló 29. — ⁵⁶ Id.

főpaptársainak palotái.⁵⁵ Itt díszelgett Somi Gáspár udvarháza.⁵⁶ Lukács püspök „palazzo“-ja a karhauziak szomszédságában, a „Hátulsó utcában“ állott.⁵⁷ Itt ismerkedett meg Zsófia nevű leánytestvérével Mülner Erhard budai polgár, ki Zsófiát nőül vette. Miután a püspök megvált kincstárnoki hivatalától, ezt az épületet⁵⁸ nőtestvérének és ennek férjének ajándékozta. Budán belekapcsolódhatott a kor szellemi áramlatába. „A renaissance-kori humanizmus elemei, mint az antik írók olvasása, fegyelmezett és csiszolt magatartás, finom beszéd, a tudásnak és a virtusnak tisztelete és Isten arcának megbecsülése az emberben, olyan természetű lelki vonások, amelyeket mindenk előtt az erkölcs és hit szolgálatára rendelt, szigorú engedelmes-ségben élő, a lélek hatalmát valló és tanult egyháziak mondhattak magukénak“.⁵⁹ Iparkodott a renaissance egész életstílusát megvalósítani: építkezéseivel és általában művészetpártolásával.⁶⁰

Mind e törekvéseiben gátolta a török elleni védelem. Magyarország főpapjai közül javadalom szempontjából a csanádi püspökség lecsúszott csaknem az utolsó helyre. Míg az esztergomi érsek és az egri püspök 800 lovast, azaz két-két bandériumot, a kalocsai érsek, a váradi, erdélyi, pécsi és zágrábi püspök egyenkint 400 lovast, azaz egy-egy bandériumot, a veszprémi és a váci 200 lovast, negyed bandériumot, addig a csanádi püspök csak 100 lovast, azaz egynolcad bandériumot tartozott kiállítani. Ennél kevesebbre, ötven lovasra csak a szerémi és nyitrai volt kötelezve.⁶¹ A püspökség tizedjövedelmei a török szomszédsága miatt nem folytak be. Hívei „Magyarország határszélen, a keresztény név kegyetlen ellenségeinek, a töröknek torkában, gyakran kénytelenek csatározni“.⁶² Ezért Karán és Sebes⁶³ városok lakósai azt a kiváltságot nyerték, hogy a püspöknek csak négy dénárt tartoznak fizetni személyenkint. Mi-

m.29—30, II. Lajos 4—8. — ⁵⁷Századok, 1900, 834. — ⁵⁸ 1503. VI. 12. —

⁵⁹ Kardos, id. h. 13. — ⁶⁰ Kardos, id. h. V. ö. Horváth Henrik, Buda a középkorban. Bp. 1932, 85—86. — ⁶¹ 1498. 15, 16, 20 tc. Erdélyi László, Magyarország törvényei. Szeged, 1942, 192. — ⁶² „Ipsi in confinibus huius regni Hungariae et ferme in facibus Turcorum, christiani nominis atrocissimorum hostium et inimicorum siti, locatique et positi sunt; ac cum eisdem saepe numero certare, crebroque pugnare et interdum non sine maxima caede fratrum suorum, insultibus eorum sese opponere et illis resistere coguntur“. II. Ulászló király 1500. I. 23. oklevele. Szörényi Okit. Nr. 120. — ⁶³ A későbbi Karánsebes. — ⁶⁴ 1498. tv. III.

vel egy országgyűlési határozat a tized fizetését természetben állapította meg,⁶⁵ Baratin Lukács erre hivatkozva a tizedet ily értelemben akarta behajtani. II. Ulászló király a vitás ügy elintézését Kálmáncsehi Domokos váradi püspökre és Somi József temesi főispánra bízta. Lukács püspök személyesen megjelent a tárgyaláson,⁶⁶ a sebesi és a káráni lakosok nevében pedig két kiküldött.⁶⁷ Úgynevezett békéltetők⁶⁷ közbenjárására a nemeslelkű püspök engedett.⁶⁸ Beleegyezett abba, hogy a sebesi és káráni nemesek és az ottani plébániákhoz tartozó környékbeli lakosok⁶⁹ a régi szokás szerint fizessék a tizedet, mégpedig a püspök élete tartamára.⁷⁰ Ezt az engedményt is a török veszélyre való tekintettel tette. Jövedelmeit ennek elhárítására szánta. Most azt a reményét fejezte ki, hogy a lakosok annál készségesebbek és buzgóbbak lesznek az ország védelmezésében.⁷¹

III.

A Délalföldről származó és a török közvetlen szomszédságában elterülő egyházmegyében működő püspök az ország szívében, mint kincstárnok egyre élesebben figyelhetette a kereszténységre nehezedő vészterhes felhőt: a török veszedelmet. Csanádi püspökké kinevezésekor elhatározta, hogy minden erejét ennek kivédésére szenteli. Kivált mint kincstárnoknak, alkalma volt belátni azt, hogy ehhez elsősorban anyagi eszközök szükségesek. Megfeszített eréllyel gyűjtött erre a célra, hogy a veszedelem ne találja felkészületlenül. Püspöksége jövedelmei éppen a zavaros korviszonyok — a török betörések —

decr. 51, 52 tc. és 1500 tv. IV. decr. 29 tc. — ⁶⁵ 1500 I. 18. — ⁶⁶ Szász Lajos és Floka László. — ⁶⁷ „ad praefatorum dominorum episcopi Vardiensis ac comitis Themesiensis, ceterorumque proborum et nobilium virorum super inde laborantium intercessionibus“. — ⁶⁸ Már öt nap mulva kelt (1500 I. 23) II. Ulászlónak erre vonatkozó id. oklevele. Szörényi Nr. 120. — ⁶⁹ „et in circuitu dunaxat eorum oppidorum, sub plebania ipsorum oppidorum residentes“. — ⁷⁰ „durante vita ipsius domini episcopi“. — ⁷¹ „ut ipsi nobiles et inhabitatores praefatorum oppidorum Sebes et Kárán eo ferventius et sedulius defensionem huius regni incumbere valeant“. Id. okl. V. ö. Pesty, A Szörényi Bánság I. 335—6. Ugyanekkortájt, az 1498-i országgyűlésen Corvin János három ügyviselője által előterjesztett vádiratában többek közt előadja, hogy a csanádi püspök illetéktelenül tizedet hajt be szőlőiben. Az ügy további lefolyásáról semmit sem tudunk. Fraknói, Bakócz Tamás élete. Bp. 1889, 71. —

miatt megcsappantak. Már püspökelődei sem győzték a kinevezési díj lefizetését. Mint II. Ulászló király kedvelt embere, nem volt nehéz kieszközölnie, hogy maga a király folyamodott a Szentszékhez ennek leszállításáért.⁷² Mintegy kétszáz éven át kilencszáz forint volt a székdíj összege. Most a király kérésére a Szentszék ezt ötszáz forintra csökkentette. Az Apostoli Szentszék kijelentette,⁷³ hogy ez a kedvezmény csak erre az egy esetre⁷⁴ szól. Néhány évtized múlva azonban a felhők annyira összetornyosultak a csanádi egyházmegye felett, hogy a püspökök semmit sem tudtak erre a célra áldozni.

Ez sem volt elegendő a püspök nagy céljának elérésére. Egyházmegyéje életének megmentése érdekében kénytelen volt oly eljáráshoz folyamodni, melytől a leghatározottabban írtózott. Valamikor a csanádi egyházmegyében mintegy huszonöt apátság és prépostság büszkélkedett. Még Lukács püspök idejében is három káptalan állott fenn; mégpedig kettő a püspöki székvárosban: a Szent Györgyről nevezett székeskáptalan és a Megváltóról nevezett társaskáptalan, ezenkívül Aradon: Szent Márton társaskáptalan. A bencések monostorai sokat szenvedtek az idő viharaitól és többen elenyésztek. Legősibb apátságukat mint ismeretes, maga az első püspök, Szent Gellért alapította az egyházmegye székvárosában. E korban már szerény volt az apátsági javadalom; hivatalos becslés szerint: ötven aranyforint. Birtokait a Szentszék Lukács püspök előterjesztésére „örök időre“ a csanádi püspök javadalmához csatolta,⁷⁵ hogy a mindenkori püspök állásának megfelelőbben élhessen.⁷⁶ Századok folyamán alapítójáról „Szent-Gellért-monostor“-ának hívták ezt az apátságot.⁷⁷ A vonatkozó bekebelezési bullába elírás folytán Gellért (Gerardus) helyett Bernát (Bernardus) név csúszott bele⁷⁸ és ez az egy-két betűcsere különböző alaptalan feltevéseknek lett kiindulópontja, többek közt ebből tévesen

⁷² „Intuitu et consideratione serenissimj d. domini regis Ungariae, ac ceteris aliis bonis et rationabilibus causis“. — ⁷³ 1494. II. 15. — ⁷⁴ „pro hac vice dumtaxat“. A vonatkozó irat teljes terjedelmében: *Acta et scripta* 117. — ⁷⁵ „Omnia et singula bona immobilia ac possessiones... mensae episcopali Chanadiensis... perpetuo applicamus, appropriamus et assignamus“. A bulla: *Acta et scripta* 115—116. — ⁷⁶ „Ut pro tempore existens episcopus Chanadiensis commodius sustentetur et statum suum juxta pontificalis exigentiam dignitatis et decentius tenere possit, de alicuius subventionis auxilio providere...“. — ⁷⁷ *Monasterium sancti Gerardi*. — ⁷⁸ „Monasterium sancti Bernardi, Ordinis S. Bene-

arra következtettek, hogy az eredetileg b e n c é s-monostor időközben a c i s z t e r c i e k kezére került.⁷⁹ Röviddel ezután a Szentszék más magyarországi javadalmakat is egyesített püspökségekkel. Ezek kutatója megállapította: „A 15. században történt javadalomegyesítések hazafias célját senki sem vitathatja el. A magyar főpapok ezáltal jobb anyagi helyzetbe jutottak, hogy így hazájuk iránt köteles szolgálatukat és kulturális feladatukat könnyebben teljesíthessék“.⁸⁰ Acsanádi monostorba a bencések távozása után Lukács püspök idejében ferencesek költöztek. Átvették a monostorral Szent-Gellértnek annyi századon át a bencésektől őrzött ereklyéit.⁸¹

Más monostorok életét kioltotta a k o m m e n d á t o r - i n t é z m é n y. Ez abból állott, hogy nem a szerzet papjai, hanem más egyházi férfiak, sőt világiak (laikusok) nyerték el a monostor javait. Ezek a „komendátor-apátok“ többnyire „az egyház törvényeivel, a szerzeti szabályokkal és az alapítók szándékával ellenkező célokra fordították az istentisztelet fényének emelésére s a lelkek üdvének előmozdítására rendelt egyházi javakat“.⁸² A monostor lakóinak, a szerzeteseknek fegyelmeivel, erkölcsi, vallási életével, az elhalt tagok pótlásával nem törődtek. Ily módon a szerzetesi fegyelem meglazult. Némelyik monostorban teljesen kihalt a rendi élet. Alig marad lakója. Javadalmát odacsatolták a püspökséghez, valamelyik prépostsághoz, vagy kanonoksághoz. Ármánnyal és erőszakkal a bulcsi apátságot már Benedek csanádi püspök korában hatalmába ejtette⁸³ egy István nevű kalandor; anélkül, hogy felszentelt pap lett volna, benedekrendi kázmását öltött magára.⁸⁴ Majd Ozorai Pipo temesi főispán a bulcsi monostor „specialis gubernator“-a.⁸⁵ Évek múlva kiveszett az emlékezetből: mi módon üresedett meg az apátság? Rebesgették:

dicti“. — ⁷⁹ *Ortvay* Tivadar, Tájékoztató sz. Gellért, másképp sz. Bernát valamint a Bold. Szűz állítólagos csanádi apátságaik iránt. Bp. 1875 — ⁸⁰ *Lukács* József, A XV. században egyesített magyar egyházi javadalmak. *Religio*, 1908, 25. — ⁸¹ Említettük, hogy abban az esetben, ha az ereklyéket a székesegyházba szállították ennek újjáépítésekor, egyes ereklyéket bizonyára meghagytak továbbra is az ezek őrzésére rendelt apátsági egyházban. Püspökségtört. III. 65. — ⁸² *Erdőújhegyi* Menyhért, A kolostorok és káptalanok befolyása Magyarország fejlődésére a mohácsi vész előtt. Bp. 1903, 34. — ⁸³ 1337. — ⁸⁴ Püspökségtört. III. 38. — ⁸⁵ Id. h. IV. 61. — ⁸⁶ *Stifte*, Okt. Nr. 27. — ⁸⁷ Id. h.

az apát meggyilkoltatása miatt.⁸⁶ Csak egy szerzetes maradt az egykor népes monostorban.⁸⁷ Ekkor szintén nem bencés, hanem egy kamaldulai szerzetes nyeri el az apátságot, majd Hunyadi János kormányzó előterjesztésére a Szentszék egy csanádegyházmegyei áldozópapnak adományozza.⁸⁸ Baratin püspök főpásztorkodása idejében Kemecsei Pál aradi prépost jelenti Rómába: A bulcsi monostor épületei a török portyázások következtében leégtek. Szerzetesei nincsenek. Időnkint az istentiszteletet egyházmegyei (világi) papok végzik. Nem áll módjában az apátnak a tized behajtása, mert a tized beszolgáltatására kötelezettek: pogányok és különböző eretnokségek követői. Kemecsei ezek alapján kérte a Szentszék: egyesítse a monostort az aradi prépostsággal. Kérelme teljesítése esetére ígérte, hogy a monostor épületeit jó karba hozatja. A pápa elfogadta Kemecsei indokolását és megengedte⁸⁹ a monostor bekebelezését az aradi prépostságba.⁹⁰ Kemecsei prépost utódjának kételyei támadtak a bulcsi monostor incorporatioját elrendelő pápai oklevél érvényességét illetően. Az egyesítésről szóló apostoli írat szövege szerint ugyanis a bulcsi apátság az *es z t e r g o m i* egyházmegyéhez tartozik, pedig valóságban a *csanádi* egyházmegyében van, továbbá jövedelmét 24 aranyforinttal jelölték meg, jöllehet tényleg jóval több a jövedelme, bár a 200 aranyforintot nem haladja meg. Ezért a prépost a Szentszékhez folyamodott. A Szentszék a felhozott nehézségek ellenére megerősíti⁹¹ az egyesítést és előző⁹² intézkedését oly érvényűnek jelenti ki, mint amilyenvel bírt volna, ha a felhozott téves adatok abban nem fordultak volna elő.⁹³

Amint Kemecsei aradi prépost a bulcsi apátságnak,⁹⁴ úgy volt Rozvágyi Simon marosontúli főesperes és csanádi kanonok kommandátor-apátja a tihanyi monostornak. Ezért évenként át távol tartózkodott Csanádtól. Ulászló király, mint a tihanyi apátság kegyura nevezte ki Tihanyba Rozvágyi Simon „csanádi” főesperest. A tihanyi kommandátor-apátságra vonatkozó oklevelekből, ideértve a vatikáni levéltári anyagot is, nem

— ⁸⁸ Lk. II. 1016. — ⁸⁹ 1496. VIII. 13. — ⁹⁰ Czaich, Regesták VI. Sándor korából. *Tört. Tár*, 1904, 179—180. — ⁹¹ 1497 IV. 15. — ⁹² 1496. VIII. 13. — ⁹³ *Tört. Tár*, id. h. — ⁹⁴ 1497. VI. 14-én kelt az aradi prépost kötelevénye az apostoli kincstárnak a bulcsi apátság után járó illetményekről. Az egyesítés bullája a monostor jövedelmét hatvanhat és kétharmad aranyforintra becsüli. *Religio*, 1908, 25. — ⁹⁵ „Simon decretorum

tűnik ki, hogy „marosontúli“ főesperes volt. Ő maga is a „csanádi“ főesperes címet viseli,⁹⁵ midőn⁹⁶ kék-zöld-rózsaszínű fonálón függő pecséttel oklevelet állít ki.⁹⁷ Rozványinak a királyi kinevezés után kétsége támadt az adományozás érvényessége miatt és ezért megerősítésért a Szentszékhez folyamodott, mert ott az apátságot mint üresedésben lévő tartották nyilván. A pápa⁹⁸ „a nemes származásával, tudományos képzettségével és tisztes életével“ ajánlott főesperesnek adományozza „in commendam“ az apátságot azzal a kiváltsággal, hogy főesperessége és tihanyi apátsága mellett még egy, főesperessége nélkül pedig még két javadalmat élvezhessen.⁹⁹ Rozványi megtartotta marosontúli főesperességét; harmadik javadalma: csanádi kanonoksága volt. A Szentszék lelkiekben és anyagiakban teljes joghatósággal ruházta fel Rozványit és a beiktatásra kijelölt váradi és nyitrai püspöknek és a fehértvári prépostnak meghagyta, hogy a monostor minden tagjától követeljenek Rozványi számára engedelmességet és tiszteletet, a netalán ellenszegülőkre pedig szabjanak egyházi büntetéseket. Viszont Rozványit arra kötelezte, hogy a monostorban tartandó istentiszteletről gondoskodjék, szerzeteseinek és papjainak számát ne csökkentse, a monostor ingatlanait és értékes ingóságait el ne idegenítse, egyébiránt megengedte, hogy a megmaradt jövedelemmel „a monostor apátjainak módjára“ szabadon rendelkezék. Rozványi nevében egy bolognai klerikus lefizette¹⁰⁰ Rómában a tihanyi apátságra kivetett 33 és fél aranyforintot. Prokurátora is „csanádi“ főesperesnek nevezi Rozványit.¹⁰¹ Ugyanakkor¹⁰² B e n e d e k csanádi domonkos szintén engedélyt nyer arra, hogy „egy apátság gondozását átvegye“.¹⁰³

IV.

Lukács püspök főpásztorkodása idejében egyházmegyéjének szülötte, K a r á n s e b e s i M i h á l y II. Ulászló király udvarában teljesített udvari papi szolgálatot, sőt egyideig talán az udvari papság feje volt. Éppen Baratin főpásztorkodása első évében:¹⁰⁴ „főkáplán“ (supremus capellanus).¹⁰⁵ Lehet, hogy azonos az ugyanezt a nevet viselő ferencessel, kit a pápa¹⁰⁶ névleges

doctor, archidiaconus et canonicus ecclesiae Chanadiensis et commendator abbatis Tihoniensis“. — ⁹⁶ 1495. II. 2. — ⁹⁷ *Pann.* X. Okt. Nr. 57. — ⁹⁸ 1493. II. 11. — ⁹⁹ *Pann.* X. Okt. Nr. 136. — ¹⁰⁰ 1493. X. 3. ¹⁰¹ *Vespr.* IV. Nr. 20. — ¹⁰² 1496. — ¹⁰³ P. Fehér Mátyás O. Pr. szíves közlése. — ¹⁰⁴ 1493. — ¹⁰⁵ *MODL.* 25. 278. *Fógel*, II. Ulászló 73. — ¹⁰⁶ 1488. VII. 18. — ¹⁰⁷ *Tört. Tár.*, 1902, 518, *Eubel*, *Hierachia medii aevi* II.

(sziriai) nápolyi püspökké nevezett ki és egyúttal megengedte neki, hogy a váci püspöknek a főpapi teendőiben helytartója legyen.¹⁰⁷ II. Ulászló gyenge uralkodó volt. De „mint emberben, kevés kivetni való volt benne. Megbecsülte a másét, tartózkodott minden jogtalanságtól”.¹⁰⁸ Egykori tanítója, Dubravius János¹⁰⁹ kiemeli „páratlan jóságát, nemes lelkületét és rendkívüli vallásosságát”: „Naponkint három misét hallgatott és kérte az Istent: Da pacem Domine in diebus nostris. E szavakkal kelt és feküdt. Buzgó tisztelője volt a Boldogságos Szűznek. Folytonosan imádkozott”.¹¹⁰ Örömet vett részt primiciákon.¹¹¹ Amikor¹¹² szobája ablakán belőttek, akkor is ott imádkozott. „Így menekült meg a neki szánt golyótól”.¹¹³ Hálából a budavári koronázó Mátyás-templomban Mária-szobrot állíttatott. Halálos ágyán lelkére kötötte fiának: engedelmeskedjék a Szentszéknek. Igaz keresztényhez illően húnyt el.¹¹⁴ Várkápolnája szolgálatait az udvari papság látta el. Ez olykor nyolc-tíz udvari papból állott. Ezek feje: a kápolna-igazgató. Lehet, hogy ilyen volt Karánsebesi Mihály. E minőségben elkísérte a királyt utazásaiban.¹¹⁵

Lukács püspök kormányzásának második évében (1494) egyszerre két közjegyző¹¹⁶ tűnik fel az egyházmegyei klérusból: Dénes áldozópap és Csepőfi Rados János klerikus. Utóbbi mint közjegyző távol egyházmegyéjétől Kassán működött. A bártfai városi levéltárban fennmaradt közjegyzői okirata szerint megjelent előtte¹¹⁷ a várbíró két esküdttel¹¹⁸; bemutatták és átírták azt az idéző-levelet, melyet Mihály széplaki apát és Bereck tornai főesperes a kassaiaknak Bártfa város ellen indított perében kiadtak. Schwartz György kassai bíró által képviselt Kassa városa ugyanis Bártfának Tályá határában egy szőlőt adott el és ezért ezer forintot követelt. A felek előadták, hogy ők megjelentek az említett bírák előtt, de a bírák anélkül, hogy a felperes panaszát írásban benyújtotta volna, tárgyalásba bocsátkoztak. Az alperesek kifogásolják a peres eljárást, mert ez az ügy nem egyházi, hanem

220. *Karácsonyi*, Szent-Ferenc-rendjének története I. 71. — ¹⁰⁸ *Fógel*, id. m. 34. — ¹⁰⁹ Id. m. 43. — ¹¹⁰ Id. m. 35. — ¹¹¹ Id. m. 73. — ¹¹² 1514, — ¹¹³ Id. m. 72—3. — ¹¹⁴ Id. m. 35. — ¹¹⁵ Id. m. 72—73. — ¹¹⁶ *Érdúj-helyi* Menyhért, A közjegyzőség és a hiteleshelyek története. Bp. 1899. 158. Püspökségtört. IV. 43—45. — ¹¹⁷ 1494. IX. 11. — ¹¹⁸ Mayer György. — ¹¹⁹ Zipser Pál és Paulhausel Jeromos. — ¹²⁰ Közjegyzői záradékában

világi törvényszék elé tartozik és utóbbi ebben az ügyben már végérvényes ítéletet hozott. Ezt a kijelentésüket Rados János közjegyző írásba foglalta.¹²⁰ Az oklevél aljára, a hitelesítő záradék mellé rajzolta kézjegyét. Pecsettét ugyanis a régi közjegyzők nem használtak, hanem ehelyett kézjegyet, monogrammot. Ezt a közjegyző tetszés szerint választhatta, azonban felavatása alkalmával be kellett mutatnia és azontúl nem volt szabad megváltoztatnia. Régibb időben a kézjegy mindig szabadkézi rajz volt, később némelyik közjegyző víznyomatos kézjegyet használt, de az általános szokás a szabadkézi rajzot később is megtartotta. Rados János kézjegye másokétól eltérően nemesen egyszerű.¹²¹

E közben a század — mely a könyvnyomtatás feltalálásán és a klasszikus tudományok fejlesztésén kívül Amerika felfedezésével lepte meg a világot, — végéhez közeledett és a következő új századdal kegyelmi év várt a kereszténységre. E korban a Szentszék már minden fél században hirdetett jubileumot. Meghirdette ezt az 1500. évre is és a lelki kegyelmekhez ezúttal országos nemes cél szolgálatát kapcsolta: teljes búcsút engedélyezett nemcsak az apostolok sírjához zárandoklónak, hanem azoknak is, kik ájtatosságait idehaza elvégzik és a római út költségeinek negyed részét a török elleni harcra ajánlják fel, vagy pedig a harcban személyesen vesznek részt, illetve maguk helyett fegyverest állítanak.¹²² Nincs bizonyosságunk arra vonatkozóan, hogy ebben a szentévben az egyházmegyéből kik zárandokoltak Rómába, de a római zárandoklatok Lukács püspök főpásztorkodása alatt nem szüneteltek. Nagyprépostja, Szokoli Mihály már előbb¹²³ az örökvárosba zárandokolt. Erre vall, hogy „a csanádi nagyobb egyház prépostjának nemes szolgálója” beíratkozott¹²⁴ az ottani Szentlélek Társulatba.¹²⁵

teljes címe: „Ego Johannes natus olim nobilis Bartholomei Rados de Chewpfeö, clericus Csanadiensis diocesis sacra imperiali auctoritate notarius publicus“. — ¹²¹ A rajz felső része feltűnteti neve (Joannes) első és utolsó betűjét, a rajz talapzata pedig nevét: Joannes Bartholomei. *Érdúj helyi*, id. m. 213—214. — ¹²² Vet. Mon. II. pg. 547—550. *Bunyitay*, I. 340. *Pásztor Lajos*, A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Bp. 1940, 120-1. — II. Ulászló az összegyűlt pénzből saját adósságait fizette ki. *Bartha István*, Az egyház és állam viszonya Magyarországon a középkor végén. Bp. 1935. 90. — ¹²³ 1497. — ¹²⁴ 1497. VIII. 20. — ¹²⁵ Vat. V. 66, —

V.

Lukács püspök és keménykötésű metropolitája, V á r a d i Pé t e r kalocsai érsek közt már Lukács boszniai püspöksége idejében nézeteltérések lappangtak.¹²⁶ Ezek az ellentétek Lukács csanádi püspökké kineveztetése után kirobbantak. Említettük, hogy az Apostoli Szentszék Baratinnak tetszésére bízta, melyik püspökkel szentelteti fel magát. A püspökszentelés az érsek joga volt saját egyháztartományában. Máskor a pápai bullák ily kedvezmények engedélyezésekor külön hangsúlyozták, hogy ezzel az engedéllyel nem akarja a Szentszék az érsek jogait csorbítani. Lukács bullájában azonban ez a kitétel hiányzott. Lukács az érsek elkerülésével felszenteltette magát, továbbá letette az előírt esküt a pápai követ kezébe. Várad i követelte, hogy a csanádi püspök, mint az ő suffraganeusa, az ő kezébe tegye le az esküt. Lukács vitatta, hogy ő kötelességének eleget tett, amikor a legátusnak felesküdt. Váradinak sem kellett több. Várad i buzgó, lelkes, mélyen vallásos, szigorú erkölcsű, az egyház tanításaihoz és intézményeihez ragaszkodó egyháznagy volt. Nagyszámú levele, — mindmegannyi humanista remekmű — egy sort sem tartalmaz, amely főpapi hivatásával ellentétben állana. Atyai jóindulatot és az ő korában ritka humanitást tanúsított alattvalói és jobbágysai iránt. Azonban éber gondossággal őrködött igaz vagy vélt jogainak csonkíthatatlanságán és e tekintetben nem ismert sem ellenséget, sem jóbarátot. Így jutott ez az „egyeneselelkű“ főpap¹²⁷ ellentétbe már Lukács püspökelődével, Szokoli csanádi püspökkel és ennek főpaptársaival. Hat évi fogsága sem törte meg az érseket. Sőt azt mondták róla: meghízott a fogságban! Erélyéből nem veszített. Midőn az érsekség birtokait védelmező K i n i z s i közbenjárt a s z e g e d i polgárok érdekében az érsekséget illető vámfizetéstől való felmentésért, kertelés nélkül ezt válaszolta neki az érsek: „Ha igaz szívvel szeret minket, ne kívánjon tőlünk olyant, amit a lelkünk üdvösségének károsítása nélkül nem teljesíthetünk. Inkább vegye el életünket Isten, mintsem hogy általunk Egyháza újabb kárt szenvedjen.

¹²⁶ Gasics Emericus, *Brevis conspectus historicus diocesum Bosnensis-Diacovenssis et Sirmensis. Mursae (Osejk), 1944, 22 Pavics, Biskupijsko sjemeniste u Djakuvo. Djakovo, 1891, pg. 2—3. — ¹²⁷ Hóman-Szekfű, III. 414. — ¹²⁸ Fraknói Vilmos, *Egyháznagyok a magyar közép-**

Ha lelkiismeretünk engedné, most is, mint minden egyéb alkalommal, örömet tennénk eleget kérésének. Istenre és saját üdvösségére gondolva, ne méltassa figyelemre a szegediek kiabálását!“¹²⁸ Lehet, hogy lelkiismerete szavát követte, mikor Lukács püspökkel szemben szokatlan eljárásra ragadtatta magát: felfüggesztés terhe alatt határidőt tűzött ki a püspöknek az eskü letételére, illetve megismétlésére. Azonban Lukács püspök sem volt puha fából faragva. Nem ijedt meg az érsek fenyegetésétől. Meg volt győződve a maga igazáról és nyugodtan várakozott. Péter érsek erre — mégpedig állítólag a kitűzött határidő letelte előtt¹²⁹ — Lukácsot hivatalától felfüggesztette. Baratin egyenesen az Apostoli Szentszékhez folyamodott. Kérésére Ulászló király is közbenjárt a pápánál.¹³⁰ A szentszék kiküldte a pécsi,¹³¹ veszprémi és váci püspököket, hogy ebben az ügyben vizsgálatot tartsanak és addig is hatályon kívül helyezte a püspök felfüggesztését.¹³² Míg a vizsgálat folyt, éppen kapóra jött a z á g r á b i püspökség megüresedése. Hogy tehát az ízetlenkedésnek vége szakadjon, az Apostoli Szentszék Baratin már a következő hónapban „áthelyezte“ Zágrábba. Ekként a püspök a k a l o c s a i érsektől megszabadult és az e s z t e r g o m i érsek főhatósága alá került.¹³³ „Előléptetés“ volt Lukács püspöknek zágrábi kineveztetése. Előtte ezt az utat más csanádi püspökök is megtették, mint Piacenzai Jakab, Czudar János. Az őt üldöző érsek már a következő évben¹³⁴ elhunyt. Lukács még tíz évig állott a zágrábi egyházmegye élén.¹³⁵ „Egyike volt a legjelesebb zágrábi püspököknek.“¹³⁶ Leginkább Csázmán szeretett tartózkodni; itt kelt legtöbb levele. Erős falakkal erősítette meg a zágrábi székesegyházat és végrendeletében tizenhatezer aranyat hagyományozott a török ellen való védekezésre.¹³⁷

korból. Bp. 1916, 128, 158, 162—3. — ¹²⁹ „certo alio termino ad id etiam prefixo adhuc pendente suspensionis huiusmodi penam incurrisset declaravit“. Így jelentette ezt Lukács püspök a Szentszéknek. (A pápa 1500 IV. 14. írata) Veszpr. IV. nr. 80. — ¹³⁰ „pro parte tam carissimi in Christo filii nostri Wladislai Hungariae regis illustris, quam dicti Luce episcopi nobis fuit humiliter supplicatum“, írja a pápa. Sem a püspök, sem a király előzetes előterjesztése nem maradt fenn. — ¹³¹ 1500. IV. 15. — ¹³² Id. oklevél. Veszpr. IV. Nr. 80. — ¹³³ Kercselics, Hist. eccl. Zagrab. I. 204. Borovszky, I. 364. — ¹³⁴ 1501. — ¹³⁵ Meghalt 1510. IX. 22. — ¹³⁶ Borovszky, I. 364. — ¹³⁷ Gasics, id. h. Borovszky, I. 365. A csanádi egyházmegyei Schematismus (1913. évf. pg. 43) idézi Ivan Bojnicsics:

VI.

Csanádon egyéb gondok miatt nem valósíthatta meg régi kedvenc tervét. Alig, hogy zágrábi püspöki székét elfoglalta, első dolga volt, hogy szülővárosa iránt lerőjja ragaszkodása és hálája adóját. Egyéb töprengések és lelkipásztori szorgoskodások közt mindenkor fő gondja volt — írja alapítólevelében — hogy előmozdítsa a mindenható Isten dicsőségét, kinek minden hatalom az égben és a földön alá van vetve. Háláját akarta nyilvánítani a Mindenható iránt, hogy kimondhatatlan kegyelmével alacsony sorból a főpapi méltóságra emelte. Az isteni tisztelet fényének emelésére, az égi haza elnyerésének reményében, melyet mindenki földi javaival megszerezni törekszik, saját, továbbá szülei, nagyszülei, rokonai lelkiüdvéért új kápolnát emelt Szeged városában. E kápolnát a Szent Demeter egyház mellé építtette azzal a célzattal, hogy abban az isteni tisztelet soha meg ne szűnjön. E kápolna állandóan egyesítve legyen a Szent-Demeter-egyházsal és ebben a kegyúri jogot, éppúgy, mint a Szent-Demeter-egyházban, a szegedi polgárok gyakorolják. Hogy a Szent-Demeter-egyház plébánosa az újonnan alapított kápolnában annál könnyebben végeztethesse az isteni szolgálatot, az eddigi öt káplán mellé még két új kápláni állást szervezett. Ezután tehát ebben az egyházban a plébánoson kívül még hét segédlelkész fog működni. A kápolnában megtartott szentmisékben külön imádság mondandó az alapító szándékára. Egy-egy plébánosnak jogot biztosít arra, hogy engedélyt adhasson három személynek a kápolnában való temetkezésére, mégpedig egyet az oltárigazgatók, kettőt pedig mások részére. Ezek adományai a kápolna karbantartására fordítandók. Alapítólevelének szövege „Szeged város könyvébe“ szóról szóra beiktatandó, hogy az alapítólevél elkallódása esetén a „város könyvéből“ megállapíthatók legyenek a feltételek, melyek mellett ezt a kápolnát alapította és a módzatok, melyek szerint az isteni tisztelet tartassék. A kápolna és az isteni tisztelet céljaira a következő adományokat engedi át Lukács püs-

„Lukács zágrábi püspök“ c. tanulmányát. Ezt a dolgot nem találtam. Kérdésemre dr. Bojnicsics áll. főlevéltárnok úr levelében (Zágráb, 1923 I. 4.) arról értesített, hogy nem foglalkozott Lukács püspökkel és nem jelent meg tőle ilyen dolgozat. Eszerint — nézetem szerint — a tévedés a Századok 1903. évf. 186. lapján található ismertetés félreértéséből származhatott — ¹³⁸ Teljes szövege: Szeged, Nr. 56. — ¹³⁹ Éppen 203

pök: Ercsiben egy malmot, továbbá egy ötvenhat lóból álló ménest, Kamoncon a Kutas nevű szőlőt, ezenkívül egy mézsárszékét és száznegyven forint készpénzt. Ezt a száznegyven forintot ne idegenítsék el, hanem tartsák meg mint alapítványi tőkét. Főleg a pénznek akkori magas értéke miatt rendkívül gazdag volt ez az alapítvány. Lukács püspök az akkori korviszonyokhoz képest búsásan ellátta a kápolnát felszereléssel. Így két aranyozott kelyhet adományozott hozzávaló ostyatá-nyérral, két misekönyvet, öt misemondóruhát. Az oltárok felszereléséről külön intézkedett. Budán állította ki¹³⁸ az alapító oklevelet.

Évszázadokon át fennállott ez a kápolna. Sőt idővel¹³⁹ ez szolgált plébánia-egyházul. Ma a Szent-Demeter-templom, és Lukács püspök kápolnájának helyét Szeged város fogadalmi temploma foglalja el. Ez a templom lett a csanádi püspökség székesegyháza. Ennek patronája ugyanaz, mint Lukács püspök kápolnájáé volt: a Boldogságos Szűz. A kápolna gazdag alapítványa is elenyészett. Szeged városa azonban gondosan megmentette annyi zivatar ellenére Lukács püspök alapító-levelét. Zágrábban jelentős sírfelirat magasztalja a püspököt.¹⁴⁰ Szegeden ez az alapító-level Szegedi Baratin Lukács egyetlen emléke.¹⁴¹

évvel alapítása után (1703), miután a Szent-Demeter-egyház a török hódoltság után használhatatlan állapotba jutott. — ¹⁴⁰ Kercselics, Mon. civ. Zagrab. 206—7. — ¹⁴¹ Szeged város titkos levéltára, 43. sz.

Hitélet és lelkipásztorkodás

I. Központ. — Püspöki joghatóság. — Egyházi törvénykezés. — Központi papság. — Csanád városképe. — II. Vidék. — Egyházmegyekép. — Kegyurak. — Helységek. — Egyházak. — Templomszentelések. (Templombúcsúk). — Lelkipásztorok. — III. Az egyházmegyei klérus. — Neveltetése, tanulmányai. (Születéshelyén, székesegyházi iskolában, egyetemeken). — Királyi és pápai udvarban. — Műveltsége. — IV. Isten-tisztelet, szentségek. — Ünnepek. — Bőjtök. — Szentbeszédek. — Szentmise (Alapítványok). — Kereszttség. — Bérmlás. — Oltáriszentség. — Bűnbánat szentsége. — Utolsó kenet. — Egyházi rend. — Házasság. — Temetés. — Anyakönyvezés. — V. Vallásos társulatok. — Szentlélek. — Krisztus Teste. — Mária-Társulat. — Céhek. — VI. Keresztény karitás. — Alalmazás. — Ispótyok. — Szegénygondozás városokban. — Szent Lázár betegek. — A keresztény karitás vezérelvei. — VII. Missziós lelkipásztorkodás. — Az unio eszméjének felkarolása. — Végrehajtása. — Misszióközpontok. — Szigorú intézkedések. — Ezek magyarázata: a török elleni védelem. — Eredmények. — VIII. A középkori ember lelki élete. — Ellentétes hatások. — Ösztönössége. — Bűntudata. — „A hit embere“. — Munkakedve. — Derült lelkülete. — Művészi igénye. — Hitbuzgóságának külső megnyilatkozásai. (Zarándoklatok. — Ereklék tisztelete.) — A török veszély hatása. — Lelki összhangja.

I.

A hitélet és lelkipásztorkodás gócpontjának, a p ü s p ö k i s z é k v á r o s n a k hírnevét és fényét a hívők szemében leginkább az a körülmény növelte, hogy egy szenttéavatott vértanú tetemei pihentek falai közt. Méltán mondhatta S z e n t - G e l l é r t - r ől Csanádvármegye jeles protestáns történetírója: „A Maros mentén áldották emlékezetét: a nép és papjai, kiknek a megboldogult valóságos atyjuk volt, csodás dolgokat tudtak regélni haló porairól. Élete, mely valóságos apostoli misszió volt, Csanád vármegyének századokra szóló alapot teremtett, holtteste pedig, mely e földet mintegy megszentelé, rávetette glóriáját e vármegye történetének egész fejlődésére“. ¹ Szentéletű volt Ó v á r i S a u l csanádi püspök, későbbi kalocsai érsek. ² Ez időszak (1434—1500) egyik püspökét S z o k o l i J á n o s t, mint „boldog“-ot tisztelték, az egyházmegyében, — nevezetesen a püspöki székvárosban is — működő két szerzetest,

¹ *Borovszky*, I. 35. — ² *Püspökségtört.* I. 119. — ³ Csak keresztnevükön fordulnak elő a püspökök a királyi oklevelekben. Kivételképpen *Marczali László* családi nevét is felemlíti egy oklevél. (Ladislaus de Marczaly, Zsigmond király 1423. VII. 10. oklevele. *Hazai* III. nr. 251)

Márkiai Jakabot és Kapisztrán Jánost, később szenttéavatták. Mindez nem maradhatott hatás nélkül az akkor élő nép lelkületére.³

Megszorította a püspöki joghatóságot egyes nagyobb egyházak, mint az aradi társaskáptalan, a csanádi és a búcsi apátságok exemptioja, azaz közvetlenül az esztergomi érsek hatósága alá rendelése. Egyébként vitás esetekben, az egyházmegye metropolitája, a kalocsa-bácsi érsek döntött. Midőn Kerekegyházi Laczkfi Miklós⁴ kérte⁵ az Apostoli Szentszéket, hogy az általa alapított plébániákat az erdélyi vagy a csanádi püspök joghatósága alá rendelje,⁶ kérvényét így intézték el: Legyen úgy, amint a metropolita jónak látja!⁷

A püspök helyettese, a püspöki helynök vagy helytartó (vicarius) többnyire tagja volt a székeskáptalannak. Piacenzai Jakab püspöki helynöke: Mihály nagyprépost,⁸ Telegdi Tamásé: Telegdi Miklós esztergomi és csanádi kanonok,⁹ Bebek Domonkosé: János temesi főesperes,¹⁰ Marczali Dósáé: Lippai Péter éneklőkanonok,¹¹ Marczali Lászlóé: László krassói főesperes és vál. püspök,¹² Remetei Himfi Péteré: István éneklőkanonok,¹³ Csaholi Ferencé: Szécsi Mátyé éneklőkanonok, ennek helyettese: Bosnyák Tamás főesperes.¹⁴ Kivételes eset volt idegen egyházmegyéből püspöki helynök kinevezése. Ezt tette Harkácsi István püspök. Helynöke: László váradi kanonok és békési főesperes. De választása nem volt szerencsés.¹⁵ Széküresség esetén káptalani helynök kormányozta az egyházmegyét. A püspöki helynök volt egyszersmind a püspöki szentszék elnöke. Eleinte az egyházi törvénykezés csak élőszóval folyt és csupán az Apostoli Szentszékhez felterjesztett ügyeket foglalták írásba. Gentilis bíboros itteni működése¹⁶ óta honosodott meg az írásbeliség az egyházi törvénykezéseknél. Több pápai jegyzőt hozott magával, ezek a peres eljárásokat írásba foglalták. A Gentilis

pg. 365.) — ⁴ „miles, qui pro... rege Ungarie in subsidium vestrum et Sancte Romane ecclesie in Italie partibus existit“. — ⁵ 1358. II. 24. —

⁶ „dicto militi indulgere dignemini, ut ipsas (sc. parochiales ecclesias) sub Transsilvaniensi aut Chanadiensi diocesi, aut unam partem sub uno et aliam sub alio, cum fines utriusque tangerent, prout sibi videbitur“. — ⁷ „Fiat per metropolitanum prout sibi videbitur“. RS. II. nr. 121. —

⁸ Püspökségtört. III. 37. — ⁹ Id. m. III. 75. — ¹⁰ Id. m. III. 92. —

¹¹ Id. m. IV. 39, 63. — ¹² Id. m. IV. 69. — ¹³ Id. m. V25. — ¹⁴ Mon. eccl.

I. nr. 57. — ¹⁵ Püspökségtört. III. 47. — ¹⁶ Id. m. 16—8. — ¹⁷ Van ugyan

kezdeményezésére szerkesztett szentszéki rendtartás lett alapja az itteni egyházi bírásoknak. Mivel Csanádon a püspöki helynök egyszersmind általános ügyhallgató volt;¹⁷ az egyházkormányzat és az egyházi bíraskodás a püspök megbízásából, — bizonyára az ügykezelés megkönnyítése céljából, — egy kézben volt összpontosítva.¹⁸ Több vármegye területéről nemcsak a közvetlenül lelki, hanem egyéb egyházi vonatkozású ügyek a csanádi püspöki szentszékhez tartoztak. Ezeket az ügyeket („causae forum spirituale concernentes“) felsorolja egy törvénycikk.¹⁹ Az Apostoli Szentszék bíraskodása szintén kiterjedt nemcsak a szorosan vett egyházi, hanem az ú. n. vegyes ügyekre. II. Pius pápa megbízta Voli István csanádi kanonokot Csáki Ferenc hagyatékával,²⁰ a csanádi nagyprépostot²¹ Tamási László vajda özvegyének hagyatékával kapcsolatosan,²² IV. Sixtus pápa pedig Pankotai János csanádi kanonokot a szegedi domonkosokra szállott örökség ügyével.²³ Olyan nagy volt a hívek bizalma az egyházi törvényszékek iránt, hogy sokszor kisebb jelentőségű ügyekben is Rómába fordultak.²⁴

adat „ügyhallgatók“-ról (officialis), azonban ezek csak egyes esetekben kiküldött bírák. Hangácsy Albert mint pécsi prépost is eljárta hasonló kiküldetésben. Püspökségtört. V. 46—47. — ¹⁸ *Érdűhelyi*, A közjegyzőségek és hiteles helyek története. 168. — ¹⁹ 1462. évi 3. tc. A csanádi szentszék főleg a házassággal összefüggő vagyonjogi (leánynegyed) ügyekben ítélkezett. — ²⁰ 1463. VIII. 18. Kpt. 82, 145. (570. sz.) — ²¹ 1467 VI. 1. — ²² Kpt. 577. sz. — ²³ 1474 VI. 5. Kpt. 83, 147 (587 sz.) A váradi Keresztelő Szent-János-káptalan és Csák Mihály közt folyó perben Balázs csanádi kisprépost és Mihály csanádi főesperes ítélkeztek. (Századok 1897, 233) — Rozványi Simon marosontúli főesperes peres úton bebizonyította kegyúri jogát a gyulai plébánia adományozására. A váradi püspöki szentszék Rozványinak adott igazat és kiközösítés terhe alatt meghagyta a gyulai plébánia birtorlóinak, hogy hagyják el a plébániát. (Századok, id. h. 229). — ²⁴ Gallá Ferenc, Mátyás király és a Szentszék. (Lukinich Imre, Mátyás király Emlékk. Bp. é. n.) 125. Kegyúri perekben hozott ítéletek ellen is Rómába fellebbeztek. Így történt, midőn Péter, „a pankotai nép plébánosa“ (plebanus plebis in Pankotha) más javadalmat nyert el. (1451. VII. 22. Lk. II. 1237. — 1453. VIII. 11. Lk. II. 1319.) — ²⁵ Különös kegynek tartották az egyházakban való temetkezést. Ezek emlékei a talajba vagy az oldalfalakba illesztett kőlapok vagy márvány- és ércszobrok, a domborműves ravatalok. E sírok felett épült kápolnák vagy oltárok szolgálatára az alapítók olykor külön papokról gondoskodtak. Ezek kápolna- vagy oltár-igazgatók (kápolna- vagy oltármesterek). Külön javadalommal látták el őket az ala-

A püspöki székváros két káptalanjának és a szerzetesházak tagjain kívül a központi papság számát jelentékenyen szaporították a kápolna- és oltárigazgatók.²⁵ Számuk jóval magasabb volt, mint fennmaradt emlékük. A győri székesegyházban több, mint negyven,²⁶ a váradiban mintegy ötven²⁷ oltár emelkedett. Szent-Gellért állítólagos kőkoporsóján²⁸ kívül a csanádi székesegyházzal kapcsolatban egyetlen sírhely sem maradt fenn és az oklevelek csak négy kápolna és tizennégy oltár emlékeztetést mentették meg.²⁹ Általában a középkorban „a hívek vallásos életének gondozása, a katolikus egyház szervezete és működése, a káptalanok hiteleshelyi tevékenysége s az a tény, hogy az írásbeli munkát jó ideig mindenütt csaknem kizáróan papok végezték, sok papot követelt”.³⁰ Ennek a nagy papi szükségletnek kielégítéséről a középkori élet maga gondoskodott: a szülők szívesen taníttatták fiaikat abban a reményben, hogy tanulmányaik elvégzése után az egyházi pályára lépnek.³¹ Kivált „a püspöki székhelyeken az egyházi rend minden fokán találkozunk papokkal”.³² Mindezek tágabb értelemben a központi papsághoz tartoztak. Ezért emlegetik a középkori oklevelek ezek nagy „sokaságát”.³³

A püspöki székváros azonban távolról sem közelítette meg a mai „nagyváros” fogalmát. Nem épültek a házak oly magasan és sűrűn, mint manapság, hanem többnyire falusi módra: földszintesen, továbbá mindegyikhez tágas udvar és kert tartozott. Rendszerint csak egy-egy család lakta és így a lakosság száma — mai fogalmak szerint — nem volt nagy.³⁴ Nem nagyságának vagy népességének köszönhette tehát Csanád püspöki város jelentőségét, hanem a benne székelő egyházi és vármegyei intézményeknek.³⁵ „Egyik legjellemzőbb vonása a kicsiny, alacsony

pítók; kinevezésük a püspök vagy a káptalan hatáskörébe tartozott, olykor az alapító, vagy ennek örököseinek kegyúri bemutatása alapján. *Bunyitay*, II. 9. III. 103. — ²⁶ *Bedy Vince*, A győri székesegyház története. Győr, 1936, 18. — ²⁷ *Bunyitay*, III. 43. — ²⁸ Püspökségtört. I. 64. — ²⁹ Kpt. 87—8. — ³⁰ Békefi Remig, A káptalani iskolák története MO-n 1540-ig. Bp. 1910, 55. — ³¹ Id. m. 60. — ³² Id. m. 55. A középkori „clericus chori” kifejezés gyűjtő-fogalmat takar és az egyházi személyek egész skáláját jelentheti. *Kumorovitz*, A leleszi prépostság tagjai és hiteleshelyi személyzete 1569-ig. Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára. Gödöllő 1934, 45. — ³³ „Multitudo ministro-rum suorum”. *Bunyitay*, II. 234. — ³⁴ Id. m. III. 134. — ³⁵ Id. m. III. 136. — ³⁶ Pásztor Lajos jellemzése a középkori magyar városképekről.

házak közül kiemelkedő sok-sok templomtorony³⁶. Építkezéseiben jótékonyan érvényesültek a tatárjárás tanulságai: Balázs püspök Csanád várát „a védelmi jelleg jegyében“ éleszti újjá.³⁷ Amint Károly Róbert uralkodása alatt az ország belviszonyai megszilárdulnak, és az emelkedő jóléttel a tudományok és művészetek ápolása fellendül, Csanádon megtörténik Szent-Gelért ereklyéinek ünnepélyes átvitele, és a székesegyház újjáépítése. Nagy Lajos uralkodása idejében, az ország fénykorában Telegdi Csanád érsek Esztergomban nagyszerű építkezésekbe kezdett. Rajta függött Csanádegyházmegyének szeme, melynek területén bölcsője ringott és amelyhez később atyafiai révén az érseket annyi szál fűzte.³⁸ Hangácsi Albert püspök erősítette meg a török ellen Csanád várát. Aligha különbözött a püspöki város a középkor végén a hegyvidéki városoktól. „Jellemző jegyei“: a várerőd, a belső és külső vár, a belvárosi zeg-zugos utcahálózat, négyszögű, vagy orsóformájú piac, ormos bástyákkal megerősített várfalak, a városba vezető hidak és kapuk.³⁹ Gyakran keresték fel Csanádot a királyok és az ország főtisztviselői. Emelték a város eleveenségét a meg-megújuló püspöki és főispáni beiktatások, a világi és a szerzetespapok növendékei, az iskolák tanulói⁴⁰ és rendszeresített vásárai.⁴¹ Nem kevésbé élénk mozgalmat keltettek a városban a vallásegység ama korszakában a vallásos színezetű vagy éppen egyházi szertartások és ünnepélyek.⁴² A vallás szent épületeinek⁴³ árnyában ápolást talált a tudomány, a művészet, az ipar, a paloták mellől nem hiányozhattak ama szerény épületek sem, melyekben az emberiség fájdalomla lel enyhülést:⁴⁴ a különböző menedékhelyek.⁴⁵

II.

Igy rajzolják meg az egyházmegyét a középkorban: „A falvak képeről először a tornyos, toronynélküli köegyházak, kapcsolnak tűnnek elő; körülöttük a temető, arrébb a jobbágynép zsúfolt, vagy 1—1 utca vonalához igazodó házai, itt-ott nemesi udvarházak, kastélyok, sok helyen kőből, várszerűen megerősítve.

(A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. *Századok*, 1941, 139.)

— ³⁷ *Eperjessy Kálmán*, Az alföldi városkép. *Tiszatáj*, 1947 I. évf. 2. sz. 35 l. — ³⁸ *Bunyitay*, III. 27. — ³⁹ *Eperjessy*, id. h. 36. — ⁴⁰ *Bunyitay*, III. 139. — ⁴¹ *Borovszky*, II. 79, 102. *Püspökségtört.* III. 104. — ⁴² *Bunyitay*, III. 141. — ⁴³ *Püspökségtört.* III. 103—104. — ⁴⁴ Id. m. I. 210—1. — ⁴⁵ *Püspökségtört.* III. 71, 115, IV. 58—9.

A falu szomszédságában kertek, kutak, távolabb felszántott, parlagon pihenő földek, rétek, kaszálók, ligetek, makkoltatásra alkalmas erdők nagyobb foltjai, itt-ott szőlőhegyek, gyakori halastavak, kerekcs vizimalmok. A legelőkön lovak, szarvasmarhák, disznók, juhok százai és ezrei, amelyeket téli időre, a hidegtől védve, istállóznak. Külön színeket adnak a képnek a prépostságok, bencés, cisztercita és a ma már meghatározhatatlan szerzetesrendek által lakott monostorok mintaszerű gazdaságaikkal, kertjeikkel, majorjaikkal“.¹ Szerémi Emlékiratában a következőképpen írja le az egyházmegye egyes részeit: A Maros déli partján: Csanád vára, püspöki és apáti székhely Szent György egyházzal. A Marostól északra, Makótól délkeletre: Apáti (Apátfalva) átkelő révhely, a csanádi bencésapát faluja. A püspöki székvárostól délre: Hetis falu. Csanádtól keletre: Nagylak révhely; innen a Marostól délre: Szőlős. Temesvárra vezetett Papi falu marosi réve. Temesvárhoz közel: Csoma vár és mezőváros, a „szittya-magyar“ Csáki László birtoka. A Maros balpartján: Sződi. Itt győzte le² Czibak Imre a fekete cár hadát. A Rad és Körös-bánya középtávolságában: Lippa vára, megerősített város. Itt Hunyadi János remete-, azaz pálos-klastromot építtetett és sajátkezűleg kerített kertet, ültetett fákat és veteménymagvakat. Lippától és a Marostól északra: Solymos vár, tovább Kovász a Makra-hegy alatt. Nevük Kovaszinc-ra és Magurá-ra változott. Észak felé: Világosvár, szűk vár sziklák tetején. Ennek déli aljában: Siri (ma Siria) falu kápolnával. Ettől északra: Kisjenő, innen délnyugatra és nyugatra: Simánd és Sikló (Sokló).³

Az egyházmegye területének földjén „a középkor első századaiban a királyi hatalom, egyházak és nemzetségek osztózkodtak. Miután pedig a királyi váruradalmak eladományozásával és a nemzetségi kötelékek szétoldásával, a korábbi társadalmi határokat elmosó fejlődésben kialakultak a birtokosztály körvonalai, sok kisebb, nevesebb nemes család szerepel mint földesúr a Délvidéken. Voltak olyanok, amelyek a régóta ott lakó nemzetségekből vagy a társadalom mélyéből jutottak a birtokosok rétegébe. Jórészüknél azonban Magyarország más részeiben volt az ősi fészke, névadó vára, földje. A középkori

¹ Sinkovics István, A régi magyar Temesvidék. *Magyar Szemle*, 1942, 2. — ² 1527. VII. 15. — ³ Erdélyi László, A mohácsi vész nemze-

nagybirtokok nem jelentenek megbontatlan egységes tömböt, hanem szerte az országban szétszórt, apróbb-nagyobb darabokból állanak, s így majdnem az összes nevesebb magyarországi földbirtokosok megvetik lábukat a Marostól délre is, egész megyényi uradalmakban, vagy legalább néhány faluban“. ⁴ Ezek a hullámozó birtokos családok lettek az itteni egyházak kegyurai. A középkor vége felé „a Garai, gimesi Forgács, Nagymihályi, Kanizsai, Rozgonyi, Kórógyi, Maróti, horogszegi Szilágyi, Hunyadi, keresztúri Garázda, lendvai Bánfi, Dóczi, szentmiklósi Pongrácz, Thallóczi, gúti Országh, Báthori, Werbőczy, s még sok-sok száz család cserélgette egymást örök változásban“. Ezekből a családokból kerültek ki nemcsak az egyház patrónusai, hanem a török harcok katonái, „a megyei élet vezetői, a Bécs, Krakkó, Róma, Pádva, Bologna, Párizs egyetemén tanult püspökök, főesperesek“.⁵

Nem számítva a Tisza jobb partját, azaz a középkorban a püspökség területéhez nem tartozó Szegedvidékét, továbbá a Maros jobb partját — melynek egy része, a pankotai főesperesség, a középkorban szintén nem a csanádi püspökséghez tartozott — hanem kizáróan a Temesközt véve figyelembe, ezen a területen a középkor vége felé mintegy 1800 helység állott fenn, mégpedig körülbelül 50 „város“, ugyanannyi vár és 1700 helység.⁶ Ezek a helységek „nem csupán az emberek lakhelyei, hanem kiemelkedő egyházaik, barátságosan hívogató házaik s buza és szőlőkoszorúta határaikkal a jólét virágzó tanyái“⁷ voltak. Ezek elpusztultak a török világban és a törökök kiűzése után ezek helyén csak mintegy 600 „lakótelepet“ találtak. A mai helységek száma alig haladja meg a 800-at. Tehát a középkori helységeknek jóval több, mint a fele végképpen eltűnt e terület téképéről.⁸

Legnagyobb fénnnyel és ünnepéllyel szentelték fel és nyitották meg a felépült egyházakat.⁹ Ha az egyház jelentékeny

déke. Szeged, 1941, 85—86. — ⁴ Sinkovics, id. h. 5. — ⁵ Id. h. — ⁶ Id. h. 2. — ⁷ Bunyitay, I. 79. — ⁸ Sinkovics, id. h. — V. ö. Erdújhelyi Menyhért, A kalocsai érsekség a renaissance-korban. Zenta, 1899, 237. — ⁹ Az „egyház“ ősi jelentése nem: „ház“, hanem: „szent-ház“. Nyelvtudósaink ezt minden kétséget kizáróan bebizonyították. Itt röviden csak arra utalunk, hogy egy sopronmegyei községnek középkori magyar neve: Egy-kő, német neve: Heiligen-Stein. Eszerint „egyház“ annyit jelentett, mint: templom és tulajdonképpen szószaporítás a

volt, akkor megjelent a püspök is káptalanával együtt és köréje gyülekeztek a központ és a vidék papjai, a monostorok szerzetesei és a környék apraja-nagyja.¹⁰ Már Szent-Gellért korából ismeretes egy ilyen templomszentelés.¹¹ Orгона a középkor vége előtt még nem volt egyházainkban, de megszólaltak a harangok.¹² Általában a középkorban többet harangoztak, mint napjainkban és ezért, kivált a nagyobb egyházakban több volt a harang, mint manapság. E sok harangból azonban csak a búlcsi harang maradt fenn.¹³ Megünnepezték a templomszentelés évfordulóját évről-évre, nemzedékről-nemzedékre, hasonlóképpen az egyház védőszentjének ünnepét. Így keletkeztek a búcsúk, „a középkor népünnepéi“. Csanádon már a püspökség alapítása korában megünnepezték az ottani Ker. Szt. János-egyház búcsúját.

Közvetlenül az egyház közelében emelkedett a plébánialak. Csak az „egyház-udvar“ („Kirch-Hof“), a temető, a „cinterem“ (coemeterium, azaz: „alvóhely“) választotta el a kettőt egymástól. Már a püspökség alapításakor az egyház körül foglalt helyet a temető.¹⁴ Így maradt ez a szokás az egész középkoron át. Ez a magyarázata annak, hogy régi egyházak mellett, építések, vagy ásatások alkalmával az emberi csontvázak egész halmazát találják; a rendesen szűk tér ugyanis századok folyása alatt nagyon megtelt sírokkal és az újabb temetkezéseknél talált csontvázakat ősi keresztény szokás szerint egy helyre, az ú. n. csontházba (ossarium) rakták össze. Ez többnyire az egyház északi oldalán állott.¹⁵ A plébánost, többnyire a kegyúr bemutatása (praesentatio) alapján, a püspök, vagy helytartója¹⁶ nevezte ki. Ramocsaházi Albert torontáli főesperes és csanádi kanonok kéri¹⁷ Kállai Jánost, hogy mint kegyúr a kaszapereki plébániát adományozza Battonyai András oltárospapnak.¹⁸ Gyakran nem elégedtek meg a plébánosok a püspöki kinevezéssel, hanem a pápai fenntartásra (re-

„szentegyház“ kifejezés. Ez akkor keletkezett, mikor feledésbe ment az „egyház“ szó eredeti jelentése. Horger Antal, Magyar szavak története. Bp. 1924, 43. — ¹⁰ *Bunyitay*, I. 146. — ¹¹ *Püspökségtört.* I. 62. — ¹² *Bunyitay*, III. 75. — ¹³ *Tört. Adattár* II. 343. — ¹⁴ *Püspökségtört.* I. 40, II. 147. V. ö. *Kollányi* Ferenc, A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban. Bp. 1906, 56. — Általában azokat a templomokat, melyeknek nem volt temetőjük, kápolná-nak nevezték. Ilyenekben „káplánok“-ok végezték az istentiszteletet. *Erdűhelyi*, id. h. 237—8. — ¹⁵ *Bunyitay*, III. 505. — ¹⁶ *Püspökségtört.* IV. 63. — ¹⁷ 1486. VIII. 12. — ¹⁸ Kp. 149.

servatio) való tekintettel az Apostoli Szentszéktől is adománylevelet eszközöltek ki maguknak. Így tett Lippai Lőrinc csanádi klerikus és Karánsebesi Mihály csanádegyházmegyei áldozópap. Azzal az indokolással, hogy kételyeik támadtak az iránt, vajjon érvényesen bírják-e javadalmukat, az Apostoli Szent-székhez fordultak.¹⁹ Vagy a ténylegesen megüresedett javadalmat adományozta a Szentszék, vagy bullát adott a kérelmezőnek egy később megüresedendő javadalomra. E bullákról nevezték e javadalmasokat „bullások“-nak.²⁰ Ezek a rezervációk sok visszaélésre adtak alkalmat.²¹ Általában csak egy lelkipásztoruk volt az egyes helységeknek. Kivételek közé tartozott a több lelkésszel bíró helység.²² Némely plébánián „káplán“-nal és „klerikus“-sal, azaz lelkési pályára készülő pap-diákkal találkozunk.²³ Az egyes falvakban a plébánosok gondoskodtak a népnevelésről; ők bajlódtak egy-egy fogékonyabb gyermekkel, s mikor látták, hogy igyekezetük nem kárbavesztett munka, ők figyelmeztették főesperesüket a tudományos pályákra készülőkre. Ezeket, kivált ha teljesen szegények voltak, az egyház ingyentanításban részesíté. A szegény tanulók bent laktak a székesegyházi iskola épületében s élelmüket kéregetés útján nyert alamizsnából tengették. Ezeket hívták mendikánsoknak. A tanulókra nézve nem volt abban a korban lealázó a koldulás. Ünnepnapokon bejárták az előkelő házakat s szent énekeket énekeltek; ez is egyik jövedelmi forrásuk vala. Azután a temetések is juttattak számukra néha pár fillért.²⁴

III.

Csak a trentói zsinat rendelte el az egyházmegyei papnevelőintézet megalakítását. A török hódoltság és az utána következő súlyos viszonyok miatt ez a csanádi egyházmegyében csak 1806-ban lépett életbe. A középkorban némely helyen a

nr. 613. V. ö. Kollányi id. h. 28, 207. — ¹⁹ V. ö. Remeteiről szóló fejezet 59 és 65 jz. — ²⁰ Püspökségtört. III. 23—4, 68—9. IV. 17. Bullásoknak hívták azt is, aki a hazai törvények mellőzésével bárkit Rómába idéztetett. Knauz, A bullások. Magyar Sión I. 412. — ²¹ Püspökségtört. III. 68—9. IV. 17—8, IV. 54—56, 71—2. — ²² Püspökségtört. IV. 99, 100. Szerzetes rendházak általában nem voltak plébániák. Bulcsón, Bizerén, Egresen külön plébániák voltak. (V. ö. Püspökségtört. IV. 101, 117. Egresre: 1490. XI. 6. supplicatio. Beke, Római emlékek a magyar egyház XV. századi történetéből. Tört. Tár 1900, 14—15.) — ²³ Püspökségtört. IV. 120—1. V. ö. a következő alfejezettel. — ²⁴ Borovszky, II. 98.

papság kiképeztetése sajátos módon történt: a plébános önmaga nevelt magának utánpótlást, segédlelkészeket, „mint a kézművesmester inasokat és legényeket, a lovag apródokat és fegyverhordozókat, mint az egyetem baccalaureusokat és doctorokat”.¹ Gyakorlatilag a falusi oktatásnak az volt a célja, hogy a plébános az istentisztelet céljára latinul olvasni tudó és értő énekeseket és ministránsokat képezzen ki. Ezekből a tehetségesebbeket tovább tanította. Ezek neve: iskolás (scholaris, scholasticus), deák (clericus, diaconus). Midőn Zápolyai János király Lippáról Buda felé tartott és a Makrahegy alján Kovászi helységben advent harmadik vasárnapját ünnepelte,² a templomban ilyen iskolásfiúk („scolares”) énekeltek a „Gaudete”, („Örüljetek”) szóval kezdődő nagymisét.³ Zsinatok⁴ elrendelték: „a papnak nem szabad scholaris nélkül miséznie, aki neki a misénél latinul válaszol és egyébként is vele zsoltároz”.⁵ „Scholaris” néven a középkorban általában akármilyen iskolába járó tanulót értettek, tehát falusi, városi tanulót, egyetemi hallgatót.⁶ A „clericus” és a „scholaris” elnevezések jelentése közel esik egymáshoz, sőt jórészt azonos. A clericus: tanuló, aki iskolába jár, magát a papi teendőkben gyakorolja, segítségére van a plébánosnak, vagy pedig káptalani városokban, mint Csanádon és Aradon a káptalanban közreműködik a hiteles helyi teendők végzésében. A tágabb értelmet leszámítva, — midőn „clericus” általában egyházi férfiút, vagy még általánosabban: tanult embert, „íródeák”-ot jelent,⁷ — tehát a „clericus” alatt többnyire „kispap”-ot kell értenünk. Klerikusai voltak a cseri⁸ és a szentgyörgyi plébánosoknak.⁹

Általában azonban a papnevelés a székesegyházi iskola feladatához tartozott. A főesperesek kötelessége volt a kerületükben egyházi pályára jelentkezőket figyelemmel kísérni és ezeket a káptalani iskolába felvételre ajánlani. Voltak a csanádi székesegyházi iskolának „bejáró-növendékei” a kö-

¹ Erdélyi, A mohácsi vész nemzedéke, 339. — ² 1532. XII. 5. —

³ Erdélyi, id. m. 330. — ⁴ Hat magyarországi zsinat 1385—1515 közt.

— ⁵ Erdélyi, MO. törvényei. Szeged, 1942, 313. — ⁶ Csak ritkán jelentett iskolamestert. Békefi Remig, A népoktatás története MO-n 1540-ig. 37, 218, 260, 261. Ugyanő, A káptalani iskolák 292. — ⁷ Körülbelül azt jelentette, mint manapság: iskolázott, deákos műveltségű, „Lateiner”-ember. — ⁸ Püspökségtört. IV. 120. — ⁹ „nonnulli sui clerici” V. ő. 1426. IV. 13. kelt supplicatioját. Vat. k. Suppl. Mart. V, vol, 190.

zeli falvakról.¹⁰ Tanulmányaik elvégzése után többnyire a csanádi egyházmegye szolgálatába léptek. Más egyházmegyékben is elhelyezkedtek Csanádon végzett tanulók. Nevezetesen az esztergomi káptalanban: Temesvári Miklós,¹¹ Lippai Mihály,¹² Galádi Domonkos,¹³ Makófalvi Mihály,¹⁴ Siri Mihály,¹⁵ a várad i káptalanban: Makófalvi János, Csanádi Péter, Temesvári Péter,¹⁶ Temesvári Bálint,¹⁷ Villányi Dénes,¹⁸ Földeáki Gergely.¹⁹ A már említett Battonyai András, később²⁰ nyitrai kanonok lett.²¹

Számosan nem elégedtek meg a káptalani iskola kiképzésével. Ezeket vagyonosabb szüleik vagy pártfogóik külföldi főiskolákra küldték ki. Nagy részük hazatérve, magasabb egyházi állásra emelkedett. Legtöbbször a bécsi egyetemet látogatták. Ezek közül mintegy nyolcvannak nevét ismerjük.²² A krakkói egyetemen végezték tanulmányaikat: Temesvári Tamás, Cseri András,²³ Makófalvi Mihály,²⁴ Temesvári György,²⁵ Temesvári Gáspár, Temesvári Egyed,²⁶ Karánsebesi Domonkos,²⁷ Csamai Tamás,²⁸ Lippai Ferenc,²⁹ Csanádi István,³⁰ Galádi Domonkos,³¹ Makófalvi Imre,³² Temesvári János,³³ Temesvári Demeter,³⁴ Csanádi Péter, Kaszaperi Lőrinc,³⁵ Temesvári Mihály.³⁶ A bolognai egyetemre Basarági Vida János mint kész orvos érkezett, itt újból oklevelet szerzett és később³⁷ a pápa orvosa lett,³⁸ Zákány Balázs csanádi kanonok³⁹ és a már említett Galádi Domonkos⁴⁰ kánonjogi doktori fokozatot nyert a bolognai

fol. 245. Püspökségtört. IV, Oklt. nr. 9. pg. 132. — ¹⁰ Püspökségtört. IV, 35. Kpt. 11, 118 (310 sz. reg.) — ¹¹ 1428. — ¹² 1453. — ¹³ 1528. A krakkói és bolognai egyetemet is látogatta. Elnézésből Galádi Miklós néven is előfordul (*Borovszky*, II. 100.) „Csanádi“-nak is nevezik. (Kemp, *Memoria Basilicae Strigoniensis* 138.) Ennek magyarázata: a csanádi egyházmegye területéről származott. (Veress Endre, Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók. *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. Monumenta Hungariae Italica* III. Bp. 1941, 87—88. V. ö. Kollányi, *Esztergomi kanonokok. Esztergom*, 1900, 137.) — ¹⁴ 1532. — ¹⁵ 1563. — ¹⁶ 1371. — ¹⁷ 1500. — ¹⁸ 1553. — ¹⁹ 1557. — ²⁰ 1496. — ²¹ *Borovszky*, II. 100. — ²² Schrauf, Bécsi tanulók és Frankl, Magyar tanulók és tanárok a bécsi egyetemen c. művei nyomán *Borovszky*, II. 100—1. — ²³ 1494. — ²⁴ 1495. — ²⁵ 1499. — ²⁶ 1501. — ²⁷ 1505. — ²⁸ 1506. — ²⁹ 1507. — ³⁰ 1510. — ³¹ 1515. V. ö. 13. jz. — ³² 1516. — ³³ 1517. — ³⁴ 1525. — ³⁵ 1532. — ³⁶ 1533. Schrauf, A krakkói magyar tanulók háza c. műve nyomán. *Borovszky*, II. 101. — ³⁷ 1558. — ³⁸ Veress, id. m. Bp. 95—6, 98—100, 266. — ³⁹ 1534. III. 21. Veress, id.

egyetemen.⁴¹ F e r r a r á b a n Temesvári Szakáll Jánost „a püspöki palota szokott termében“ avatták doktorrá.⁴² A p á d u a i egyetemen tanult: Mohácsi András csanádi olvasókanonok és Lippai Mihály.⁴³ A p r á g a i egyetemen Csanádi Gellértet avatták a szabadművészetek doktorává.⁴⁴ A w i t t e n b e r g i egyetemet Kisserjéni János,⁴⁵ Csanádi Benedek,⁴⁶ a lipcseit Nagylaki Jaksics János látogatta.⁴⁷ E külföldi tanulmányok, kivált Itáliában, áldozattal jártak. „A középkoron végig az Olaszországban való utazás és ottani tartózkodás felette költséges, fárasztó, sőt kockázatos és gyakran életveszélyes volt. Az utak rosszak, sokhelyütt csupán lóháton járhatók, az útszéli fogadók kevés kényelmet nyújtottak, úgyhogy hetekig tartott, amíg egy-egy diák Páduába, avagy Ferrarán át Bolognába jutott“.⁴⁸ Másrészt a jómódú diákot nemcsak nevelője, hanem, „egész szolgálhada, kuktája, lovásza és istállómestere kísérte, hogy a szülők meghagyásából az otthoni megszokott kényelmet biztosítsák számukra“.⁴⁹ Marczali László csanádi püspököt káplánja⁵⁰ és famulusa⁵¹ kísérte el Bécsbe. Kapronczai Paulinus Péter, a későbbi csanádi püspök, mint a Révai-fiúk nevelője tartózkodik Páduában.⁵²

Annaira a papság köréhez tartozott a tudományos foglalkozás a középkorban, hogy az „ars clericalis“, a klerikus-mesterség az írásmesterséget jelentette, „a tollnak férfiát már mintegy papnak tekintették, s érdemeit, világi ember létére is, egyházi javadalommal jutalmazták“.⁵³ Kedvezményekkel biztosította az Apostoli Szentszék ezeket a tudományos foglalkozásokat. Egy aradi főesperesnek megengedte: „ha tanulmányok végett (studio litterarum) székhelyétől távol tartózkodik, javadalmát öt éven át sértetlenül élvezhesse“.⁵⁴ Egy káptalani szabályzat szerint: „a kanonok halála után hagyatékából adassék ki hiánytalanul mindaz, amit az elhunyt örökölt, ajándékképpen

m. 86. — ⁴⁰ „Dominicus Petrus de Galad Chanadiensis dioecesis Ungarus“
⁴¹ 1526. VIII. 30. Veress, id. m. 87—88. — ⁴² V. ö. Remetei Himfi Péterről szóló fejezetet. — ⁴³ 1475. III. 6. Veress, id. m. 373—4. — ⁴⁴ 1410. Sitzungsberichte der böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. 1885. Schrauf, id. m. 28. Borovszky, II. 101. — ⁴⁵ 1538. — ⁴⁶ 1569. Frankl, Külföldi és hazai iskolázás a XVI. században. 269, 309. Borovszky, II. 101. — ⁴⁷ Frankl, id. m. 268. Borovszky, II. 101. — ⁴⁸ Veress, id. m. XIX. — ⁴⁹ Id. m. pg. LII. — ⁵⁰ Csanádi Balázs, a későbbi erdélyi püspök. Püspökségtört. IV. 66. — ⁵¹ Kerolti Albert, a későbbi csanádi káptalani helynök. — ⁵² Püspökségtört. VII. (1552—1608), 55—60. — ⁵³ Bunyitay,

nyert és tudományával vagy művészetével („artifico aut doctrina“) szerzett”.⁵⁵ Jártasságuk és képzettségük miatt a földesurak gyakran papjaikra bízta jogügyleteik lebonyolítását.⁵⁶ Dóczi Imre megbízásából László zádorlakai plébános tiltakozást jelentett be⁵⁷ az aradi káptalannál gúti Ország Lőrinc ellen egyes birtokok befoglalása miatt.⁵⁸ Demeter rekasi plébános szintén kegyurának jogi képviselője.⁵⁹ Több csanádi püspök és aradi prépost a királyi kancelláriában,⁶⁰ némely egyházmegyei pap a pápai udvarban tevékenykedett. Minden időben képviselve voltak a római kuriában különböző nemzetek fiai, mint franciák, németek, spanyolok. Magyarok természetesen ritkábban ajánlhatták fel ily szolgálataikat. Mégis II. Pál udvartartásának egyik tagja Makófalvi Albert „csanádegyházmegyei áldozópap“: a pápa udvari embere és „asztaltársa“,⁶¹ talán „szolgálattevő kamarása“. ⁶² Baratin Lukács

I. 346. — ⁵⁴ 1347. V. 12. *Vet. Mon.* 742. Püspökségtört. III. 70, — ⁵⁵ *Bunyitay*, II. 14. — ⁵⁶ Közjegyzői tevékenységükről már megemlékeztünk. Püspökségtört. IV. 43—45. V. 92—93. Hiteleshelyi működésükre v. ö. Püspökségtört. II. 115—135, továbbá a csanádi és az aradi káptalanok tört. — ⁵⁷ 1480. — ⁵⁸ Nos capitulum ecclesie Orodienensis memorie commendamus, quod discretus Ladislaus presbyter, plebanus de Zadorlaka nos ram veniens in praesenciam, nomine et in persona Emerici de Docz, egregium Laurencium Orsag de Gwth ac nobilem dominam Veronicam vocatam, relictam quondam Ladislai de dicta Docz et alios quoslibet ab occupatione et conservatione totalium possessionum Zarafalwa, Patha, Ozkolla, Feyereghaz, Remethe in Chanadiensi, Apa et Anky in Zarand Gyarak in Orodienensi, item equalium medietatum similiter totalium possessionum Kw in dicto Orodienensi ac Chasma et in pertinentiis eiusdem habitatum puta Zenthandress, Burzekel, Odon, Rethethyes, Solmos, Rekas, Ozkolla, similiter pertinentiis et Rwdá cum pertinentiis in Themesiensi, nec non directam quartam partium simili modo totalium possessionum Mazadonya in prefato Themesiensi et Peryemes in dicto Chanad cottibus existentium habitatum, item usuum, fructuum et quarumlibet utilitatum earundem perceptione seu percipi factione sibi ipsi a propriatione et quovis colore ad invento se in dominium earundem possessionum et portionum possessionariarum intromissione quomodolibet iam factis vel fiendis prohibuit et contraxit publice et manifeste coram nobis praesentium testimonio mediante. Datum in festo beatae Agnitis virginis, anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo. MODL. 18.318. — ⁵⁹ 1422. Püspökségtört. IV. 62. — ⁶⁰ Püspökségtört. III. 14. — ⁶¹ „familiaris et continuus noster commensalis“. Decsényi, Olaszországi történelmi kutatások. Szá-

egyik földije, Szegedi Fülöp világi nemes Rodrigo Borja bíboros szolgálatában a péterváradai apátság ügyében járt el.⁶³

Műveltségre, művészetre és iskolázásra vonatkozóan alig van adatunk a csanádi egyházmegye területéről a középkorból. „Ennek az egyedüli oka, hogy itt a török hódoltság idején a káptalanok, városok, falvak és családok levéltárai úgyszólván teljesen elpusztultak.”⁶⁴ A klérus műveltsége és kultúrtevékenysége korántsem volt egységes.⁶⁵ „Középkori papjaink műveltségének fényes emléke”⁶⁶ Imre gyulai⁶⁷ plébános zsolozsmáskönyve (breviáriuma). Ezt az aradmegyei Jenőről származó Jenői Pál írta és festett kezdőbetűkkel és díszítésekkel ékesítette.⁶⁸ A bulcsi bencések egy Livius-kodexet őriztek.⁶⁹ Ennek értéke akkor százhusz aranyforint volt. Csak akkor tudjuk ezt kellőképpen értékelni, ha figyelembe vesszük, hogy ebben a korban egy hold föld ára negyven dénár, százötven hold: három márka, egy jobbágy-telek épületekkel: egy márka, azaz négy forint. A püspöki könyvtár és a nagyobb egyházi testületek könyvtárai ezért köteteiknek „mai fogalmak szerint szerény száma mellett” is kincseket értek.⁷⁰ Ezért a végrendeletekben darabonként felsorolták a könyveket. Ilyen jegyzék csak Kolozsvári János püspökről maradt fenn.⁷¹ Szent Gellért egyházmegyéjének vidéki papsága sem állott a műveltségnek alacsonyabb fokán, mint a szomszédos egyházmegyék klérusa. Említettük, hogy még a félreeső Cseri plébánosa is nemcsak pecsétnyomót használt, hanem „levelét annyi gonddal és csínnal írta meg, hogy az bármely káptalani vagy éppen királyi jegyzőnek is becsületére válnék.”⁷² E kérdés hí-

zadok, 1892, 552. Kpt. 95, 146, (586. sz. reg.). — ⁶² Századok, 1898 775. (4. jz.) — ⁶³ Midőn ura pápa lelt, egy kérvényben így címezi magát: „Philippus literatus de Segedino nobilis laicus Bachiensis dioecesis, antiquitus sanctitatis vestre familiaris, commensalis et procurator generalis”. Fraknoi, MO. és a szentiszék I. 407, 481. (1310 jz.) — ⁶⁴ Békefi, A káptalani iskolák 361. — ⁶⁵ V. ö. Harsányi András, A Domonkosrend MO-n a reformáció előtt. Debrecen, 1938, 113. Veress, id. m. XVIII—XIX. — ⁶⁶ Karácsonyi János, Békés-vármegye I. 196. — ⁶⁷ Annak idején a csanádi egyházmegyéhez számították. V. ö. Püspökségtört. IV. Oklt. nr. 12. pg. 134. — ⁶⁸ „Explicit commune sanctorum per me infelicem Paulum de Jenev, anno ut supra (anno incarnationis Domini millesimo quadrigentesimo quinquagesimoquarto) die vero quinto kal. Octobris”. (Fol. 244). Karácsonyi, id. h. — ⁶⁹ Hoffmann Edith, Magyar bibliofilek a középkorban. Bp. 1929. XXXII. sz. tábla: Imre bulcsi apát könyve. — ⁷⁰ Bunyitay, I. 330. — ⁷¹ Püspökségtört. VII. (1552—1608) 77. — ⁷²

vatott kutatói állapították meg: „A középkor művelt rétege az egyháziakból került ki. Elsősorban ők, és majdnem csakis ők adták az orvosokat, jogászokat, kancellárokat, költőket, csillagászokat. Nyelvük latin. Klasszikus írókat, ha egyházi szempontból is, de csakis ők ismernek. Az írás mesterségét ők és neveltjeik, a deákok végzik. A tanítás az ő föladatuk. A művészet és filozófia minden szépsége az ő kezükben van. S végül akármennyire résztvettek a világi ügyekben, részvételük elsősorban arra irányult, ami a világi dolgokban szellemi. Az egyetlen középkori társadalmi réteg, amelynek életcélja és otthona a lélek“.⁷³

IV.

Gazdag élmények forrása volt a középkori ember számára a vallás, az ünnep.¹ Oklevelekben is az e g y h á z i ü n n e p e k szerint való megjelölés volt szokásban: a kelet megjelölésére vagy azt az egyházi ünnepet, az illető szent emléknapját nevezték meg, melyen a kérdéses esemény végbement, vagy pedig az illető nap előtt vagy után való legközelebbi ünnep neve mellé írták a hétköznapot („feria“), amelyre a kérdéses kelet esett. „Az egyházi ünnepek általános ismerete mellett ez a jelölési mód a középkori írásokban annál inkább általánossá válhatott, mert hiszen a középkori írások nagy többsége egyháziak kezéből származott“.² Eleven kapcsolatban állottak a nagy ünnepkörök a hívek hétköznapi életével és foglalkozásával. Sajátos fénnel és színben jelentek meg az ünnepek a hívek életében; módosították, átalakították mindennapi szokásaikat, ruhájukat, életüket, viselkedésüket. A népszokások tarka koszorúja vette körül az ünnepköröket, kivirágozva énekben, mondókában, játékban.³ A szorosan vett vallási ünnepeken kívül a népnek megvoltak a maga „jeles napjai“. Ezek többnyire az egyházi évbe kapcsolódtak. E „jeles napok“-nak szintén hagyományörző jelentőségük volt. Ezekben megnyílvánult a népnek a természettel, az évszakok változásaival való

Bunyitay, III. 506—7. Püspökségtört. IV. 120 — ⁷³ *Kardos*, id. h. Mátyás király Emlékkönyv, 13.

¹ Nyelvtudósok kimutatták, hogy az „ünnep“ jelentése annyi, mint „szent-nap“. „Ünnepet ül“ szó szerinti jelentése: „szent napot szentel“ *Horger Antal*, *Magyar szavak története*. Bp. 1924, 43. — ² *Szentpétery Imre*, *Chronologia*. Bp. 1923, 24. — ³ *Erdélyi Tudósító* (Kolozsvár), 1943.

meghitt kapcsolata. Nyilván tartották *L u c a*-napját.⁴ Ma már elmosódott annak emléke, hogy a Gergely-féle naptár behozatala⁵ előtt ez volt az esztendő legrövidebb napja, vagyis a téli napfordulat kezdete. *M á t y á s t* „Jégtörő“-nek tartják. Napja február 24.-re esik. Hajdan szokásos volt Mátyás apostolt vértanúsága eszközével, bárdal ábrázolni. A néphit az idő enyhülését, a hó olvadását hozta kapcsolatba az apostollal: megkönnyőrül az embereken, bárdjával megtöri a jeget és elűzi a hideget. — *G e r g e l y* napra⁶ esett a tavaszi napéjegyenlőség. — Annek idején, midőn nem a hónap elsejét emlegették mint határidőt, nagyjelentőségű volt *S z e n t-G y ö g y* napja, sőt talán az évnek egyik legfontosabb határnapja. A püspökség alapítása óta virágzott „Sárkányölő Szent György“ kultusza: az oroszlámosi monostor, a csanádi székesegyház és több plébániatemplom védőszentje volt. Szokásban volt a nyári napfordulat megünneplése. Ma is országszerte ismert szokás Szent-Iván tüzének gyújtása és átugrálása. Mint ismeretes, június 24.-re esik Keresztelő Szent János (Iván) napja. Keresztelő Szent Jánost a középkorban különösen tisztelték: a marosvári görög monostornak, a mai Újszentiván védőszentje *Ker. Szent János* volt. Már a régi kor írói észrevették, hogy a Megváltó születése a téli, a Megváltó előhírnökének születése pedig a nyári napfordulat idejére esik. Karácsony akkor van, midőn a nap nőni kezd, Keresztelő Szent János születésének napja pedig akkor van, midőn a nap fogyni kezd.⁷ Egy aradi káptalani kiadványban előfordul mint keltezési nap: „a tojások összeverésének napja“ (*concussio*⁸ *ovorum*). Ennek a különleges magyar népnépnek maradványa ma is él abban a szokásban, hogy husvétkor a gyermekek a pirostojások hegyeit összeütik és az, akinek a tojása összetörik: vesztes fél. Hajdan ez a nap: husvét utáni első vasárnapra⁹ eső hétfő. Ráillettek a középkorra a következő megállapítások: *A v a s á r n a p o t* mélységes áhítattal várta mindenki. Rossz álommá törpültek a vasárnapi reménységek mellett a hétköznapiak. Ünnepi készülődés töltötte be a szombat délutánt. Már szombaton este kezdődött az ünnep. A hétköznapiok fizikai élete helyébe, vasárnap a lélek

157. — ⁴ December 13. — ⁵ 1582. — ⁶ Március 12. — ⁷ „Ut humiliaretur homo, hodie natus est Ioannes quo incipiunt decrescere dies; ut exaltetur Deus, eo die natus est Christus, quo incipiunt crescere dies“. (Aug.) — ⁸ Vagy: *contusio*. — ⁹ Quasi modo. — ¹⁰ Erdei Ferenc, A

élete lépett: a vallás és a művészet. A népi vallásosság minden mozzanata vasárnap történt. A népi művészetnek minden jelentékeny teljesítménye ünnephez fűződött. Vasárnap vették fel a szebb ruhát, vasárnap daloltak és muzsikáltak. A középkori ember még a hétköznapi szürke darócát is a népszokások aranyszálaival hímmezte ki.¹⁰

Nemcsak ünnepi, hanem bőjti napjaik is számosabbak voltak mint manapság.¹¹ Megtartották az alapító szentkirály, az első szent püspök vigiliáit, továbbá a Szent Márton és Szent Péter előtt levő három-három napot. Utóbbi bőjtöt ama pogány felkelés kiengesztelésére tartották, melynek Gellért püspök is áldozatul esett. Ünnepiesen kezdődött a nagybőjt: mindenki saját plébániatemplomában jelent meg. Nemcsak a hús, hanem a tojás és tejes ételek is tiltva voltak az egész nagybőjthen és a többi szigorú bőjti napokon. Ezért volt a haltenyésztés annyira kifejlődve.

A szentbeszédnek akkor, a nyomdatermékek elterjedése előtt összehasonlíthatatlanul nagyobb hatása volt, mint manapság. „A középkorban az egyházi szószék az volt, mi napjainkban az időszaki sajtó; a papnak minden héten volt alkalma szólni a néphez replika nélkül és szavai alkották meg a közvéleményt”.¹² A szentbeszéd hallgatásának nagy fontosságot tulajdonítottak.¹³ Még temetések alkalmával is szokásban volt a szentbeszéd, az ú. n. halotti beszéd (concio funebris). Oly szívesen hallgatták ezeket, hogy a török hódoltság korában, midőn papok hiánya miatt világi apostolok, ú. n. licentiátusok végezték az egyházi rendet nem okvetlenül feltételező szertartásokat, halotti beszédet a licentiátussal is mondtak és az érte járó stóladíjat megfizették.¹⁴ A szentmiseáldozatot meghatározott napokon bizonyos szándéokra, egyes hittitok, vagy szent tiszteletére mutatták be. Al-

makói parasztság társadalomrajza. (Csanádv. Kvt.) Makó, 1934, 60. *Erdélyi Tudósító*, id. h. — ¹¹ V. ö. Szijártó Nándor, Egy középkori misekönyvünk. (Theologia, 1936. évf.) Ez a vasárnapokon kívül 79 ünnepet sorol fel. — ¹² *Bunyitay*, III. 143. — ¹³ V. ö. Laskai Ozsvát fejtegetéseit. Pásztor Lajos, Temesvári Pelbárt és Laskai Ozsvát az egyházi és világi pályákról. *Regnum* 1937. évf. 142—3. Ugyanő, A magyarság vallásos élete 148. — ¹⁴ A licentiátusok díjlevelében következőképpen előfordul a „concio funebris”. Juhász, A licentiátusi intézmény MO-n. Bp. 1921, 54—7. *Bunyitay*, III. 224. — ¹⁵ A szerdai napra

talában vasárnapot a Szentháromság, hétfőt az elhunytak, szerdát Mindenszentek,¹⁵ csütörtököt Krisztus szentséges teste, pénteket Krisztus kínszenvedése, szombatot a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelték. „Középkori felfogás szerint vasárnap a tisztítótűzben szenvedő lelkek is megpihentek. Hétfő ellenben, midőn újra meg kell kezdeni a büntetés elszenvedését, illetve kitöltését, a halottaké“. Az utolsó vacsorával és nagy-péntekkel függ össze, hogy csütörtök az Oltáriszentség, péntek Krisztus kínszenvedésének emléke. Temesvári Pelbárt felemlíti az okokat: miért szentelik szombatot Szűz Mária tiszteletének.¹⁶ Kerekegyházi Laczkfi László és unoka-öccsének misealapítványa¹⁷ értelmében a csanádi székesegyház Szűz-Mária-oltárán minden hétfőn az elhunyt hívek lelki üdvösségéért énekes szentmisét kell az olvasókanonoknak bemutatni.¹⁸ Keszi Balázs solymosi várnagy misealapítványa¹⁹ szerint a csanádi székeskáptalan kötelezte magát arra, hogy vasárnap a Szentháromság tiszteletére, hétfőn a szenvedő lelkekért, kedden a bűnösökért,²⁰ szerdán az alapító védőszentje, Szent-Balázs, csütörtökön az Oltáriszentség, pénteken az Úr kínszenvedése és szombaton a Boldogságos Szűz tiszteletére szentmisét szolgáltat.²¹ Ugyanez a Keszi Balázs „öreg korában“²² fejedelmi alapítvánnyal óhajt járulni Isten dicsőségének ápolásához“. Nagyszámú birtokot adományoz a székeskáptalannak. „Feltételül köti ki, hogy a káptalan naponként egy misét tartozik mondani a szóbanforgó egyházban az alapítókért (érte és nejeért), ezek szüleiért és rokonaiért“.²³

Szent-József tisztelete csak a 17. században állandósult. *Pásztor*, A magyarság vallásos élete 86. — ¹⁶ Id. h. 86—7. — ¹⁷ 1412. VIII. 13. — ¹⁸ „pro sua suorumque progenitorum animarum salute et refrigerio in ecclesia cathedrali beatissimi Dei tironis Georgii Chanadiensis in altari scilicet sanctissime et intemerate virginis matris nostri salvatoris in eadem ecclesia erecto et constructio, missam omnium fidelium defunctorum singulis feriis secundis perpetuis temporibus disposuisset facere decantari“ *Temes* nr. 285. — ¹⁹ 1456. V. 31. — ²⁰ Más misealapítványokban is a keddet jelölik ki a bűnösökért bemutatandó szentmise napjának. V. ö. Alagi Dénes misealapítványát (1493. VII. 12). *Pásztor*, id. m. 84. — ²¹ MODL 15.076. *Borovszky*, I. 126. — ²² 1471. V. 6. — ²³ *Oltványi* Pál, A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története. Szeged, 1867, 47. *Tört. Adattár* III. 345. *Ortvay*, MO. egyházi földrajza II. 379. *Borovszky*, I. 126—7. *Oltványi* szerint az alapítólevél eredetben megvan a csanádi (temesvári) káptalan levéltárában. Azonban ezt ott nem találtam. Az utódok nélkül elhunyt Keszi Balázs

Czibak Ozsvát említett alapítványának²⁴ rendeltetése: a Boldogságos Szűz tiszteletére hetenkint szentmisét mutassanak be és a „főoltár előtt, ahol az Úr testét őrzik, állandóan örökmécses égjen“.²⁵ Dobozi Dánfi András a csanádvármegyei Donát-tornya és a békésvármegyei Királyság nevű birtokait miscalapítványul a nyulakszigeti Szent-Margit-kolostor apácáinak adja.²⁶ Eszerint vasárnapon a Szentháromságról, hétfőn az angyalokról, kedden a szent-szűzeokről, szerdán Mindenszentekről, csütörtökön Krisztus Testéről, pénteken pedig Szűz Máriáról kell szentmisét bemutatni.²⁷ Baratin Lukács püspök szülővárosában, Szegeden az általa emelt Szűz-Mária-kápolnában a következő miséket végezteti:²⁸ vasárnapon a Szentháromságról, hétfőn a halottakért, kedden az előljárókért, szerdán Mindenszentek, csütörtökön Krisztus Teste, pénteken Krisztus kínszenvedése, szombaton pedig Szűz Mária mennybevételének tiszteletére. A Mindenszentekről szóló szentmisét mindig énekelni kell és arra a plébános a nagyharanggal tartozik harangoztatni.²⁹ Miscalapítványt tesznek³⁰ az aradi káptalan-nál³¹ azzal a rendeltetéssel, hogy minden szombaton Szűz Má-

javait Matucsinai Gábor kalocsai érsekre hagyományozta. A vonatkozó oklevelet (1476. I. 29.) teljes terjedelmében közli *Érdűjhelyi* Menyhért, A kalocsai érsekség a renaissance-korban. Zenta, 1899, 60—1. — ²⁴ 1457. I. 16. V. ö. a Remetei Himfi Péterről szóló fejezet. — ²⁵ „Unam lampadem continuis diebus oleo ardente ante summum altare, ubi stat Sacrum Corpus Dominicum, tenere debeat et tenatur“. MODL 29.816. *Tört. Adattár* II. 326. *Márki*, Arad vm. tört. Arad, 1892, 366. — ²⁶ Végrendele-téhez (1495 VI. 1.) a király megerősítését is kieszközölte. (MODL 20.316). Nemsokára bekövetkezett halála után ezekbe a birtokokba a Szent-Margit klostrot (1495 VI. 23.) beiktatták. (MODL 20.324 *Borovszky*, II. 152. 156). — ²⁷ *Pásztor*, id. h. 88. — ²⁸ 1501. V. 29. — ²⁹ „Plebanus pro tempore constitutus singulis diebus unam missam in ipsa capella celebrare faciat, modo infrascripto: die dominico missam de sancta Trinitate, feria secunda pro defunctis, feria tertia pro prepositis, feria quarta de omnibus sanctis, feria quinta de corpore Christi, feria sexta de passione Domini, sabbato de assumptione Marie. Item, quod misse prefate peragantur legendo preter missam omnium sanctorum, que singulis quartis feriis peragatur cantando, et ut Christifideles ad eandem missam magis confluant, plebanus ipse cum magna campana pulsare facere teneatur, et quod in qualibet missa post ipsam cuiuslibet misse orationem subiungatur oratio: Deus, qui vivorum dominaris, simul et mortuorum etc. habendo specialem intentionem de nobis fundatore scilicet capelle“. *Szeged* Nr. 56. V. ö. *Pásztor*, id. h. 89. — ³⁰ 1522. III. 22. — ³¹ Ingatlant engedett át az alapító: Zsófia nemesasszony özv.

ria mennybevételének tiszteletére³² szentmise mondassék.³³ Kalmár Miklós lippai „polgár“ az ottani (lippai) egyháznál tett misealapítványt.³⁴

A kereszttség szentségét az egész középkoron át³⁵ általában nem a keresztlővíz ráöntésével, hanem vízbemerítéssel végezték.³⁶ Utána a keresztégi ruha átadása helyett a vonatkozó imádság elmondása közben³⁷ valósággal felöltöztették a keresztkútból kiemelt kisedet. Befejezésül a Szent-János evangéliumát olvasták.³⁸ Archeologusok a mai űs-csanádi templom alatt egy 13. századi egyház nyomára akadtak, közepén ugyanabból a korból származó, mélyített keresztlő-kápolnával. Ebbe vezették egy csatornán át a Maros vizét és ezzel az élővízzel kereszteltek.³⁹ Középkori zsinati előírások: Minden egyháznak kőből legyen a keresztkútja; ha ez nem szerezhető, akkor legyen külön fa-edénye, kádja, melybe a keresztlő háromszor alámeríti a kisedet keresztalakban. Az egyszeri lemerítés nem elegendő. Ha nincs annyi víz vagy alkalmas kád, melybe a csecsemőt teljesen lemeríteni lehetne, akkor tálból vagy más edényből kell leönteni a fejét és a testét a keresztlő szavak kíséretében. A keresztlő-kutat gondosan kell őrizni és kulcsát titkos helyen tartani. Régi krizmát nem szabad használni, hanem minden évben újat kell beszerezni. Nyolc napon belül kell az újszülöttet megkeresztelni.⁴⁰ A későbbi korból származó egyházlátogatási jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy a keresztelésért általában egy tyúkot és egy cipő kenyeret ajánlottak fel a keresztelést végző papnak. Annaira egyöntetű

Vacsónyi Mátyásné, jelenleg: Porteleki Benedek neje. Tulajdonképpen elcserélte aradmegyei Csolt nevű birtokát az aradi káptalannak zarándmegyei Nagy- és Kissáros birtokaival. Ezenfelül vállalta a káptalan a szentmise elvégzését. — ³² Saját és gyermekei (Mátyás, Gáspár, Ilona) lelkiüdvéért. — ³³ Idem capitulum (Ordienze) hoc oneris subire et in se assumere voluit, ut scilicet singulis sabbatis missam unam de assumptione gloriosissime virginis Mariae pro animabus eorundem dominae Sophiae et haeredum praedecuratorum, nec non defunctorum praedecessorum ac successorum ipsorum orando dicere vel legere perpetuis successivis temporibus debeat et teneatur“. Tört. Adattár III. 86. — ³⁴ 1528. Márki, id. m. 386. — ³⁵ Még az 1495-ben Velencében nyomtatott pécs-egyházmegyei misekönyv szerint is. Sziájtó, id. h. — ³⁶ Püspökségtört. II. 148. — ³⁷ „Accipe vestem candidam...“ — ³⁸ Sziájtó, id. h. 168. — ³⁹ Archeologiai Közlemények 1871. 30. Katolikus Szemle 1940, 12. — ⁴⁰ Erdélyi László, Magyarország törvényei. Szeged, 1942,

volt ez a stóla-díj, hogy később, midőn licentiátusok foglalták el a felszentelt papok helyét, ugyanezt adták a licentiátusoknak is,⁴¹ sőt ezt a szokást átvették Makón a református lelkészek is.⁴² Nyoma van annak, hogy a keleti egyházból áttérteket „megkeresztelték”.⁴³ Sorban csanádvármegyei⁴⁴ román lakos a „katolikus rítus” szerint történt megkeresztelésekor⁴⁵ az István nevet vette fel.⁴⁶ Némelyek az okleveleknek ezt a megjelölését szó szerint veszik, elfogadják ténynek azt, hogy ezeket az áttérteket újból keresztelték⁴⁷ és ezt a következőképen magyarázzák: a Dunától északra nem hatott el a balkáni cári udvarok, patriarchatusok és kolostorok kereszténysége; alacsony fokon állott ezért az itt működő keleti papság hittudományi ismerete, „a pogányok ritusa szerint éltek”⁴⁸ a keleti egyházba beleolvadt kúnok és besenyők. Méltán felmerülhetett ezért a kétely a keleti egyháztól kiszolgáltatott keresztesség érvényessége felől. Ez volna a magyarázata az újrakeresztelésnek, továbbá Nagy Lajos király erőlyes fellépésének a keleti egyház papjaival szemben.⁴⁹

A bérmlás szentségét a püspök szolgáltatta ki. Figyelmeztették a híveket: Senki se fejezze be életét a bérmlás szentsége nélkül. Apa fiának, vagy feleségének, viszont a fiú az apának nem lehet bérmaatyja.⁵⁰ Az Oltáriszentség tiszteletére jellemzők az eucharisztikus társulatok (Krisztus Teste Társulatok), továbbá az Oltáriszentség imádására, az örökmécs világítására, ezenkívül a szentmisékre tett alapítványok. Nagycsütörtökön közösen járultak a szentáldozáshoz. „Nagycsü-

299—300. — ⁴¹ V. ö. az egyházlátogatási jegyzőkönyveket. Idézve: Juhász, A licentiátusi intézmény Magyarországon. Budapest 1921, 51, 54—57. — ⁴² Közzétéve: Szirbik Miklós prédikátor, Makó városának leírása. Kiadta: Eperjessy Kálmán. (Csanád vm. Kvt.) Makó, 1926, 54. — ⁴³ Püspökségtört. IV, 79. — ⁴⁴ „Fidelis noster Olachus Sorban vocatus de Ochwe”. Utóbbi helység annak idején Csanádmegye, később Aradmegye területén. — ⁴⁵ „in ritum catholicum baptizatum”. — ⁴⁶ „Stephanum fecimus appellari”, — Nagy Lajos király 1366. V. 16. oklevele. Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia. Bp. 1941 nr. 148. pg. 189—190. Püspökségtört. III. 91. — ⁴⁷ Mások feltételezik, hogy ezek nem a keleti egyház hívei, hanem még pogányok voltak. Id. m. 190. — ⁴⁸ „Qui ritu adhuc gentilitatis viven^{tes}”. Id. m. Nr. 214. pg. 255—6. — ⁴⁹ Juhász István, A középkori nyugati misszió és a románság. Kolozsvár, 1942, 17. (Különlenyomat az Erdélyi Tudományos Intézet 1942. évi Évkönyvéből). — ⁵⁰ Erdélyi, MO. törvényei 300. — ⁵¹ Erdélyi, A mohácsi vész nemzedéke. Szeged, 1941, 330

törtökön ama nemes asszonyok, akiket Fekete Iván cár tett özvegyekké és fekete ruhában gyászoltak Világosváron, az egész tél folyamán nem mehettek le a városba szentmisét hallgatni, mert a vár törököktől volt körülzárva. Ezért Balika Bálinthoz, Báthori István világosvári kapitánya elé járultak azzal a kéréssel, engedje meg, hogy nagycsütörtökön úrvacsorára („ad coenam Domini“) lemelessenek, és a kapitány is tartson velük. Egy harangszó elhangzott már s a kapitány leüzent a plébánoshoz, hogy ne siessen a beharangozással, mert ő is ünnepélyesen levonul az úrvacsorára“. ⁵¹ Betegáldoztatás alkalmával több szentostyát vitt az áldoztató pap a beteghez; a hívek nemcsak a templomtól a beteg lakásáig, de az áldoztatás után fennmaradt szentostyákat körmenetben visszakísérték a templomba. E körmenetben résztvevők számára az egyik csanádi püspök búcsút eszközölt ki az Apostoli Szentszéktől. ⁵² A bűnbánat szentségének kiszolgáltatására nézve a középkorban szigorúbb előírások voltak érvényben, mint manapság. Mindenki csakis saját lelkipásztoránál végezhetette szentgyónását. Kiváló kegynek tartották a gyóntató szabad választását. Ez a kiváltság többnyire a teljes búcsú kegyelmét is magában foglalta. ⁵³ Különösen gondot fordítottak az utolsó kenet feladására. Némely céh szabályzata elrendelte: Ha a céh-tagok közül a hozzátartozók gondatlansága miatt valaki utolsó kenet nélkül halna meg, úgy az elhunyt vagyona nem az örökösökre, hanem a társulatra száll. ⁵⁴ A nagyobb egyházi rendek (alszerpapság, szerpapság, áldozópapság) felvételét vizsgálat előzte meg. Ez kiterjedt a felszentelendő életkorára, erkölcsére és tudományára. A nagyobb egyházi rendek feladása nagyobb időközökben, rendszeren az egymást követő kántor-hetek szombatján történt, mint ez Albert bodoni felszentelt püspök, marosontúli főesperes bizonyítványából kitűnik. ⁵⁵ Pápai felmentéssel azonban a nagyobb egyházi rendeket három egymásután következő va-

— ⁵² „Illis, qui gloriosum corpus Christi, cum ipsum ad infirmos in civitate Chanadiensi portabit, cundo et redeundo deferentem illud reverenter associaverint, 10 dies de iniunctis eis penitentis singulis videlicet festivitatum ipsarum diebus, quibus eandem ecclesiam visiterint, singulisque vicibus, quibus corpus Christi associaverint ut prefertur, misericorditer relaxamus“. (1345. X. 16. *Vet. Mon.* 690. V. ö. Püspökségtört. III. 9—10, 73.) — ⁵³ Püspökségtört. IV. 35, 53. — ⁵⁴ Századok, 1941, 166. — ⁵⁵ Nos Albertus Dei et Apostolice Sedis gratia episcopus Bodoniensis, archidiaconus Ultramoresiensis, canonicus ac

sárnapon vagy ünnepen adták fel. Előfordult, hogy a plébános nem volt miséspap, mikor javadalmát elnyerte. Köteles volt ebben az esetben egy év leforgása alatt az áldozópapság szentségét felvenni. Ezért gyakran Rómába zarándokoltak.⁵⁶

A házasságkötésre vonatkozó zsinati előírások: A házasság az egyház színe előtt két tanú jelenlétében kötendő. Tilos volt az ú. n. titkos házasság („matrimonium clandestinum“). Hívő hitetlennel, eretnekkal, patarénussal, schismatikussal nem kelhetett házasságra. Tiltott idő volt: az advent vízkereszt nyolcadáig (6 hét), hetvened-vasárnaptól husvét nyolcadáig (10 hét), az első keresztjáró naptól pünkösöd nyolcadáig (3 hét). Kereszt és bérmaanyával és -leánnyal a lelki rokonság nem akadály a házasságkötésre, ellenben akadály a vérrokonság és sógorság negyedfokig.⁵⁷ Mint ismeretes, a trentói zsinat előtt a lényeges forma nem volt előírva. Az esketési szertartásoknál úgy látszik hiányzott a jegyesek kezeinek a pap által stólával való átkötése, valamint a házasságkötés szándékának szóval való nyilvánítása. Utóbbit „egy népszokás szerinti jelképes cselekmény“, a gyűrű-csere pótolta. Ezt a gyűrűcserét nem az eskető pap, — mint manapság — hanem maguk a jegyesek végezték. „Így a jegyesek aktív részvétele a jelké-

suffraganeus ecclesie Chanadiensis, memorie commendamus tenore presentium significantes quibus incumbit universis: Quum nos de anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo septimo in ecclesia cathedrali sancti Georgii Chanadini fundata sabbato quattuor temporum quo cantatur divinum officium „Veni et ostende“ invocata Spiritus sancti gratia et sanctorum pa-rum vestigiis inherendo iuxta ritum sancte Romane ac universalis ecclesie sacros clericorum ordines generaliter celebrassemus, dilectum nobis in Christo Joannem de Themeswar filium circumspecti quondam Luce Wurga de dicta Themeswar diocesis Chanadiensis per examinatores nobis pro idoneo et sufficienti presentatum prius accolitum per nos ordinatum ad gradum subdiaconatus, deinde de anno domini millesimo quingentesimo vigesimo octavo sabbato quattuor temporum, quo cantatur divinum officium „Intret oratio mea“ etc. in dicta ecclesia cathedrali de gradu subdiaconatus ad gradum diaconatus, tandem eodem anno sabbato sancto sub missarum sollempni de gradu diaconatus ad gradum presbiteratus, invocata semper Spiritus sancti gratia digne et laudabiliter duximus promevendum et promovimus. In quorum omnium et singulorum premissorum fidem et testimonium presentes litteras sigillo nostro pontificaliter munitas eidem Joanni presbitero dandas duximus et concedendas. Datum et actum anno et die quibus supra. (1528. április 11.) — ⁵⁶ Békefi Remig, A káptalani iskolák története MO-n 1540-ig. Bp. 1910, 296—301. Püspök-

pes cselekmény végzésében teljesen megfelelt a dogmatikai precizitásnak is, mely szerint a házasság szentségének kiszolgáltatói maguk a felek“. A szertartás imádságainak szövege nagyjában megegyezett a mai szertartás ima-szövegeivel.⁵⁸ Szokásban volt az esketéssel kapcsolatban: az „e g y h á z k e l ő“ (introductio novae nuptae seu sponsae), majd az a v a t á s (benedictio mulieris post partum).⁵⁹ Annaira ragaszkodtak a szertartásokhoz, hogy a török hódoltság korában ezeket a licentiátusokkal is elvégeztették és nekik az ezekkel járó stóladíjakat megfizették. A t e m e t é s e n kisebb helységben úgyszólván az összlakosság vett részt. Nagyobb helységekben kivált az egyes társulatok jelentek meg testületileg. Céhtagok temetését a céh rendezte és a céhtagok testületileg jelentek meg a halottas háznál. Egyik céh szabályzata erre vonatkozóan így rendelkezik: A céh-tagok „a második harangszóra a plébánia-templom előtt gyülekeznek és onnan együtt mennek a halottért. Ők viszik a koporsót a templomba, majd pedig a temetőbe. A sírt a legifjabb négy mester ássa meg. A céhhez tartozik az egész család. Nemcsak a mesterek, de a mesterek felesége és gyermekei temetésén is résztvesznek valamennyien. Az elhunyt lelkiüdvéért mindjárt a halál napján vagy az azt követőn szentmisét mondatnak“.⁶⁰

A keresztelésekről (születésekről), esketésekről és elhalálozásokról (temetésekről) a középkorban nem vezettek a n y a k ö n y v e k e t. Vitás esetekben, kivált törvénykezések alkalmával az é l e t k o r t akképpen állapították meg, hogy az illető maga vagy — ha gyermek volt — szülei kíséretében megjelent valamely káptalanban és ott külseje, továbbá szülei vagy rokonai vallomása alapján meghatározták éveinek számát. Így Berekszői Hagymás László és Domonkos magukkal vitték Lindvai Bánfi János kiskorú fiát,⁶¹ Miklóst a csanádi káptalan elé és kérték, hogy peres ellenfeleivel⁶² szemben állapítsa meg: hány éves.⁶³ A káptalan kijelentette,⁶⁴ hogy nevezettet tizenkét-

ségtört. IV. 72—74. — ⁵⁷ Erdélyi, MO. törvényei 305—6. — ⁵⁸ Szíjártó, id. h. *Theologia*, 1936. évf. 169. — ⁵⁹ E szertartások a mai szokásoktól kevés eltérést mutatnak. Szíjártó, id. h. — ⁶⁰ Századok, 1941, 16. — ⁶¹ „adjucentes secum... puerum infra etatem legitimam constitutum“ — ⁶² „eo quod ipse per quosdam suos adversarios in causam attractus exiitisset“. — ⁶³ „petentes nos debita cum instantia, ut de quantitate etatis et annorum eiusdem... metiri, perscrutari et sciscitari de-

évesnek tartja⁶⁵ és erről hiteles oklevelet állított ki.⁶⁶ Mint legutóbbi időkgig falusi emberek tették, a középkorban is megvolt az a szokás, hogy valamely könyv táblájára ráírták a családtagok születése, egybekelése és halála napjait. Idővel maga a keresztelő lelkész feljegyezte ezeket az adatokat és így jöttek létre a keresztelési anyakönyvek. Azonban egyelőre csak ezek. Az eskettek és halottak anyakönyveinek vezetése a középkorban nem volt szokásban.⁶⁷ Mikor ez meghonosult, akkor az egyházmegye a török hódoltság alatt állott és akkor ez itt nem léphetett életbe. Anyakönyveink eszerint csak a török hódoltság utáni korból maradtak fenn.

V.

Számtalan virágoztak a középkorban az egyletek, társulatok. Ezek tagjai részben kizáróan vallásos célra, részben ezenkívül a társadalom javára és egymás támogatására szövetkeztek. A bencések világi tagjait oblatuskoknak hívták. Ismeretesebbek a ferences- és domonkos-harmadrendiek. A pálosoknak is voltak világi „testvéreik“. Kállai Lőkös János özvegyét, Nemes Julianna asszonyt „ama vallásosságánál és ama kegyességénél fogva, mellyel Szent Pál szerzete iránt viseltetik“, Pál fiával, Zsófia és Erzsébet leányaival együtt a szerzetbe „testvérül“ felveszik és a szerzetnek minden szentmiséjében és lelki érdemeiben részesévé teszik.¹ Az egyházmegyei klérus tagjai, Szegedi Baratin Lukács atyafiai beiratkoztak a római Szent-Lélek-Társulatba. Rómában a Tiberius partján, a Szent-Péter bazilika közelében már a 13. század eleje óta a vigasztaló Szentlélek védelme alatt szegény betegek és kitett gyermekek részére menedékház állott fenn. Ennek fenntartására a Szent-Lélek-Társulat tagjai adományaikkal hozzájárultak és alamizsnáik fejében búcsúkbán és a betegek és árvák imádságaiban részesültek. IV. Eugén pápa² újjászervezte ezt a Társulatot. Teljes búcsút engedélyezett tagjainak. Ezek beíratkozáskor három aranyat, azután évenként csak egy garast tartoztak a menedékház javára fizetni. Még eb-

beremus“. — ⁶⁴ 1420. I. 27. — ⁶⁵ „Nos igitur prout animo metiri et perscrutari volumus, prenotatum Nicolaum duodecim annorum fore conspeximus“. — ⁶⁶ *Temes*, Nr. 360. V. ö. *Bunyitay*, III. 509. — ⁶⁷ *Bunyitay*, III. 510.

¹ *Bunyitay*, I. 315. — ² 1446. III. 25. — ³ 1446. — ⁴ 1477. — ⁵ Fraknöi,

ben az évben³ belépett E m ō d i P á l aradi prépost. IV. Sixtus pápa a Társulat szabályait akként módosította,⁴ hogy távollevők megbízottjaik útján is beíratkozhattak és az alamizsna nagyságát a belépő tag tetszése szerint állapíthatta meg. Ily módon iratta be B a r a t i n püspök e Társulatba szüleit és testvéreit.⁵

Legelterjedtebbek az Eucharisztia tiszteletére alakult társulatok. Ezek általában „Krisztus Teste Társulat” nevét viselik. Egyik ilyen társulat alapszabályzata részletesen előadja tevékenységét: „A Társulat célja Isten dicsérete és a mi drága Üdvözítőnk szentséges Testének tisztelete. A tagok a legfelségesebb Oltáriszentség dicséretére minden csütörtökön⁶ énekes-misére gyűlnek össze. Együtt éneklük a szentmise bevezető szavait és a Kyrie-t. Ha valaki meghal a tagok közül, a ravatal körül megjelennek a többiek, hogy közös imával és virrasztással kérjék az Úr írgalmát az elhunyt számára. Jelen vannak mindnyájan a meghalt lelkiüdvéért bemutatott engesztelő szentmiseáldozaton is. Az idegenben meghalt lelkiüdvéért is elvégzik mindezeket. Elhunytjaikról később sem feledkeznek meg s a tisztító-tűzben szenvedő lelkekért két gyertyát égetnek minden hétfőn”.⁷ Valamennyi ilyen társulatnak szabályzatában megtaláljuk a csütörtöki énekes nagymisét, az elhunyt tag temetésén való részvételt és az elhunyt lelkiüdvéért bemutatandó szentmisét.⁸ „A Társulat gondoskodik arról, hogy a tagok közül senki se haljon meg az Oltáriszentség vétele nélkül s hogy a pap illő kísérettel vigye az Oltáriszentséget a beteghez”.⁹ A céh-szabályok többnyire előírták, hogy beteg tagjukhoz az Oltáriszentséget vivő pap előtt „az öreglegény által kijelölt két legény haladjon égő gyertyával”.¹⁰ A nagy fénnel és pompával megtartott úrnapi és feltámadási eucharisztikus körmenetek díszét emelik a céhek. Többnyire ők hintik be fűvel a körmenet útvonalát Úrnapján, gondoskodnak a mennyezet (baldachin) feldíszítéséről, — nagyhét végén a szentsír kivilágítá-

MO. és a Sztsz. II. 403—4. A magyarországi bejegyzéseket közölte Bunyitay a Vatikáni Magyar Okirattár I. sorozatának V. kötetében. —

³ V. ö. az előző alfejezet: a csütörtöki napra tett misealapítványokról.

— ⁷ Pásztor Lajos, A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Századok 1941, 142. V. ö. az előző alfejezetben a hétfői napra tett misealapítványokról szóló adatokai. — ⁸ Pásztor, id. h. — ⁹ Id. h. 143. V. ö. a beteg-áldoztatásra vonatkozóan az előző alfejezetet. — ¹⁰ Pásztor, id.

sáról és őrzéséről — és gyertyával kezükben, testületileg vesznek részt körmenetben.¹¹ A Krisztus Teste Társulatok mellett a Szűz Mária Társulatok a legelterjedtebbek.¹² Már az első szent püspök megvetette az egyházmegyében a Mária-kultusz alapját¹³ és valószínűleg SzentGelléltre vezethető vissza a Boldogasszony elnevezés keletkezése. Mint manapság, kivált kisebb helyeken, akkor is ugyanazok a hívek egyidejűen több vallásos társulatnak voltak tagjai. E társulatok számának gyarapodása kapcsolatban áll a szentek tiszteletével. „Sajátságos, egyéni szint adott mindegyiknek az a szent, akit a társulat védőszentül választott s a helyi társadalom, amelynek lelki szükségleteit és óhajait volt hivatva a társulat kielégíteni”.¹⁴

Mint már említettük, a céhek működése kiterjedt azokra a testületekre is, amelyeket a kizáróan vallásos társulatok tevékenysége felölelt. Még nem alakult ki egységesen, hogy az egyes iparágak mely szent tiszteletét részesítik előnyben. Egyelőre a védőszent megválasztásában mindenütt a helyi szokások, helyi adottságok játszották a döntő szerepet. Szent-Gellért csanádi püspök volt a pesti vargáknak patrónusa. A céh-oltárok általában a plébánia-templomban állottak. Ennek gondozása, a gyertyák meggyújtása és az istentiszteleteknél való segédkezés legtöbb céhben a legfiatalabb mesternek a feladata. A céh vagyonából fedezték az istentisztelet megtartásával járó kiadásokat.¹⁵ Nemcsak — mint említettük, — a körmeneteken, hanem istentiszteleteken, a vasárnapi szentmisén is testületileg vettek részt a céhtagok. „A rendi, testületi önérzet, a közösségi és vallásos érzés együttes megnyilvánulása, hogy a céhek gondoskodnak szegény és beteg társaikról s az elhunytak özvegyeiről és árváiról”.¹⁶ Otthon ápolják a beteget és a céhmester határozza meg: kinek köfelessége a beteg mester, vagy, legény mellett éjjel virrasztani.¹⁷ Így nyer a középkori életnek szinte minden megnyilvánulása vallásos színezetet.¹⁸

h. 166. — ¹¹ Id. h. 163. — ¹² Id. h. 145. — ¹³ Püspökségtört. I. 177, II. 147. — ¹⁴ Pásztor, id. h. 151. — ¹⁵ Id. h. 161—5. — ¹⁶ Id. h. 165, — ¹⁷ Id. h. 166. — ¹⁸ Id. h. 39.

VI.

„Kezdetben az egyház egyedül képviseli a középkori államokban a köz érdekeit, a művelődés, az előrehaladás ügyét minden téren. Kolostorok és templomok mellett épültek az első ispotályok“. „Maguk a papok a gyógyítói nemcsak a lelki, de a testi betegségeknek is“.¹ F a l v a k b a n a hívek egy nagy család tagjainak tekintették egymást; egymás baján segítettek, a nélkülözöt, gyámolatlant alamizsnával istápolták. N a g y o b b h e l y s é g e k b e n „sem maradtak elhagyatva, vigasztalanul, kikhez az élet mostoha volt“.² Vándorok, betegek, aggok elszállásolásáról, ápolásáról, szegény betegek tisztességes eltemetéséről egyes társulatok gondoskodtak. De voltak olyan intézmények is, melyek a vándornak, betegnek, elaggottaknak és elszegényedetteknek közvetlenül nyújtottak oltalmat: a már többször említett³ „i s p o t á l y o k“. Ezek nem annyira kórházak, mint inkább menedékházak, szeretetházak. Nemcsak a betegeket ápoltatják, de felvételre talál itt mindenki, aki elhagyatott és szegény: agg, özvegy, árva, vándor, zarándok. Nemcsak elhelyezésükről, ápolásukról, ellátásukról, hanem haláluk esetén eltemettetésükről is gondoskodnak.⁴ Az egyes ispotályok részére juttatott adományok igen változatosak. „A szegény özvegy pár fillérje, használt ruhája és a gazdag főúr vagyont érő adománya között színes és sokrétű az átmenet“.⁵ T e m e s v á r i B o d ó M i h á l y szöveget osztat ki özvegyek és árvák között.⁶ Akadtak, akik „gyakran forgatván elméjükben, hogy minden földi jó mulékony, hirtelen elenyészik és abból örökre semmi sem marad meg, elhatározták, hogy minden világról örökre lemondanak és hogy lelkük üdvét annál jobban keressék, magukat egészen az Isten szolgálatára szentelik és ispotályba költöznek“.⁷ Középkori végrendeletekben többkevesebb változással mindig ott találjuk a szép szavakat, melyeket a haldoklók elhagyandó kedveseikhez intéznek: „Az ispotályra nagy gondot viseljete, a szegények benne meg ne éhezzenek, mert az én lelkem üdvössége ezekből lesz“.⁸

V á r o s o k b a n az önkormányzat kialakulásával a beteg- és szegény-gondozás az egyház kezéből mindinkább a városi polgárságéba megy át. Ez nem jelenti a vallásos élet el-

¹ Pásztor, id. h. 167. V. ö. Püspökségtört. III. 27. — ² Bunyitay, III. 144. — ³ Püspökségtört. III. 71, 115, IV. 58—9. — ⁴ Pásztor, id. h.

lanyhulását, hanem csak azt, hogy a polgárság kezdi saját kötelességének felismerni az elszegényedett és beteg tagokról való gondoskodást.⁹ Továbbra is karöltve halad az egyházzal a város munkája. „A papság munkáját nélkülözni nem tudja, de nem is akarja. A városi alapítású kórházak is elképzelhetetlenek templom vagy legalább is kápolna nélkül. A városi tanács kötelességének érzi, hogy a kegyuraságához tartozó kórház számára megfelelő vezetőről gondoskodjék, nehogy a kórházban levő szegények lelki gondozása hiányos legyen“.¹⁰ Egy csanádegyházmegyei, szabatosabban meg nem határozható helység ispotálya a Szent-Lélek-Rend („S. Spiritus in Sassia“) vezetése alatt állott. Ez a rend betegápolással foglalkozott. Ispotályaik felett a főfelügyeleti jogot a római Szent-Lélek-kórház nagymestere (Commendatore di S. Spiritu) gyakorolta. Ezeket az ispotályokat a Szent-Lélek-Isten („dulcis hospes animae“) vagy Szent-Erzsébet tiszteletére szentelték.¹¹ Általában a Szentlélek tiszteletére avattak oly szeretetházakat is, melyek nem állottak a Szentlélek-rend vezetése alatt. De fordítva, a Szentlélek rend vezetése alatt álló ispotályokat is helyezhettek más pártfogó alá. Szent-Erzsébet volt a Szentlélek-rendhez tartozó csanádegyházmegyei ispotály védőszentje,¹² Szent-Péter apostol a szegedi ispotály védőszentje.¹³ A szerzetesrendek vezetése alatt álló ispotályok általában befogadtak mindenkit; nem kérdezték eredetét, származását.¹⁴ Szent-Lázár betegek, a belpoklosok számára úgynevezett lepraházak („domus leprosum“) szolgáltak. Tehetetlen volt az orvostudomány e betegséggel szemben. Teljesen el kellett különíteni e betegeket. Ezért a lepraházakat a várostól néhány kilométernyire helyezték el. Melléjük kápolnát, vagy kis templomot emeltek. „Az egyház gondolt arra, hogy e gyógyíthatatlan betegségben szenvedők iránt is felkeltse a felebaráti szeretet érzését, ápolásukat és megsegítésüket Krisztusnak tett szolgálatnak jellemezve“.¹⁵

A szegénygondozást is a középkorban teljesen mint vállalási kötelességet fogták fel. „Az alamiznaadás, a felebaráti szeretet gyakorlása az Isten előtti érdemszerzés egyik

167, 176. — ⁹ Id. h. 177. — ¹⁰ Id. h. 179. — ¹¹ Id. h. 167. — ¹² *Bunyitay*, I. 152. — ¹³ Id. h. 168. — ¹⁴ Id. h. 173. — ¹⁵ *Pásztor*, id. h. 174. — ¹⁶ Id. h. 170. — ¹⁷ *Reizner*, Szeged tört. III. 187. *Pásztor*, id. h. 175. *Püspökségtört.* III. 71, 115, IV. 58—9, 84—5. — ¹⁸ *Pásztor*, id. h. 173. —

módja. Az alamiznaadás Istennek tetszőbb, mint a pusztá bőjtölés¹⁶. Nemcsak ezzel a tanításával, hanem búcsú-kiváltságokkal is buzdította az Egyház a hívőket adakozásra.¹⁷ Mégis „a kor szellemének félreismerése volna az akkori szegénygondozásban csak vallásos utilitarizmust, egoizmust látni. A belső ember-alakítás volt az egyház számára a legfontosabb, s itt is igyekezett megakadályozni, hogy egyesek azt higgyék, különleges cselekedettel is lehet érdemet szerezni Isten előtt¹⁸. **Temesvári Pelbárt** szentbeszédeiben világosan kifejti: „Minél jobban együtt érzünk a szegénnyel, akin segítünk, annál nagyobb Isten előtt érdemünk“. Más alkalommal: „Az alamiznaadás annál érdemszerzőbb, minél nagyobb szeretettel és együttérzéssel adakozunk, minél jobban rászorulónak adunk; ha annak adunk, aki nemcsak rászorul, de méltó is az adományra; ha abból adunk, amire maguknak is szüksége lenne“. Hangsúlyozza ezt is: „Az örök üdvösség szempontjából veszélyes helyzetben vannak azok, akik bár egészségesek és meg tudnák keresni kezük munkájával a szükséges ételmet, inkább henyélnek, vagy lustaságból koldulással élnek¹⁹. Ezekben foglalja össze **Pásztor Lajos** a középkori karitásztevékenységet: „beteget gyógyítani, ruhátlant felruházni, árva szülőjét pótolni, eladósorban levő szegény leányoknak kiházását elősegíteni, aggokat öregségükben támogatni, utasnak szállást adni, az ellenség fogságából kiszabadultat gondozni és erőre segíteni, az éhezőnek enni, a szomjazónak inni adni, az egyedülálló szemét halála pillanatában befogni és őt kikísérni utolsó útjára²⁰. Ami a középkori karitást különösen jellemzi: Bár nem hagyja figyelmen kívül a segítség gondolatát, mégis első sorban misztikus Isten-szereteten nyugszik.²¹

VII.

A rendes lelkipásztorkodáson kívül ennek sajátos faja alakult ki: a misszió-lelkipásztorkodás, a térítés a keleti egyház tagjai közt. A középkori nyugati misszió szakszerű protestáns kutatójának megállapítása szerint: „A nyugati kereszténység felismerte, hogy önmaga lényegéről való lemondás nélkül nem mondhat le az egyház egységéről, melynek alapja nem

¹⁶ Id. h. 175. — ¹⁸ Id. h. 180. — ¹⁷ Püspökségtört. IV. 59. — ¹⁹ Pásztor, id. h. 181. — ²⁰ Id. h. — ²¹ Id. h. 182. — ²¹ Id. h. 183

valamilyen hatalmi érdek, hanem Isten parancsa“.¹ Szent Gel-
lért és társai, továbbá utódaik apostoli munkája folytán az egy-
házmegye lakószói nagyrésztben a latin, vagy nyugati egyház
hívei lettek, a románokat és szlávokat történelmi sorsuk a ke-
leti, bizánci-szláv egyházhoz csatolta. E két egyház közötti új
egység, az u n i ó megteremtéséért a nyugati egyház fáradozott.
A keleti egyház, — a missziótörténészek megállapítása szerint
— Rómától független szervezetével a nemzeti élet részévé vált.
E helyzetében saját politikai célkitűzéseinek, vagyis a politikai
hatalomnak, az állami önállóságnak, a nép öntudatának, a nem-
zeti létnek ellenségét látta a nyugati misszióban.² Kétségtelen,
hogy történtek hibák a nyugati egyház részéről az unió meg-
valósítása folyamán, — kivált mai szemmel ítélve meg az ak-
kori eseményeket —; nevezetesen a nyugati egyház felhasz-
náta nemcsak a nyugati társadalom vonzóerejét, az általa ma-
gasabbra tartott nyugati műveltség hódító erejét, hanem a vi-
lági hatalom kényszerítő eszközeit is. Az unió szolgálatában
álló hithirdetők azonban meg voltak arról győződve, hogy bib-
liai értelemben vett missziót, azaz küldetést teljesítenek, ha itt,
az egyházmegye területén, „a magyar királyság alsó részein“ a
„szakadárók közt“ Isten ígését hirdetik.³

A nyugati misszió történetírója szerint: „A schismatikus
román papokra vonatkozó okleveles adatok arra mutatnak,
hogy letelepedésük engedélyezése, a román primitív társada-
lomban kialakult helyzetük érintetlen hagyása nemcsak a ma-
gyar telepítési politika által adott kedvezmény volt, de annál
több: a magyar türelmesség megnyilvánulása. A letelepedés,
a románoknak a magyar társadalmi rendbe való bekapcsolása
nem kívánta áldozatul a románság régi egyházi szervezetét,
papjaik nemcsak, hogy letelepedhettek népükkel együtt, hanem
szerencsés körülmények között, földbirtokosokká is lehettek“.⁴
Azonban legott a letelepedéssel egyidőben megkezdte a nyugati
egyház a missziót és az Apostoli Szentszék inti a magyar fő-
papokat, ne legyenek túlszigorúk az áttértekkel szemben a t i -
z e d szedésében.⁵ Csaknem egy század múlva egy görög hitről

¹ Juhász István, A középkori nyugati misszió és a románság. Kiny.
az Erdélyi Tudományos Intézet 1942. évi Évkönyvéből. Kolozsvár, 1942.
5. — ² Id. h. 3. — ³ Lupsa Stefan, Catolicismul si Romanii din Ardeal
si in Ungaria pana la anul 1566. Cernauti, 1929, 102. Juhász, id. h. 5.
— ⁴ Id. h. 10—11. — ⁵ 1328. pápai írat. Lupsa, id. m. 63—4. Juhász,

áttért hívő bepanaszolja XXIII. János ellenpápánál a csanádi püspököt: tizedet követel tőle.⁶ „N a g y L a j o s az utolsó Grálkirály, Szent László szellemének örököse, a Szent Korona misztikusa, egyben a középkori magyar nagyhatalom kiteljesítője személyében a teokratikus színezetű magyar imperializmus akarja a közelkeleti népeket egy nagy keresztény szolidaritásban megszervezni, részben a török ellen is“.⁷ Viddin meghódítása⁸ után Nagy Lajos erősebb eszközöket használt. Míg azelőtt csak a ferencesek munkájának támogatásával segítette a missziót, most: „elrendeli Keve és Krassó vármegyék nemesinek, polgárainak és lakóinak, hogy a közöttük lakó schizmatikus papokat gyermekeikkel, feleségükkel, minden javaikkal együtt vigyék H i m f i B e n e d e k temesi főispánhoz, aki azután a király útasítása szerint bánik el velük“.⁹

A misszió munkáját végző ferencrendieknek főleg K a r á n s e b e s e n volt központjuk. Az Apostoli Szentszék egy privilégiumlevele¹⁰ „Karánsebes vidékén“¹¹ hat kolostor felállítását engedélyezi számukra. Elismerése volt ez ama munkájuknak, mellyel „a hitetleneknek Isten ígését hirdetik és a szakadárokat a katolikus igazság útjára vezetik“. A pápai írat megemlíti: „míg a püspökök által rendelt plébánosok a keresztényektől lakott városokban és falvakban dolgoznak, addig a ferencesek a hithirdetés és térítés érdekében felkeresik a szakadár románokat, akik nagyszámú nyájaikat legeltetve nem városokban és falvakban, hanem a legelőkön és sátrokban laknak“.¹² Fél-

id. h. 11. — ⁶ Püspökségtört. IV. 52. — ⁷ Bálint Sándor, Népünk ünnepei. Bp. é. n. 22. — ⁸ 1365. — ⁹ Lippa, 1366. VII. 31., Cod. dipl. IX/III. 543. Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia. Bp. 1941. 201—203. Juhász, id. h. 15. — ¹⁰ 1373. VI. 1. — ¹¹ „in metis Ungariae circa Sebest et maiorem Valachiam“. — ¹² Harmuzaki Eudoxiu, Documente privitoare la istoria Romanilor I/2. nr. 2. pg. 207—8. Ezt a kötetet Densuşianu Nicolae állította össze. Juhász, id. h. 20. Himfi Benedek egy birtokbailkutatása alkalmával az illyédi várhoz tartozó kenézek ellentmondtak, azonban a perbeidéző oklevelet a határjárást végző csanádi káptalan nem kézbesítette „lakóhelyük bizonytalansága miatt“. („Quos tamen citare propter earum mansionis seu residence incertitudinem noluisse“. A csanádi káptalan 1363. III. 22 okl. Krassó, Okl. Nr. 39.) Ezek alapján Mátyusz Elemér ezt írja: „A XIV. század második felében a krassói hegyek oláh telepei oly egyszerű pásztorszállások voltak, hogy még csak meg sem rögzítődtek. Ezenkívül kúcsik a telepek; így 1378-ban, ugyancsak a krassói hegyek között, Guden kenézsegen öt ember élt, Bogdánfia Pál kenéz falujában ugyanannyi s bár

század múltán¹³ Zsigmond király Karánsebesen kelt oklevelével biztosítja a karánsebesi, cseri és orsovai ferences-kolostorok anyagi alapjait és szigorú rendelkezéseket bocsát ki a misszió támogatására. Elrendeli: „Karánsebes (Sébes) vidékén sem nemesi, sem kenézi jogon senki sem bírtokolhat földet, csak akkor, ha a római egyház híve; a sebesi kerület nemesei és kenézei bírtokukon schizmatikus papot nem tarthatnak; a schizmatikus papokat, ha térítő szándékkal jönnek a kerületbe, le kell tartóztatni; letelepedési engedélyt nem kaphatnak. Katolikus és schizmatikusok csak a schizmatikus fél megkeresztelése esetén köthetnek házasságot; a sebesi, a mehádiai és a haczaki kerületben tilos a schizmatikus papoknak keresztelni; ha valaki e tilalmak dacára szakadár pappal kereszteltetné meg gyermekét, vagy ő maga a katolikus hitet elhagyva, visszatérne a schizmára, elveszíti minden vagyonát“.¹⁴

E rendelkezések végrehajtása ugyan nem történt oly szigorral, mint azt a király előírta.¹⁵ Mégis magyarázatra szorulnak e feltűnő erélyes rendelkezések. Ezt e kérdés kutatói „a török elleni küzdelem körülményeivel“ indokolják.¹⁶ Rámutatnak arra, hogy a török és a magyar hatalom közé bekelt népek kénytelenek voltak kétszínű, „hinta“-politikát folytatni.¹⁷ Tévedés volna ebből a románság és a magyarság egymás iránti ellenszenvére vagy ellenségeskedésére következtetni. Egy román történész így írja le ezt a politikai állásfoglalást: „Románország szomszédos lévén a törökökkel és a magyarokkal, könnyen sejthető, hogy a trónkövetelők hol az egyikhez, hol a másikhoz fordultak. Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy a két hatalmas szomszéd egyikéhez való csatlakozás állandó ellenségeskedést jelentett volna a másikkal szem-

Perliszken nyolc család volt, István kenéz vezetése alatt már mindössze csak négy. De ha még népesebbek is a hegyi falvak, a hasonlóképpen krassói Jánoskenézfalvának 1389-ben 18, Phileskenézfalvának 15, Pribilfiamiklósfalvának meg éppen 24 jobbágy lakosa van, hiányzott: életükből az az állandóság, amely a népesség megerősödésének az alapfeltétele. A felsorolt pásztortelepek ugyanis csak az említett években szerepelnek, később ellenben nyomuk sincs. Felbomlottak, eltűntek, amint lakóik a kenézek vezetésével tovább vándoroltak vagy esetleg többedmagukkal összeolvadtak egy-egy állandóbb faluvá“. (A magyarság és a nemzetiségek Mohács előtt. *Damanovszky Sándor*, Magyar művelődéstörténet. Bp. é. n. II. 115.) — ¹³ 1428. XII. 5. — ¹⁴ *Acta Bosnae* nr. 679 pg. 127—130. *Lupsa*, id. m. 93—99. *Juhász*, id. m. 24. — ¹⁵ *Juhász*, id. h. — ¹⁶ Id. h. — ¹⁷ Id. h. 22. — ¹⁸ *Giurescu C. Istoria Romanilor*. Bucu-

ben. Mihelyt megváltoztak a körülmények, az eddigi ellenségek szövetségesek lettek és megfordítva¹⁸. Idővel egyrészt a török-ellenes magyar politika ellenszenves lesz a románság előtt, másrészt „a schizmatikus románság megbízhatatlan elem a nyugati kereszténység, a magyar király és a német császár török elleni küzdelmében“¹⁹. Ezért kényszerítő eszköztől sem riadtak vissza a ferencrendi missziók elősegítésére. E misszió sikerét tartották „a betelepült románságnak az ellenállás szervezésébe való bekapcsolására a legcélravezetőbb eszköz“-nek.²⁰ Mutatja e rendelkezésnek politikai célzatát az a körülmény, hogy Mátyás király, kiben távolról sem élt már Nagy Lajos és Zsigmond király missziós buzgósága, újra kiadta²¹ ezt a rendeletet.²² Ugyancsak „a török elleni harc“ érdekében karolja fel Hunyadi János a ferencesek missziótevékenységét. Ez a szempont kölcsönöz Márkiai Szent Jakab és Kapisztrán Szent János hittérítő munkásságának különös jelentőségét.²³

Milyen eredménnyel járt ez a missziós-lelkipásztorkodás az orthodox egyház hívei közt? Voltak, akik inkább elhagyták az ország területét, mintsem vallásukat. A temesvidéki Porcea-család inkább birtokaitól vált meg, mint ősi hitétől. Másrészt a sebesi és temesvidéki román családok „hosszú sora lett katolikussá“²⁴. Az áttérés komolyságának bizonyítására hivatkozik a középkori nyugati misszió kutatója az új konvertita-családokból kikerült egyházi férfiakra: János boszniai ferences-vikárius a román Vajai-család sarja, a szintén román eredetű Macskási és Mutnoki családok tagjai beléptek Szent-Ferenc harmadrendjébe, az aradi káptalanban három román-származású kanonokot találunk. Nemcsak áttértek számosan a nyugati kereszténységre, hanem „a közös hit erejével“ bekapcsolódtak a nyugati kereszténységnek közös ellensége, — a török — ellen vívott küzdelmekbe.²⁵

resti, 1937. II/1. Juhász, id. h. 22. — ¹⁹ Juhász, id. h. 23—4. — ²⁰ Id. h. 24. — ²¹ 1478. VII. 26. — ²² Acta Bosnae nr. 1162, pg. 289—290. Lupsa, id. m. 97. Juhász, id. h. 24. — ²³ Juhász, id. h. 25—7. — ²⁴ Felsorolásukat l. Lupsa, id. m. 76—80, 87—9. Juhász, id. h. 25. — ²⁵ Juhász, id. h.

VIII.

A középkori élet középpontjában az Egyház áll. Ezen keresztül áramlik a mennyei fény a földi életbe. A középkori gondolat szerint: „az egész mindenség egy isteni világrend megnyilatkozása, a világ egy nagy szellemi egységet alkot, amelyben minden lénynek megvan a maga helye, méltósága és kötelessége“. A középkor megtalálta azt az eszmét, mely a földet és a földöntúli világot egyetlen egésszé olvasztotta.¹ Egyébként — mint említettük — a középkor valláserkölcsei, társadalmi és gazdasági tekintetben a nagy ellentétek kora.² A középkori ember kedélyvilága ösztönös életének megfelelően a szélsőségek közt csapongott. Éppen az Apostoli Szentszékhez felmentésekért benyújtott folyamodványokból (supplicatio) megállapítható: A középkori ember hasonlíthatatlanul ösztönösebb életet élt a mainál; szenvedélyeit és vad hajlamait csak részben fogta le és nemesítette meg a százados keresztény nevelés és szoktatás.³ „Vallásos érzés s indulatainak uralkodni nem tudó emberi szenvedély olykor a legszentebb helyeken a vallásos hívő számára legfelelőbb pillanatokban is együtt jelenik meg“. ⁴ Gyakran és elemi erővel törtek ki belőle a le nem fékezett természeti erők.⁵ Azonban bármennyire is vétkezett, erős volt benne a bűntudat és lelkiismeretességének érzékenysége legtöbb esetben megtalálta a megtérés útját. Sokszor elbukott, de tudta, hogy van felette egy felsőbb hatalom. Ehhez irányította tekintetét. Mindennapi botlás és elesés után volt ereje felemelkedni és magasabb eszményekhez igazodni.⁶ Mélyen átjárta a középkori embert a hit. „Bármily kezdetlegesek voltak tehát viszonyai, bármily sokat kellett szenvednie a természet fékezhetetlen erőitől és embertársai gonoszságától, a hit természetfeletti világában és a szenvedéseiért kijáró örök jutalom reményében mindig vigasztalást és felüdülést talált. Legnagyobb megpróbáltatásai közepette sem érezte magát árvának és elhagyottnak, mert szüntelenül hitte, hogy onnét felülről egy magasabb hatalom jóságos keze intézi sorsát“. ⁷ Ennek a tudata egész életére megmentette őt a

¹ Váczy Péter, „Sötét“ középkor. *Magyar Szemle* 1931 májusi szám. V. ö. *Katol. Szemle* 1931, 631. — ² Püspökségtört. I. 180. — ³ Balanyi György, A középkori ember. *Uj Erdély* (Kolozsvár), 1944, 31. — ⁴ Pásztor, id. h. 179. — ⁵ Balanyi, id. h. — ⁶ Pásztor, id. h. 180. — ⁷ Balanyi,

kétségbeeséstől és kicsinyhitűségtől. A középkori ember a szó szoros értelmében a hit embere, vallásos ember volt. „A középkori ember érdeklődését nem forgácsolja szét, hanem örök értékre irányítja. Nem okoskodik, egyetlen magyarázó principiuma Isten. Isten, aki mindent tud, mindenkre gondot visel, mindenkit érdeme szerint ítél meg, mindig a legjobbat akarja. A gondviselő Isten nem vasárnapi fogalom számára, megszenteli élete minden mozzanatát“.⁸ Már itt a földön a túlvilági haza polgárának érezte magát; szemében a földi lét csak rövid ideig tartó átmenet, a próbatétel és előkészület ideje volt. Megszívlelte az Írás szavát és csakugyan „idegen és jövevény“ módjára élt. Beöthy Zsolt szerint a középkori magyarnak két hazája volt: Magyarország és — a mennyország. A földi dolgokat az örökkévalóság szemszögéből, „sub specie aeternitatis“ tekintette. Aránytalanul nagy helyet foglalt el a lemondás és önsanyargatás nemcsak a papok és szerzetesek, de a világi hívők életében is. Ez a magyarázata annak, hogy az Egyház ilyirányú előírásai, kivált szigorú bőjti rendeletei századokon át hűséges követésre találtak. Ez a természetfölötti beállítottság, az égi haza szenvedélyes sóvárgása nem bénította meg a középkori ember munkaképvét. Ellenkezőleg, a történelem azt bizonyítja, hogy éppen azok, akik híven képviselték koruk szellemét, egyúttal koruk haladásának legodaadóbb munkásai voltak.⁹ Az egyházmegyében működő Szent-Gellért, Márkiai Szent Jakab, Kapisztrán Szent János tevékenysége nem volt meddő. Hasonlóképpen nem lehet azt állítani, hogy ez a természetfölötti életszemlélet „az állandó szomorúság és melancholia fekete leplét borította a középkori ember életére s ajkán megfagyasztott minden mosolyt“. A középkori ember nagyon jól tudta: „aki mosolyt derít a mindennapi munkában megfáradt és kedélytelenné fonnyadt emberek ajkára, majdnem akkora jót tesz velük, mintha egy jókora darab kenyeret adna nekik“.¹⁰ Már a Gellért-legendában felcsilámlik a humor.¹¹ A középkorból fennmaradt szentbeszédeknek az emberi életből vett rajzain és kiszínezéseiben többnyire csendes derű ömlik szét. Sokszor idézik Asszisi Szent-Ferenc mondását. Ezzel utasította rendre egyik szomorkodó

id. h. 32—3. — ⁸ Bálint Sándor, Népünk ünnepei. Bp. é. n. 10, 16. —

⁹ Balanyi, id. h. 29—31. — ¹⁰ Id. h. 31. — ¹¹ Püspökség-ért. I. 13. —

társát: „Bűneidet celládban hánytorgasd és Isten előtt sirasd és sóhajtozd. Mire társaid közé jössz, le kell vetköznöd a szomorúságot és alkalmazkodnod kell a többiekhez“. „Isten szolgálának az a kötelessége, hogy az emberek szívét felvillanyozzák és lelki vidámságra indítsák!“¹² Méltán állapítja meg a ferences-szellem kiváló ismerője, B a l a n y i György: A koldulórendeknek bizonyára nem legkisebb érdemük, hogy újra megtanították az embereket mosolyogni.¹³ Az újkori szemlélet a középkori világnézetből csak azt domborította ki, amiben a középkor az újkortól különbözik. Ezért mondták: „a középkor ellensége volt az életörömeknek, a testnek, a tudásnak egyaránt“. Pedig csak nem azt az életformát tekintette a legmagasabbnak, amelyet az anyag és természet imádata sugall. A középkor a l é l e k primátusát hirdette; az újkori szemlélet ebből már az előbbieket tagadásának tényét olvasta ki.¹⁴

A hitéletből táplálkozott a keresztény művészet. „A középkori ember sajátos lelkialkata megkívánta, hogy a hit titkait ne csak szívével és eszével, de mint művészi kompozíciót és szimbolumot: érzékeivel is megragadja“.¹⁵ A templomok díszleteinek rendeltetése nem öncélú gyönyörködtetés, hanem lelki épülés.¹⁶ Alig maradt műemlék az egyházmegye területén a középkorból és a lakosság ezeket is többnyire török mecsetek romjainak tartja. „Szomorúan jellemző, hogy a nép felfogásában a török eredet a régiségnek non plus ultrája, mert alig van élményt adó emlék a török világ előtti időből“.¹⁷ C s a n á d o n semmit sem lehet látni a középkori püspöki székvárosból. Az a r a d i társráptalan nyomai annyira eltűntek, hogy egyházának romjait Glogovácson keresték.¹⁸ Az ottani romok a b i z e r e i b e n c é s a p á t s á g maradványai. Ezeket a további pusztulástól megmenteni szándékozott B o n n a z Sándor csanádi püspök; megvásárolta a telket és kerítéssel vétette körül. Évtizedekkel ezelőtt a gróf Szapáryak szentpéteri kastélyának parkjában láthatók voltak az e g r e s i monostor egyes díszítő kövei. Ma ezek is elkallódtak. Senki sem sejti Sárafalva községben, hogy határában állott a k e m e c s e i b e n c é s m o n o s t o r.

¹² Balanyi, A tökéletesség tükré. Bp. 1926, 157. — ¹³ Balanyi, A középkori ember. Id. h. 31. — ¹⁴ Váczy, id. h. Katol. Szemle, 1931, 631. —

¹⁵ Bálint Sándor, id. m. 18. — ¹⁶ Id. m. 38. — ¹⁷ Bíró Béla, Hatszázéves freskó Kiszomboron. Kat. Szemle, 1940, 8—13. — ¹⁸ Egyideig még Arad jeles történetírója, Márki Sándor is. Tört. Ért. 1882, 49—52. — ¹⁹ Ezzel

tor. Az oklevelekből következtetve rátalálhatunk romjaira is, de ezek napról-napra fogynak. Ugyanez áll a dénesmonostori prépostság, a pankotai, bulcsi, marosperjesi apátságokra is. Szőregmonostorának romjai ma is érzékeltetik a hely gondos kiválasztását. Onnan végigtekintve a környéken és visszaidézve a Maros akkori folyását, alföldi viszonylatban ritka regényes kép tárul a szemlélő elé. Legtekintélyesebb romok az aracsi monostorról maradtak fenn.¹⁹ Feltűnéstkeltő esemény volt a szegedi Szent-Demeteregyház Árpád-kori tornyának felfedezése. „Minden szegedi ember büszke lehet a 13. századbeli építőművészet e jellegzetes alkotására“. „Még Siena, Piacenza, vagy bármely olasz városnak is díszére válnék!“ — állapították meg a szakértők.²⁰ Azóta egy szintén figyelemreméltó műemlék került a napvilágra: a kiszombori freskó. A kiszombori templom — az ősi püspöki székváros közelségéből és a forrásokból következtetve — egyike volt az egyházmegye legrégibb épületeinek. Az első egyház, mint a többi falusi templom, fából készülhetett. A mai templom szentélyéül szolgáló kör-kápolna a 13. században épült. Hasonló alapzatú kör-kápolna nincs több Magyarországon. Külső alaprajza: nyolc méter átmérőjű kör, belső alaprajza: hat karéjú lóherealakú. E karéjak az eredeti egyházban hat félkörös alaprajzú fülké²¹ alkottak és fenn külön-külön félkupolában végződtek. E félkupolákon nyugodott az egész körkápolnát lezáró gótikus bordázatú centrális kupola.²¹ A fülkék közepén rejtőző félköríves ikerablakok s azoknak egészen a talajig érő keskeny félhengeres ablakmélyedéseinek hatása „egyedülállóan érdekes: kicsinyben a fülkék félköríveit ismétlik, legjobban egy zenei motivum visszatérő és elhaló akkordjaihoz hasonlíthatók“. A legutóbbi épületjavítás alkalmával²² másfél méter mélyre leástak egészen az eredeti padlóig. Ekkor, az eredeti kövezeten állva élvezni lehetett a kecsesen magasbatoró fülkék és a karcsú félpillérektől előidézett belső térhatást. Figyelemreméltó, hogy a feltöltés után kb. 5 m. belső átmérőjű kápolna ma sem hat nyomottnak.²³ A kiszombori fres-

behatóan foglalkozik Dániel Géza. (Kézirat). A felsorolt romok képeit közöltem a csanádegyházmegyei monostorokról szóló dolgozatom német kiadásában. (Münster i. W. 1927). — ²⁰ V. ö. Cs. Sebestyén Károly, Szeged középkori templomai. Szeged, 1938, 43—45. — ²¹ Bíró, id. h. 8—9. — ²² 1939. — ²³ Bíró, id. h. 10. — ²⁴ Bunyitay, I. 144. Püspökségtört. III.

kók is bizonyítják: Míg a szobrászat alkotásaival csak nagyobb, emlékszerű egyházainkben találkozunk, a festészet szerényebb helyekre is utat talált, s gyakran egyszerű falusi egyházak is kifestve voltak. Nemcsak a csanádi egyházmegyében, de általában vidéki egyházaknál ritkán akadunk a festészet nyomára, mégpedig kétségen kívül csupán azért, mert elpusztultak. Míg ugyanis az épület inkább ellenáll az enyészetnek, a festészet művei kevésbé tartósak. Ezeket idő, nedvesség, újítás vagy rosszakarat könnyen tönkretetheti.²⁴ Annál értékesebbek a kishazombori freskók, melyeket évszázadokon át takart el a „mész szemfödője“.

A hitélet virágzására mutatnak kiváltképpen a zarándoklatok és az ezekkel többnyire összefüggő, egyes személyek részére engedélyezett búcsúk.²⁵ Még félszázaddal ezelőtt ezt a hasonlatot használták: New-York sincs olyan messze tőlünk, mint annak idején például Róma. — Ma, a repülőgépek korában, már el sem képzelhetjük az akkori közlekedési nehézségeket és veszélyeket. Szinte hagyományossá lett Szent-Gellért óta a szentföldi zarándoklat. Mint ismeretes, ehhez az Apostoli Szentszék engedélye volt szükséges. Enélkül útrakelők egyházi kiközösítés alá estek. Ezekről ugyan megérkezésük után minden nehézség nélkül feloldozták őket, mégis legtöbbször csak pápai engedéllyel indultak útnak. Ezeknek az engedélyeknek köszönhetjük e szentföldi zarándoklatok emlékét. Még a török hódoltság korában is a szentföldi zarándoklat gondolatával foglalkozott egy csanádi püspök.²⁶ A Szentföldön kívül állandóan vonzotta a keresztény népeket: Róma. Európa minden részéből sűrűn fordultak meg ott zarándokok. A csanádi egyházmegyéből klerikusok²⁷ és világiak²⁸ nagy számban zarándokoltak az örökvárosba. Már az első jubileumi búcsún²⁹ ott találjuk a csanádi püspököt.³⁰ Györgyfia Tamás szentgyörgyi plébános elzarándokolt Rómába,³¹ hogy ott személyesen kérjen felmentést a nem-szándékolt emberölésből származó irregularitás alól.³² Felkeresték a szenthelyeken kívül a gyóntatószéke-

80. — ²⁵ Teljes búcsút nyertek el (1357. XII. 12) Tiborczfia Miklós és György „scutiferi Chanadiensis diocesis“ RS. II. nr. 113 pg. 317. — V. ö. Püspökségtört. III. 72—73, IV. 19, 59, 76—80. — ²⁶ Pásztor, id. h. 115. — Püspökségtört. VIII. köt. (1608—1699), 93. — ²⁷ Püspökségtört. IV. 72—75. — ²⁸ Békésvm. Évkönyv XVI. 70—2. Karácsonyi, Békés vm. I. 181. — ²⁹ 1300 — ³⁰ Püspökségtört. II. 30—1. — ³¹ 1426. — ³² „qui hac

ket és itt kivételes kedvezményben részesültek. A Szent-Péter bazilikában a bíbornoki testület egyik tagjának, az úgynevezett nagy-poenitentiárius felügyelete alatt, az Apostoli Szent-széktől kinevezett kis-poenitentiáriusok viselték az apostoli gyóntatók tisztjét. A zarándokok legnagyobb része nem beszélt idegen nyelven, ezért a Szentszék gondoskodott arról, hogy saját nyelvükön végezhesék a hívek gyónásukat. Kifejező az egyik magyar gyóntatónak, kétségenkívül az ő kívánságára készült sírfelirata: „Ne csodálkozzál utas, hogy az, aki a jegethordó Duna partjai mellett született, római sírban nyugszik. Gondold meg, hogy Róma mindnyájunk hazája“.³³ — A római zarándokok más itáliai kegyhelyeket is felkerestek. Ezek közül azonban csak *loretói* zarándoklatokról van tudomásunk:³⁴ a csanádi egyházmegyében működő Raguzai Domonkos misszióspap fogadalma értelmében Loretóba zarándokol.³⁵ „A legrégebb és legnagyobb középkori német zarándoklatok egyike, *Aachen* a magyarság vallásos életében mintha Róma jelentőségét is felülmúlná. Egykorú német, olasz, francia krónikások és zarándokok tudósításai alapján általánosan elfogadott vélemény, hogy valamennyi nemzet között a magyarság vett részt a legnagyobb számban az aacheni zarándoklatokon“.³⁶ Név szerint többnyire nem ismerjük sem az aacheni, sem a többi zarándokokat. Egy bártfai plébános például csak mellékesen említi meg, hogy Itáliában *28 temesvári* zarándokot rablótámadás érte.³⁷ — A magyarországi kegyhelyek közül a távoli *Budaszentlőrinc*-et is felkeresték. Itt nyugodott Remete Szent-Pál holtteste. Egy *temesvárvideki* „nemes-asszony“³⁸ és egy *szege di varga*³⁹ fogadalmat tettek, hogy

de causa personaliter ad Romanam Curiam se transtulit et in ea presens existit“ — írja supplicatiójában. Püspökségtört. IV. Okt. nr. 9. pg. 133. — ³³ *Fraknói*, MO. és a Szísz. I. 407, 413. — ³⁴ Erről is csak a 16. század második feléből. — ³⁵ „Hora intendo che il padre predicatore dei detti mercanti va per adimpliere il voto alla sancta chiesa della bella madonna delli Oretó (sic!)“, — írják az aradmegyei Simándon tartózkodó szláv kereskedők. (Simánd, 1584. VII. 25.) *Acta Bosnae*, nr. 1222. V. ö. Püspökségtört. VIII. (1608—1699), 134. — ³⁶ *Pásztor*, id. h. 126. V. ö. *Thoemmes*: Die Wallfahrten der Ungarn an den Rhein. Aachen, 1937. Veröffentlichungen des Diözensanarchivs Aachen. Bd. 4. *Schiffers*, Kultungeschichte der Aachener Heiligtumsfahrt. Köln, 1930. — ³⁷ *Pásztor*, id. h. 131. *Iványi*, Bártfa város oklevéltára I. 464—7. — ³⁸ „Altera vero (matrona nobilis) Turcis omnia beluina crudelitate depopulantibus,

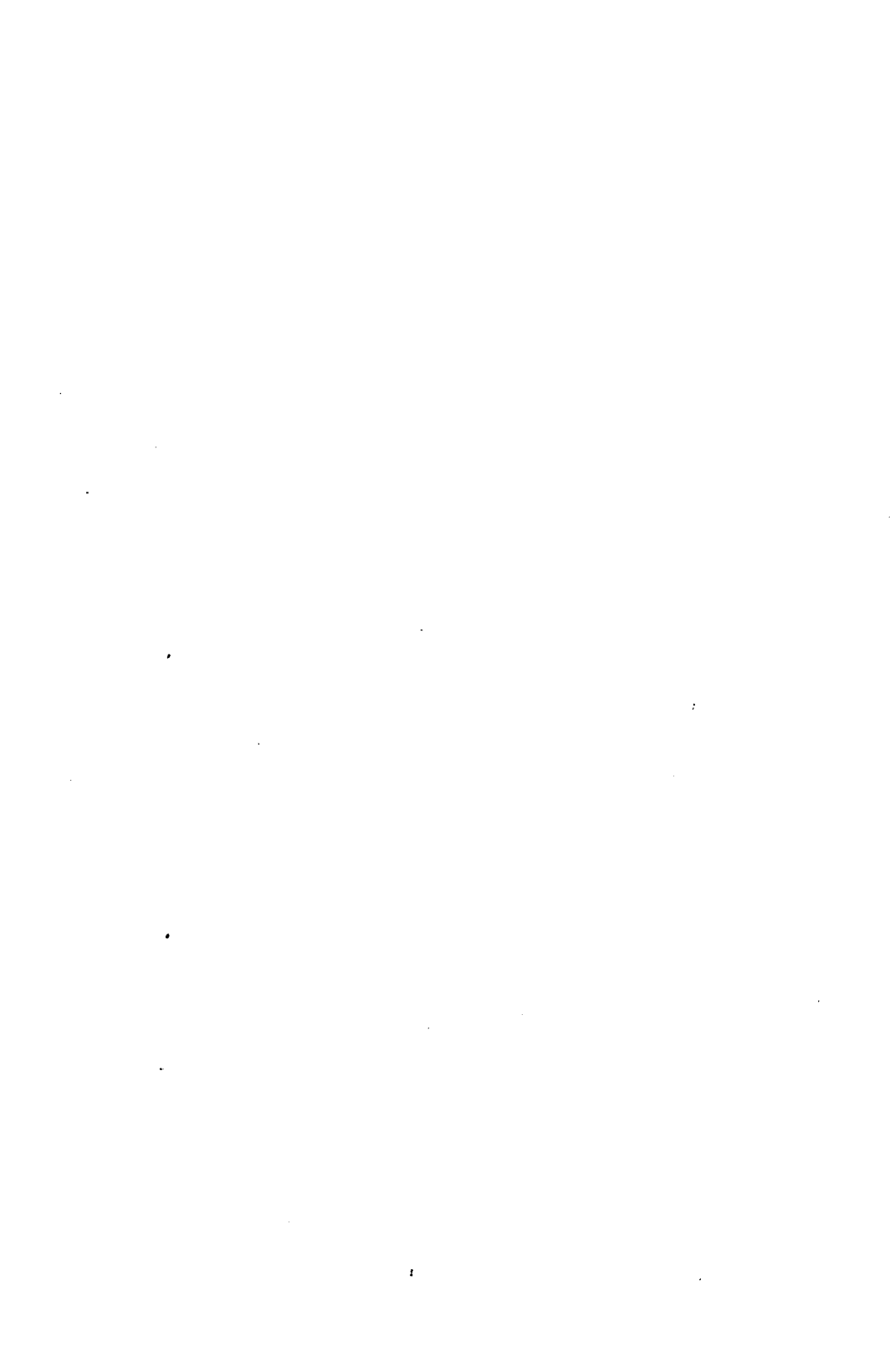
oda zarándokolnak. Bár nem maradt rá bizonyíték, kétségtelenül felvirágoztatta egyházmegyéjében Remete Szent-Pál kultuszát a pálosrendbe belépett Szokoli János püspök és valószínű, hogy elzarándokoltak a czenstochovai páloskolostorba, a leghíresebb lengyel kegyhelyre.⁴⁰ — Zarándoklatok alkalmával egyháziak és világiak egyaránt törekedtek ereklýék birtokába jutni. Ezt mutatják az Apostoli Szentszékhez benyújtott kérvények. Ezekben a supplicatiókban azonban általában folyamodnak engedélyért „ereklýék hazaszállítására”.⁴¹ „Róma falaitól délre Szent Pál vértanúságának színhelyén áll a híres Trefontane (Háromforrás) templom. Ennek szomszédságában van a Szent-Anasztázius-monostorral kapcsolatos Scala coeli-kápolna: a tízezer mártír nyugvóhelye. Legtöbben innen kérnek ereklýét”.⁴² Valószínűleg innen nyertek ereklýét a t e m e s v á r i a k „ispotályuk” egyháza részére.⁴³ Nagy becsben tartották az első szent-vértanú-püspök ereklýét.⁴⁴

Sajátságos hősies lelkület alakult ki e kor utolsó szakaszában a török harcok idejében: a pogány veszedelemmel szemben ez a lakosság a nyugati kereszténység védőbástyájának tekintette magát.⁴⁵ „Nem utólagos magyarázata ez azoknak a harcoknak, hanem valóban az egyház maga is így tekintett Magyarországra”.⁴⁶ Ilyen indokolással kérnek az itteni hívők, mint Bizerei Miklós, búcsúkat az Apostoli Szentszéktől maguk részére, „midőn küzdenek a hit ellenségei ellen”.⁴⁷ Ez az eszme, a török elleni védelem megszervezése, vezérelte e korszak legtöbb csanádi püspökét.⁴⁸

soia cum suis parvulis cuiusdam silve densitatem intrasset, et votum huc veniendi fecisset, Turcis eam circumquaque vallantibus meritis gloriosj Pauli libera evasit”. (1471). *Hadnagy* Bálint budaszentlőrinci pálosperjel munkája (Vita divi Pauli primi heremitae, Krakko, 1511. kiadás c. 5.) V. ö. *Pásztor*, id. h. 109. — ³⁹ A szegedi varga csodálatos meggyógyulása 1490-ben történt. *Hadnagy*, id. m. c. 3. f. 12, *Pásztor*, 104, — ⁴⁰ *Pásztor*, id. h. 130—1. — ⁴¹ Püspökségtört. IV. 79. V. (Kerolti). — ⁴² *Pásztor*, id. h. 95. — ⁴³ Püspökségtört. IV. 85. — ⁴⁴ Püspökségtört. III. 65—6. V. (Kerolti). — ⁴⁵ *Győry* János, A kereszténység védőbástyája. Magyarország képe a XVI. századi francia irodalomban. *Minerva*, 1932, 69—124. *Horváth* Magda, A török veszedelem a német közvéleményben. *Minerva*, 1937, 105—184. *Bende* Kálmán, A magyar nemzeti hivatástudat története. Bp. 1937. — ⁴⁶ *Juhász* István, A középkori misszió és a románság. Klny. az Erdélyi Tudományos Intézet 1942. évi Évkönyvéből. Kolozsvár, 1942, 23. — ⁴⁷ Püspökségtört. IV. 80. — ⁴⁸ U. o. 20—21,

Ilyen tömörülésnek volt köszönhető több helyen a templom-épület tatarozása.⁴⁹ Fegyvereken kívül Istenbe és a Boldogságos Szűzbe vetik bizalmukat. „Törd meg Uram, Istenem a te szent házad ellenségeinek erejét, mert nincs egyéb, ki miérettünk viaskodjék, csak Te, a mi Istenünk“. „Kérünk, nemesasszonyunk, Szűz Mária, ne hagyj el minket semminemű szükségünkben. se lelkiekben, se testiekben, és a te szerelmes édességes szent fiadért szabadíts meg minket a gonosz töröktől és tarts meg minket az igaz keresztény hitben“. Oly céllal alakultak az ország szélén vallásos társulatok, hogy különösen a török elleni harcokban elesettekért imádkozzanak és ajánljanak fel szentmiseáldozatot.⁵⁰ Általában lelki összhang jellemzi a középkori embert. Belesimult az őt körülvevő világ rendjébe. Ennek alapja: közösségi érzéke. Ez nem fojtotta meg az egyéniségét. Erőtéljes egyéni vonásait össze tudta hangolni a közérdekkel.⁵¹ „A természetfölötti rendnek abszolút értéke hatja át és olvasztja összhangzó egységbe a középkori ember egész kultúráját“.⁵²

28—29, 59—60, 68—9, 85. V. 13, 35, 43. 53—55. 87. — ⁴⁹ Püspökségtört. IV. 81. — ⁵⁰ Pásztor, id. h. 153—4. — ⁵¹ Balanyi, id. h. 32 — ⁵² Kornis: Gyula, A középkori filozófia mai értéke. (Akad. beszéd, 1939).

Rövidítések.

- Acta Bosnae = Ferrendzin Eusebius, Acta Bosnae potissimum ecclesiastica ab anno 925 usque 1725. (Monum. spect. hist. Slav. meridion.) Zagrabiae, 1892.
- Acta et scripta = Acta et scripta s. Gerardi cum serie episcoporum Chanadiensium, ed. Ignatius comes de Batthyán. Albo-Carolinae. 1790.
- Bánffy Oklt. = Oklevéltár a Tomaj-nemzettségbeli Losonczi Bánffy-család történetéhez. I—II. Bp. 1908—28.
- Cod. dipl. = Fejér Georgius, Codex diplomaticus. I—XL. Buda 1829—44.
- Fr.-jz. = Magyar Nemzeti Múzeum; Fraknoi Vilmos vál. püspök oklevélmásolat-kéziratgyűjtemény letétje.
- Fr., MO. és Sztszék = Fraknoi, Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékekkel, I—II. Bp. 1901—2.
- Gyula = Veress Endre, Gyula város oklevéltára. Bp. 1938.
- Hazai = Hazai Okmánytár I—VIII. Bp. 1864—91.
- Keszthely = Festetics-család levéltára, Keszthely.
- Körmend = Batthyány-család levéltára, Körmend.
- Kpt. = A csanádi székeskáptalan a középkorban. Makó, 1941. (A káptalani kiadványok regesztáival.)
- Krassó = Pesty Frigyes, Krassó vármegye története. III. Oklevelek. Bp. 1882.
- Lk = Lukács Pál, XV. századi pápák oklevelei. I—II. Bp. 1931—38. (Olaszországi Magyar Oklevéltár.)
- Matr. Vind = Schrauf Károly, Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen, Bp. 1892.
- MODL = Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Osztály.
- Mon. eccl. = Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia. I—V. Bp. 1902—12.
- Múz. lt. = Magyar Nemzeti Múzeum levéltára, Törzssanyag.
- Pann. = Erdélyi László, A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. (Oklevéltárral) I—XII. Bp. 1912—16.
- Püspökségtört. = A csanádi püspökség története. I—VIII. Makó, 1930—47.
- Stifte = Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter. (Oklevéltárral.) Münster i. W. 1927.
- Szeged = Reizner János, Szeged története. IV. Oklevéltár, Szeged, 1900.
- Szőrény = Pesty Frigyes, A Szőrényi Bánság és Szőrény vármegye története, III. Oklevéltár, Bp. 1878.

- Sztáray = A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray-család oklevéltára. I—II. Bp. 1887—89.
- Teleki = A széki Teleki-család oklevéltára. I—II. Bp. 1905.
- Temes = Ortway Tivadar, Oklevelek Temes vármegye és Temesvár város történetéhez. Pozsony, 1896.
- Tört. Adattár = Történelmi Adattár Csanádegyházmegye hajdana és jelenéhez. I—III. Temesvár, 1871—73. IV. Bp. 1874.
- Tört. Ért. = Történelmi és Régészeti Értesítő. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat Közlönye, Temesvár, 1873—1916.
- Tört. Tár. = Történelmi Tár. Bp. 1878—1899. Uj Folyam. 1900—1911.
- Vat. = Vatikáni Magyar Okirattár I. sor. I—IV. és II. sor. I—III, Bp. 1884—1909.
- Vat. lt. = Vatikáni levéltár.
- Vespr. = Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I—IV. Bp. 1896—1907.
- Vet. Mon. = Theiner Aug. Vetera Monumenta Historica Hungariam sacram illustrantia. I—II. Roma, 1859—60.
- Zala = Nagy Imre, Véghely Dezső, Nagy Gyula, Zala vármegye története. Oklevéltár. I—II. Bp. 1886—90.
- Zichy-okmt. = A zichy és vásónkői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I—XI. Bp. 1817—1915.
- † = Eltűnt helység.

TARTALOM.

Bevezetés	5
Kerolti Albert (1434—1438)	8
Remetei Himfi Péter (1438—1457)	21
Hangácsi Albert (1457—1466)	44
Szokolj János (1466—1493)	64
Szegedi Baratin Lukács (1493—1500)	80
Hitélet és lelkipásztorkodás	98
Rövidítések	141

Nihil obstat. Dr. Ludovicus Horváth censor dioecesanus. Nr.
1100/1947. Imprimatur. Szegedini, die 4. Maii 1947. Andreas mp. eppus.

XB 130642

